

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОЛІНСЬКА АННА МИКОЛАЇВНА

УДК 347.121(211)(83)

ДИСЕРТАЦІЯ

ОХОРОНА ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

спеціальність 081 Право
галузь знань Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань Право

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А. М. Долінська

Науковий керівник:
Нагнибіда Володимир Іванович
кандидат юридичних наук, доцент

Хмельницький – 2021

АНОТАЦІЯ

Долінська А. М. Охорона прав користувачів у мережі Інтернет. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням цивільно-правового регулювання охорони прав користувачів у мережі Інтернет, під час якого виокремлено і встановлено особливості окремих наукових категорій та понять, а також розроблено і сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного цивільного законодавства України з метою підвищення ефективності охорони цивільних прав інтернет-користувачів на національному рівні.

За результатами дисертаційного дослідження запропоновано власне бачення поняття Інтернету як правового явища. Виділено авторські види інтернет-відносин, а саме: комерційні (пов'язані з інтернет-торгівлею), відносини банкінгу й обслуговування рахунків (електронні розрахунки), відносини з біржової торгівлі, соціально-комунікативні (комунікативно-особистісні), використання особистих даних, рекламні відносини, відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності, відносини, пов'язані з використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувача та з геолокації, розважально-ігрові, управлінські й організаційно-розпорядчі. При цьому підкреслено, що природа цивільних правовідносин, які виникають в інтернет-середовищі, відповідає загальній природі цивільних правовідносин.

Запропоновано авторське поняття «відносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини)» як суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) телекомунікаційних і комп'ютерних

технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет, що дозволяє задовольняти їх різноманітні особисті та/або корпоративні інтереси.

У дослідженні наголошено на відсутності чіткого визначення категорії «інтернет-користувач» у сфері нормативно-правового регулювання як на міжнародному, так і на національному рівнях. Визначення, які подано в законодавстві, мають лише загальний характер, який не дає можливості сформулювати чітке уявлення про правовий статус інтернет-користувача.

Авторка дійшла висновку, що джерела правового регулювання відносин, учасниками яких є інтернет-користувачі, сьогодні мають недостатній, несистематизований і так званий «хмарний» характер. Тому в дослідженні запропоновано внести відповідні доповнення та зміни до ЦК України.

У дисертаційній роботі було досліджено й запропоновано авторське поняття «інтернет-користувач» – учасник ІТ-відносин (як фізична, так і юридична особа), який використовує можливості інтернет-середовища з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб.

У дослідженні доведено існування співвідношення поняття «інтернет-користувач» із суміжною категорією «споживач». Розкрито, що інтернет-користувач цілком набуває рис учасника цивільно-правових відносин, особливо переконливо це доводять результати аналізу його видів і співвідношення з категорією «споживач».

Обґрунтовано, що інтернет-користувач є особою, яку наділено широким спектром «традиційних» прав і обов'язків учасника цивільно-правових відносин, закріплених у національному й міжнародному законодавстві. Водночас було зауважено, що інтернет-користувач може набувати специфічних майнових й особистих немайнових прав і кореспондуючих їм обов'язків, що окреслюють його цивільно-правовий статус.

З'ясовано, що виникнення інтернет-правовідносин і набуття статусу інтернет-користувача виникає після здійснення процедури ідентифікації такої особи, яка відбувається у двох площинах: перша пов'язана з інформацією, яку

надає така особа, а друга (технічна площина) стосується автоматичної реєстрації персонального номера пристрою, з якого здійснюється реєстрація.

Авторка дійшла висновку, що цивільно-правовий статус інтернет-користувача перебуває у стадії формування і тому ще не має завершеного характеру. Держава сьогодні не може гарантувати реалізації цивільно-правового статусу інтернет-користувача (у тому числі через відсутність нормативного регулювання).

Установлено, що з позиції цивільно-правової теорії правовий статус інтернет-користувача має включати в себе його права й обов'язки як учасника цивільно-правових відносин, здійснення яких гарантується з боку держави і пов'язане із задоволенням правових інтересів особи у сфері й за допомогою інтернет-середовища.

З'ясовано, що «цифрові права» необхідно тлумачити як права цивільно-правового характеру, властиві фізичній особі як індивіду, що реалізує свої можливості в інформаційному просторі. Установлено, що до додаткових ознак майнових прав, розпорядження якими здійснюють користувачі із використанням мережі Інтернет, слід віднести: 1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі; 2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів, засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутентифікації) тощо); 3) чинність електронних форм документів із розпорядження майновими правами поряд із вчиненими на матеріальних носіях.

Окремо досліджено особливості набуття, реалізації та захисту речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних майнових прав, пов'язаних із застосуванням веб-ресурсів. Визначено поняття, ознаки і правову природу цифрового активу як особливого різновиду майна.

Авторкою з'ясовано, що необхідно розпочати підготовку до розробки і прийняття окремого нормативно-правового акту, предмет правового регулювання якого б стосувався діяльності інтернет-магазинів. Через те, що положень згаданого Закону України «Про електронну комерцію» вже є явно недостатньо, необхідно розробити проект закону України «Про діяльність інтернет-магазинів».

У роботі сформульовано позицію, що специфіка правового статусу інтернет-користувача в контексті особистих немайнових прав при вчиненні певних дій в мережі Інтернет полягає: у моменті виникнення правового статусу інтернет-користувача як носія особистих немайнових прав (об'єктивні особисті немайнові права перетворюються на суб'єктивні права інтернет-користувача з моменту вступу в інтернет-правовідносини); у забезпеченні принципу рівності всіх інтернет-користувачів незалежно від їх статусу у сфері приватних або публічно-правових відносин (правовий статус інтернет-користувача з моменту вступу в інтернет-відносини характеризується загальною цивільно-правовою засадою рівності, яку втілено в абсолютно однакових правових можливостях (свободах, інтересах) діяти в інтернет-середовищі справедливо, добросовісно й розумно, незалежно від будь-яких правових характеристик такої особи); у дотриманні особливих вимог щодо індивідуалізації інтернет-користувача (інтернет-користувач діє в інтернет-середовищі через сформований ним комплекс індивідуалізувальних ознак, серед яких – аватарка, нікнейм, онлайн-стиль (імідж), текстова інформація (допис), що супроводжується фотозображеннями, відеозображеннями, інформацією, яка визначає перелік смаків інтернет-користувача, коментарі інтернет-користувача, розміщені під дописами інших користувачів, цифровий підпис на просторах мережі Інтернет тощо; у комплексі додаткових прав та обов'язків, породжених інтернет-середовищем (сформульовано зміни й доповнення до окремих статей ЦК України, СК України та інших нормативно-правових актів).

Проаналізовано особливості застосування загальних і спеціальних способів захисту майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів. Визначено, що зловживання інтернет-провайдерами, власниками й

адміністраторами веб-ресурсів своїми правами та можливостями, а саме практично необмеженим доступом до інтернет-користувачів під час використання останніми відповідних веб-ресурсів, виражається не лише у надсиланні користувачам спам-повідомлень і маніпуляцією їх увагою та рішеннями, але й у безпосередньому веденні нечесної та агресивної підприємницької діяльності, введенні користувачів в оману.

За результатами проведеного дослідження запропоновано внести відповідні зміни до національного цивільного й цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: *інтернет, інтернет-правовідносини, інтернет-користувач, види інтернет-користувачів, цивільно-правовий статус, елементи цивільно-правового статусу, особисті немайнові права, майнові права.*

SUMMARY

Dolinska A. M. Protection of users' rights on the Internet. – Qualifying scientific paper, manuscript copyright.

The dissertation on obtaining a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Oblast Council, Khmelnytskyi, 2021.

The dissertation is a complex scientific research of civil law regulation of protection of users' rights on the Internet, during which the characteristic features of separate scientific categories and concepts are singled out and established, and also offers on improvement of the national civil legislation of Ukraine for increase the efficiency of protection of civil rights of the Internet users at the national level.

According to the results of the dissertation research, the own vision of the concept of the Internet as a legal phenomenon is proposed. Author's types of Internet relations are distinguished, namely: commercial (related to Internet trade), banking and account servicing relations (electronic payments), exchange trade relations, social-communicative (communicative-personal), use of personal data, advertising, relations in

the field of protection of intellectual property rights, relations related to the use of opportunities to control the movement of Internet users and geolocation, entertainment and games, management and organizational and administrative. It is emphasized that the nature of civil law relations arising in the Internet environment corresponds to the general nature of civil law relations.

The author's concept of "relations related to the use of the Internet (IT-relations)" as public relations related to the use of participants (users) of telecommunications and computer technologies and Internet servers connected by the Internet, which allows them to satisfy their various personal and/or corporate interests.

The study noted the lack of a clear definition of the category of "Internet user" in the field of regulation at both international and national levels. The definitions present in the legislation are only general in nature, which does not allow to formulate a clear idea of the legal status of the Internet user.

The author came to the conclusion that the sources of legal regulation of relations, the participants of which are Internet users, are currently insufficient, unsystematic and the so-called "cloud" nature. Therefore, the study proposed to make additions and changes to the Civil Code of Ukraine.

The dissertation investigated and proposed the author's concept of "Internet user" - a participant in an IT relationship (both individuals and legal entities), which uses the capabilities of the Internet environment to satisfaction their personal and/or corporate needs.

The relationship between the concept of "Internet user" and the related category "consumer" are proved. It is revealed that the concept of Internet user fully acquires the characteristics of a participant in civil law relations, especially it emphasizes the analysis of its types and relationship with the category of a "consumer".

It is substantiated that the Internet user is endowed with a wide range of "traditional" rights and responsibilities of a participant in civil law relations, enshrined in national and international law. At the same time, it was noted that the Internet user acquires specific property and personal non-property rights and corresponding obligations that define his civil status.

It was found that the emergence of Internet relations and the acquisition of Internet user status occurs after the procedure of identification of such a person, which occurs in two areas (the first is related to the information provided by such person and the second in the technical area related to automatic registration of the personal number of the device from which registration is carried out).

The author came to the conclusion that the civil status of the Internet user is in its infancy and has not completed yet. Today the state cannot guarantee the implementation of the civil status of the Internet user (including due to the lack of regulations).

It is established that from the standpoint of civil law theory, the legal status of the Internet user should include his/her rights and responsibilities as a participant in civil law relations, the implementation of which is guaranteed by the state and associated with the satisfaction of legal interests in the field and for using the Internet environment.

It was found that "digital rights" should be interpreted as civil rights, inherent in the individual as an individual who realizes his/her potential in the information space. It is established that the additional features of property rights, the disposal of which is carried out by users using the Internet should include: 1) the implementation of electronic means of communication and digital commerce, fixating the form of transactions on such objects in electronic form; 2) availability of special means of fixation of the will of a person to commit certain transactions related to the disposal of property rights (using electronic keys, qualified electronic keys, means of personal identification, including two-factor identification (authentication), etc.); 3) the validity of electronic forms of documents on the disposal of property rights, along with those committed on tangible media.

Peculiarities of acquisition, realization and protection of real, obligatory, corporate and exclusive property rights connected with the use of web resources are separately studied. The concept, features and legal nature of a digital asset as a special type of property are established.

The author clarified that it is necessary to begin preparations for the development and adoption of a separate legal act, the subject of legal regulation of which would affect the activities of online stores. Due to the fact that the provisions of the above-

mentioned Law of Ukraine "On e-commerce" are already clearly insufficient, it is necessary to develop a draft law of Ukraine "On the activities of online stores."

The position was formulated that the specifics of the legal status of the Internet user in the context of his/her personal non-property rights when performing certain actions on the Internet are: the moment of legal status of the Internet user as a holder of personal non-property rights (objective personal non-property rights become sub active rights of the Internet user from the moment of entering into the Internet legal relations); ensuring the principle of equality of all Internet users, regardless of their status in the field of private or public law relations (the legal status of the Internet user since entering the Internet relationship is characterized by a general civil law principle of equality, embodied in absolutely equal legal opportunities (freedoms, interests) to act in the Internet environment fairly, in good faith and reasonably, regardless of any legal characteristics of such a person); compliance with special requirements for individualization of the Internet user (Internet user operates in the Internet environment through the complex of individualizing features formed by him/her, which include: avatar, nickname, online style (image), text information (message), accompanied by photos, videos , information that determines the list of tastes of the Internet user, comments of the Internet user are placed under the posts of other users, electronic signature on the Internet sphere, etc.); sets of additional rights and responsibilities generated by the Internet environment (changes and additions to certain articles of the Civil Code of Ukraine, the Family Code of Ukraine and other regulations have been formulated).

Peculiarities of application of general and special methods of protection of property and personal non-property rights of Internet users are analysed. It is determined that the abuse of their rights and capabilities by Internet providers, owners and administrators of web resources, namely virtually unlimited access to Internet users when using the relevant web resources, is expressed not only in sending spam messages to users and manipulating their attention and decisions, but also in the direct conduct of dishonest and aggressive business activities, misleading users.

According to the results of the study, the following changes to the national civil and civil procedural legislation are proposed.

Keywords: *Internet, Internet legal relations, Internet user, types of Internet users, the concept of civil status of the Internet user, elements of the civil status, personal non-property rights, property rights.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Долінська А. М. Використання можливостей соціальних інтернет-мереж для реалізації майнових та немайнових прав інтернет-користувачів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 116–119.
2. Долінська А. М. Інтернет-користувач: поняття та види (цивільно-правовий аспект). *Університетські наукові записки*. 2019. № 3 (71). Том 18. С. 238–250.
3. Долінська А. М. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2019. Випуск 4. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/309/310>
4. Долінська А. М. Право на свободу інтернет-користувачів, як фізичних осіб. *Visegrad journal on Human rights*. 2020. № 4. С. 30–35.
5. Долінська А. М. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття інтернет-користувача, як фізичної особи. *Юридична Україна*. 2020. № 9. С. 58–67.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Долінська А. М. Державне регулювання відносин у сфері прав на доменні імена. *Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 22–23 вересня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. С. 67–69.
2. Долінська А. М. Сучасна актуалізація теоретичних аспектів охорони прав інтернет-користувачів. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. Частина перша. С. 115–117.

3. Долінська А. М. Суб'єкти інтернет-відносин. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 14–15 грудня 2018 р.) Львів, 2018. Частина перша. С. 54–55.

4. Долінська А. М. Джерела правового регулювання інтернет-відносин. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 260–262.

5. Долінська А. М. Право на особисту недоторканність інтернет-користувача. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 179–181.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ	24
1.1 Відносини, пов’язані з використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини), як предмет цивільного права.....	24
1.2 Інтернет-користувач: поняття, види й співвідношення із суміжними поняттями.....	46
1.3 Джерела правового регулювання ІТ-відносин за участю інтернет-користувачів	59
1.4 Цивільно-правовий статус інтернет-користувача.....	74
Висновки до Розділу 1	84
РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ.....	86
2.1 Майнові права інтернет-користувачів	86
2.2 Особисті немайнові права інтернет-користувачів	119
2.3 Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів	157
Висновки до Розділу 2	196
ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ.....	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЦСК	–	Акредитований центр сертифікації ключів
ГК України	–	Господарський кодекс України від 16.01.2003 року
ГО	–	Громадська організація
ГПК України	–	Господарський процесуальний кодекс України
ДП	–	Державне підприємство
ЄС	–	Європейський Союз
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
КЕП	–	Кваліфікований електронний підпис
КК України	–	Кримінальний кодекс України
МАУ	–	Міжнародні авіалінії України
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
СК України	–	Сімейний кодекс України
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
США	–	Сполучені Штати Америки
УЕП	–	Удосконалений електронний підпис
УЦПНА	–	Український центр підтримки номерів і адрес
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
ЦПК України	–	Цивільний процесуальний кодекс України
B2B	–	Business-to-Business
B2C	–	Business to Consumer
EDI	–	Electronic Data Interchange
NSFNet	–	National Science Foundation Network
UUCP	–	UNIX-to-UNIX Copy Program

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна інформаційно-технологічна реальність, зумовлена стрімким розвитком, у межах кількох останніх десятиліть, глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, суттєво відрізняється від усіх інших форм історичного розвитку людського суспільства. Спектр нових можливостей, а з ними й потенційних загроз, які з'являються практично в усіх площинах суспільно-політичного, економічного й культурного життя світу у зв'язку з процесами цифровізації складно охопити чи спрогнозувати. Тим більшим викликом така ситуація постає для одного з найбільш сталих і догматичних конструктів людського знання – юриспруденції. Потреба нормативного врегулювання явищ і процесів, які за своєю природою нерідко виникають через спробу уникнути правової регламентації, що вже на філософському рівні видається дихотомічним завданням. Разом з тим, це робить його лише більш цікавим для юридичної наукової спільноти.

Проблематика регулювання правовідносин, що виникають з використанням мережі Інтернет, є складною тим, що потребує розуміння і врахування мінливої межі між тим, що потребує втручання законодавця для захисту інтересів суспільства, і тим, що є виявом новітніх інформаційних свобод і може бути закріплено лише як таке. Вбачається, що питання охорони й захисту прав інтернет-користувачів у світлі конкретних механізмів і способів належать саме до першої категорії, хоч і ґрунтуються на інформаційних правах і свободах ХХІ століття, пов'язаних із ними або реалізованих за їх допомогою майнових і особистих немайнових прав особи. Значний дослідницький інтерес становлять особливості вияву цивільно-правових інститутів при набутті, здійсненні й захисті прав з використанням мережі Інтернет, аналіз конкретної практичної ефективності існуючих способів захисту цивільних прав та інтересів проти викликів та загроз всесвітньої інформатизації і глобалізації, до яких 2020 року додалась і пандемія коронавірусної інфекції COVID-19.

При цьому варто зазначити, що важливі кроки на шляху до врегулювання означених питань в Україні вже здійснено, прийнято низку важливих засадничих законів, деякі зміни внесено до Цивільного кодексу України й інших актів цивільного законодавства, зокрема в частині способів захисту об'єктів прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет. Водночас такої правової регламентації у багатьох аспектах є недостатньо. Крім цього, з позицій цивільного права й цивілістичної науки досі немає достатнього теоретичного розуміння поняття правового статусу інтернет-користувача, особливостей набуття і реалізації ним майнових й особистих немайнових прав. Аналіз і наукові спостереження у відповідній галузі представлено незначною кількістю праць і досліджень, здебільшого лише загального характеру.

Питаннями дослідження видів інтернет-правовідносин і їх учасників займалися такі науковці як: Ю. Є. Атаманова, О. А. Баранов, Т. В. Бачинський, Ю. Д. Белова, Н. Ю. Блажівська, Ю. Л. Бошицький, Ю. Є. Булатецький, Н. Ю. Голубєва, О. А. Городов, С. Д. Гринько, І. В. Давидова, Р. Є. Еннан, С. О. Ємельянчик, О. С. Кізлова, А. О. Козинець, В. А. Копилов, О. В. Кохановська, Н. С. Кузнецова, О. О. Кулініч, Є. П. Литвинов, Н. М. Мироненко, В. І. Нагнибіда, О. П. Орлюк, Е. С. Перетерський, О. А. Підпригора, І. М. Розолова, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Г. С. Усеїнова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. Б. Шишка, О. О. Штефан, Ю. В. Янчук та ін.

Таким чином, питання комплексного дослідження охорони й захисту майнових і особистих немайнових прав інтернет-користувачів як елементів цивільних правовідносин є актуальним і своєчасним предметом наукового аналізу, що зумовлює доцільність їх розгляду на рівні дисертації доктора філософії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових і майнових відносин у контексті приведення

законодавства України до європейських стандартів» і на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових і майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складником наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103). Тему дисертації затверджено (протокол № 10 від 30 січня 2017 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення дієвих механізмів цивільно-правової охорони й захисту цивільних прав та інтересів інтернет-користувачів, а також формулювання наукових висновків і пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства із зазначених вище питань на основі аналізу законодавчих і доктринальних джерел, судової практики й сучасного зарубіжного правового інструментарію.

Для досягнення сформульованої мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити поняття відносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет як предмета цивільно-правового регулювання;
- визначити джерела правового регулювання відносин з участю інтернет-користувачів;
- встановити цивільно-правовий механізм охорони прав та інтересів інтернет-користувачів;
- з'ясувати загальні та спеціальні риси цивільно-правового статусу інтернет-користувачів;
- визначити особливості здійснення та захисту майнових прав інтернет-користувачів;
- визначити особливості здійснення та захисту особистих немайнових прав інтернет-користувачів;

– з'ясувати загальні та спеціальні способи захисту прав інтернет-користувачів;

– сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства із цивільно-правової охорони прав інтернет-користувачів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері цивільно-правової охорони прав користувачів у глобальній мережі Інтернет.

Предметом дослідження є охорона прав користувачів у мережі Інтернет.

Методи дослідження. З урахуванням комплексного характеру досліджуваної проблематики для виконання поставлених завдань у дисертації використано спеціальні й загальнонаукові методи дослідження.

Метод спостереження дозволив виявити зовнішні ознаки правового статусу інтернет-користувачів, особливості здійснення ними майнових й особистих немайнових прав з використанням мережі Інтернет (розділи 1, 2). Застосування *методу порівняння* допомогло визначити подібність і відмінність цивільно-правового статусу інтернет-користувачів, а також специфіку застосування різних цивільно-правових способів захисту їх прав у мережі Інтернет, у тому числі з допомогою інституту забезпечення позову (розділи 1, 2). Для теоретичного дослідження було використано також *метод сходження від абстрактного до конкретного*, який дозволив розкрити особливості здійснення майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів, а також форми та способи цивільно-правового захисту прав інтернет-користувачів (підрозділ 2.3). *Методи аналізу та синтезу* було використано для виділення ознак особистих немайнових прав, а також для визначення форм обмежень прав у сфері військової служби (підрозділ 1.2 та розділ 3). За допомогою *логічного методу* було розкрито особливості цивільно-правового захисту окремих майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів (підрозділ 2.3). *Формальний метод* пізнання права, що розкриває його структурну закономірність, допоміг визначити поняття цивільно-правового статусу інтернет-користувачів, цивільно-правового захисту їх особистих немайнових і майнових прав (підрозділи 1.4., 2.1–2.3.). *Системно-структурний метод* дозволив окреслити систему майнових й

особистих немайнових прав інтернет-користувачів і способів їх цивільно-правового захисту (розділ 2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням питань, які присвячені теоретичним і практичним аспектам цивільно-правової охорони й захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням ресурсів мережі Інтернет. Результати дослідження спрямовано на подальший розвиток теорії цивільного права шляхом формулювання нових і вдосконалення наявних правових конструкцій, категорій і понять, науковообґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства з урахуванням вимог інформаційного суспільства та сучасних викликів. За результатами дослідження сформульовано й обґрунтовано низку важливих теоретичних і практичних наукових положень, зокрема:

уперше:

1) встановлено, що основу відносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет (ІТ-відносин), складає поняття *взаємодії*, характерне для користування інтернет-ресурсами. *Взаємодія в інтернет-середовищі* – це звернення користувача за допомогою електронних цифрових пристроїв, їх програмного забезпечення і застосунків до відповідних електронних сервісів, розміщених у мережі Інтернет та/або інших користувачів з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб;

2) обґрунтовано поняття *інтернет-користувача* як учасника ІТ-відносин (фізична або юридична особа), який використовує можливості інтернет-середовища з метою задоволення своїх потреб. При цьому основною ознакою статусу інтернет-користувача є споживання ним корисних властивостей, пов'язаних із використанням мережі Інтернет і її електронних сервісів.

3) доведено, що моментом виникнення правового статусу інтернет-користувача як носія особистих немайнових і майнових прав є момент, коли фізична або юридична особа (в особі її посадових або інших уповноважених осіб) з допомогою мережі Інтернет здійснює певні цивільні права й обов'язки, взаємодіючи за допомогою електронних пристроїв з відповідним контентом у

мережі Інтернет (наприклад, надсилаючи запит, інформацію, заповнюючи електронні форми тощо);

4) обґрунтовано, що цифровий актив є оборотоздатним і відчужуваним об'єктом, що має економічну цінність як матеріальне благо, а отже не прив'язаний до особистості конкретного тимчасового власника. Відмінною та характерною для цифрового активу є форма його відтворення та збереження, що відображається в інформаційному складникові й полягає у розміщенні такого активу виключно в електронній формі – у мережі Інтернет або на фізичних криптографічних токенах, побудованих за технологією блокчейн;

удосконалено:

5) доктринальне поняття *«відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет» (IT-відносини)*, які слід визначити як суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет, що дозволяє задовольняти їх різноманітні особисті та/або корпоративні інтереси;

б) доктринальні положення щодо класифікації IT-відносин *за змістом*, зокрема запропоновано виділяти такі їх види: (1) комерційні (пов'язані з інтернет-торгівлею); (2) відносини банкінгу й обслуговування рахунків (електронні розрахунки); (3) відносини з біржової торгівлі (та прирівняні до них – у тому числі «ігрові» біржі типу «Форекс», криптобіржі, електронні фондові біржі тощо); (4) відносини й послуги, пов'язані зі сферою охорони здоров'я (дистанційний доступ до медичних даних, онлайн-кабінетів, консультацій лікарів тощо); (5) культурно-просвітницькі (онлайн-бібліотеки й музеї, навчальні й тренінгові ресурси, е-освіта); (6) відносини зі зберігання особистих і корпоративних даних та інформації у мережі Інтернет; (7) соціально-комунікативні (комунікативно-особистісні); (8) використання особистих даних; (9) рекламні; (10) відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності; (11) відносини, пов'язані з використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувача та з геолокації; (12) розважально-ігрові; (13) управлінські й організаційно-розпорядчі (у т. ч. з надання адміністративних послуг);

7) наукові положення щодо прав інтернет-користувачів, а саме обґрунтовано, що останнім притаманне право на особливі засоби їх індивідуалізації як інтернет-користувачів, які поділяються на *загальні* (наприклад, адреса електронної пошти) й *спеціальні*, які використовуються у різних соцмережах, маркетплейсах та інших комерційних і некомерційних інтернет-сервісах (тобто, аватарка, нікнейм, онлайн-стиль (імідж), текстова інформація та стилістика дописів, які супроводжують фотозображення, відеозображення тощо); в обох випадках право на індивідуалізацію охоплюється охороною нормами цивільного законодавства;

дістало подальшого розвитку:

8) доктринальний підхід про те, що визнання права може мати двосторонній ефект, а тому серед підстав застосування визнання права як способу захисту можливо виокремити: 1) невизнання прав особи (інтернет-користувача) на інформацію, об'єкти прав інтелектуальної власності, у тому числі комп'ютерні програми, зображення, аудіовізуальні твори тощо, розміщені на веб-ресурсі та права на які належать такій особі, їх подальше порушення у зв'язку з нездійсненням виплат за використання і поширення та інші порушення майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів; 2) неможливість або ускладнення для інтернет-користувача звернення до власника веб-ресурсу або уповноваженої ним особи як належного відповідача у випадку порушення майнових або особистих немайнових прав інтернет-користувача, у тому числі пов'язаних із захистом честі, гідності й ділової репутації, порушенням права на зображення, прав інтелектуальної власності тощо;

9) прикладні рекомендації щодо правозастосування, а саме сформульовано, що визначальною обставиною у справах за участю інтернет-користувачів є складність відновлення становища, яке існувало до порушення, що зазвичай пов'язана зі знищенням (без можливості відновлення) первинних джерел розміщення інформації – веб-ресурсів або окремих інтернет-сторінок, некоректне вилучення з наступним пошкодженням фізичних носіїв даних (серверів, жорстких

дисків), спричинення іншої майнової шкоди, коли повернення в попередній стан є фактично неможливим;

10) дослідження специфіки застосування визнання правочину недійсним як способу захисту у справах про відновлення порушених прав інтернет-користувачів, зокрема доведено, що визнання правочину недійсним може бути реалізованим через вимоги й доказування у цій категорії справ, які спрямовані на доведення недійсності укладеного за допомогою мережі Інтернет правочину – як на окремих веб-сторінках, так і через встановлювані контрагентами застосунки у контракті.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного дослідження, викладені авторкою, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – як основа для подальшого поглибленого теоретичного вивчення цивільних прав інтернет-користувачів;

– *правотворчості* – для вдосконалення чинного цивільного законодавства, яке регулює питання у сфері здійснення та охорони майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів;

– *сфері практичної діяльності* – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правовий захист прав та інтересів, пов'язаних із використанням мережі Інтернет;

– *навчальному процесі* – під час викладання та підготовки методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Цивільне право України», спецкурсу «Інтелектуальна власність».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень авторки. Наукову новизну одержаних результатів дослідження отримано особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію виконано й обговорено на кафедрі цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та

права імені Леоніда Юзькова. Про результати дослідження доповідалося на 5 наукових міжнародних, республіканських і міжвузівських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції *«Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації»* (м. Хмельницький, 22–23 вересня 2017 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Шістнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії»* (м. Львів, 14–15 грудня 2018 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Вісімнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року), Міжнародній науковій конференції *«Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 23 жовтня 2019 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у 10 наукових працях, у тому числі 4 статті – у наукових фахових для юридичних наук виданнях України, 1 стаття – у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва й розвитку та/або Європейського Союзу з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувачки (*Visegrad journal on human rights*, Словаччина), 5 тез наукових доповідей – у збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 235 сторінок, із них 193 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складає 258 найменувань. Додатки викладено на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

1.1 Відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини), як предмет цивільного права

Характерною рисою нашого часу є перехід людства від техногенної (індустріальної) цивілізації до цивілізації антропогенної (інформаційної). Стратегічною метою цього дуже складного процесу є прагнення більшості країн світу до розв'язання суперечностей і проблем індустріального суспільства. Тому всі широкомасштабні зміни, які на сьогоднішній день можна спостерігати у світовому співтоваристві, визначаються розбудовою інформаційного суспільства. Підтвердженням тому є й політика цифровізації, яку впроваджують у зарубіжних країнах, ЄС і нашій державі зокрема¹.

У сучасному світі, що глобалізується, безперечний пріоритет мають саме інформаційно-комунікаційні технології, які базуються на обміні знаннями й інформацією. Унаслідок підвищення соціальної ролі інформації та розвитку глобальних мереж виникають процеси трансформації багатьох сфер життєдіяльності людини, з'являються нові види суспільних відносин, що знаходять місце в інформаційній сфері [211, с. 151-155].

У цьому контексті цікавою є точка зору вітчизняного науковця В. М. Горового, який зазначив, що інформаційна база є однією з найважливіших ознак існування і розвитку всякої людської спільності як відносно самостійного,

---

¹ Як приклад можна навести лише окремі акти: Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року [122]; Директива 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій (Директива про секретність та електронні комунікації) [34]; Декларація про свободу комунікацій в Інтернет. Страсбург, 28 травня 2003 року (затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів) [29]; Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року [58]; Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року [232]; Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2018 року № 67-р. [140].

сталого складника в загальносуспільному процесі; вона містить обсяги інформації, необхідні для існування цієї спільності, її самоідентифікації та розвитку в соціальному середовищі. При цьому, соціальна інформаційна база створюється разом зі становленням цієї людської спільності шляхом відбору необхідної інформації з більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз. У наш час найбільш загальні інформаційні бази пов'язані з ресурсами глобального інформаційного простору, інформаційними ресурсами Інтернету [20].

Саме тому на сьогоднішній день вже неможливо уявити світ без постійного інформаційного обміну й розвитку інформаційних систем, у тому числі для потреб користувачів мережі Інтернет, адже серед сучасних засобів телекомунікацій найбільш швидко розвиваються саме системи мережі Інтернет. Тому доступ кожного громадянина до Всесвітньої мережі є однією із важливих ознак розвитку будь-якої країни у світі. Відповідно й кількість користувачів мережі Інтернет із кожним днем зростає. Так щороку до «Всесвітньої павутини» підключається все більше нових інтернет-користувачів. Тому сьогодні всі ми є частиною нової інформаційної ери, в якій глобальна мережа Інтернет із кожним днем відіграє все більшу роль.

Якщо звернутись до історії, то потрібно зазначити, що батьківщиною Інтернету безперечно є Сполучені Штати Америки. 1962 року Джозеф Ліклайдер, керівник Defense Advanced Research Projects Agency, DARPA (Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів США) запропонував ідею Всесвітньої комп'ютерної мережі. І вже наприкінці 60-х років у США мережу Інтернет досліджували з метою забезпечення взаємодії віддалених комп'ютерів і прогнозували як децентралізовану мережу [49]. Агентством DARPA було запропоновано розробити комп'ютерну мережу, яка отримала назву Advanced Research Projects Agency Network, ARPANET (Мережа Агентства передових досліджень). Пізніше, 1976 року було винайдено програму UNIX-to-UNIX Copy Program (далі – UUCP). Будь-який комп'ютер разом із установленою на ньому програмою UUCP мав можливість зв'язатись через звичайну телефонну мережу з

іншим комп'ютером, а також обмінялись з ним файлами даних. Розповсюдження операційної системи UNIX стало основою для створення комп'ютерної UUCP-мережі. Згодом ця мережа стала прообразом майбутньої незалежної децентралізованої мережі, якою і став Інтернет [49].

1984 року було розроблено систему доменних назв (англ. Domain Name System, DNS). Тоді ж у мережі ARPANET з'явився серйозний суперник. Національний науковий фонд США (англ. National Science Foundation, NSF) заснував міжуніверситетську мережу Національного Наукового Фонду США (англ. National Science Foundation Network, NSFNet) котра мала значно більшу пропускну здатність, аніж ARPANET. До цієї мережі лише за рік під'єдналось близько 10 тисяч комп'ютерів. І тому звання «Інтернет» почало поступово переходити до NSFNet. 1988 року було створено протокол Internet Relay Chat (IRC), завдяки якому в Інтернеті стало можливим спілкування в реальному часі (тобто у чаті) [50]. 1989 року в Європі, у стінах Європейського центру ядерних досліджень (CERN) зародилась концепція тенет. Її висунув відомий британський учений Тім Бернерс-Лі. Протягом двох років він розробляв протокол HTTP, мову гіпертекстової розмітки HTML та ідентифікатори URI. 1990 року мережа ARPANET зупинила своє існування, програвши конкуренцію NSFNet. 1992 року компанія Sprint Corporation вперше почала надавати послугу під'єднання до Інтернету за допомогою модема й телефонної лінії (англ. dial-up access) [228].

1990 року було зафіксовано перше підключення до Інтернету за допомогою телефонної лінії (так зване «дозвонювання»). Того ж 1990 року Федеральна рада з інформаційних мереж (Federal Networking Council) скасувала правило, згідно з яким була необхідна рекомендація будь-якого державного органу щоб приєднатись до Інтернету. Це рішення стало певним початком великого припливу в Інтернет комерційних організацій найрізноманітнішого масштабу, адже тепер доступ до мережі Інтернет можна було отримати без будь-яких серйозних обґрунтувань. З 1991 року http-сервери стали доступними в Інтернеті. А 1993 року з'явився відомий веб-браузер (англ. web-browser) NCSA Mosaic. Мережа Інтернет ставала все більше популярною. 1995 року NSFNet повернулася до ролі

дослідницької мережі. Маршрутизацією всього трафіку Інтернету з 1995 року почали займатись мережеві провайдери (або постачальники послуг), а не суперкомп'ютери Національного наукового фонду.

Того ж, 1995 року тенета стали основним постачальником інформації в Інтернеті. Було сформовано Консорціум Всесвітньої павутини (англ. World Wide Web Consortium). Можна сказати, що тенета перетворили Інтернет і створили його сучасний вигляд. Вже з 1996 року Всесвітнє павутиння майже цілком підмінило собою поняття «Інтернет».

З наведеного слід зробити висновок, що протягом 1990-х років мережа Інтернет об'єднала в собі більшість чинних на той час мереж. Саме завдяки відсутності єдиного керівного центру, а також завдяки відкритості технічних стандартів Інтернету, що автоматично робило мережі незалежними від уряду чи бізнесу, їх об'єднання виглядало надзвичайно привабливим і доречним. Узагальнюючи питання історичного становлення мережі Інтернет, ми можемо звернутися до чотирьох історичних етапів, які виділив та описав на межі ХХІ століття дослідник В. П. Талімончик, а саме:

1. З середини 60-х до 1973 рр. – етап становлення Інтернету на території США (використання у військових цілях, а також для обміну науково-технічною інформацією);

2. 1973–1983 рр. – етап переорієнтації використання мережі в мирних цілях (перше міжнародне підключення в 1973 р, підключення до ARPANET мережі CSNET);

3. 1983–1986 рр. – етап об'єднання розрізнених мереж в єдину глобальну мережу (завершився з ініціативи Національного наукового центру США об'єднанням мережі ARPANET і NSFNet – мережі, що з'єднувала шість наукових центрів США).

4. З 1986 р до теперішнього часу – етап багатофункціонального розвитку мережі Інтернет [174, с. 65-76].

Разом з тим, вбачається, що сьогодні ми можемо доповнити цей перелік ще одним новітнім етапом – *етапом комерціалізації Інтернету*. Останній відкрив

можливість підключення до глобальної мережі не тільки наукових центрів і державних установ США та інших країн, а й усіх інших організацій і приватних осіб. Умовною точкою відліку цього етапу можна вважати 1989 рік, коли було дозволено перше підключення до Інтернету комерційній організації.

У результаті, ми можемо спостерігати, що до 1997 року в мережі Інтернет було зафіксовано близько 10 мільйонів комп'ютерів і зареєстровано понад мільйон доменних назв. Відповідно Інтернет став дуже поширеним засобом обміну інформацією. 2000 року було нараховано близько 327 мільйонів інтернет-користувачів, 2004 року – 700 мільйонів. Зокрема, число сайтів, що становило 1993 р. 26 тисяч, на сьогоднішній день перевищує 5 мільйонів. Уже в січні 2011 року кількість інтернет-користувачів по всьому світові досягла 2 мільярдів. А на кінець 2017 року вперше в історії Інтернету кількість інтернет-користувачів Всесвітньої павутини перевищила 4 мільярди або, іншими словами, 50% населення Землі [166]. Станом на листопад 2019 року у світі до Інтернету під'єднані 4,1 млрд людей [26].

Звичайно останніми роками Інтернет набув дуже широкого поширення. За даними Міжнародного телекомунікаційного союзу, в Україні відсоток користувачів Інтернету за останні десять років зріс на 44,28 % – з 0,72 % 2000 року до 45 % 2010 року. У розвинених країнах Інтернетом користуються 74 % населення [69, с. 243-251].

Крім цього, після успішної реалізації проекту Classmates.com (1995) і Friendster (2002) та широкого використання соціальних мереж LinkedIn (2003), Facebook (2004), Twitter (2006), Instagram (2010) та інших, а також із поширенням 2019 року коронавірусної інфекції COVID-19 і переміщення багатьох сервісів і соціальних функцій держави в онлайн-середовище (соціальних послуг, освітніх послуг, багатьох адміністративних послуг комунальних і державних органів) варто говорити про 6-й етап розвитку Інтернету – його *соціалізацію*, тобто перенесення більшості комунікаційних контактів людей і компаній, як пов'язаних, так і не пов'язаних із комерційною діяльністю, в мережу Інтернет, мобільні застосунки, програми, корпоративні мережі тощо.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що мережа Інтернет – це Всесвітня мережа, яка колись виникла як засіб зв'язку для певного вузького кола осіб (наприкінці 60-х рр. XX століття основними користувачами мережі були лише службовці Міністерства оборони США), які мали за мету використовувати мережу для забезпечення надійної взаємодії комп'ютерів службовців у випадку війни. Пізніше з плином часу й розвитком технологій ця мережа стала масовим явищем і суспільним здобутком XX століття.

Щодо правових досліджень мережі Інтернет, попри наявність низки праць українських і зарубіжних авторів, насправді це явище на сьогодні ще є малодослідженим. Якщо розглядати його з точки зору специфіки відносин, які виникають у зв'язку з практичним його застосуванням, то багатогранність і складність таких відносин на роки випереджає темпи розвитку наукових досліджень. Безперечно, що на сьогодні використання мережі Інтернет впливає на відносини у різних галузях права, в тому числі й на цивільні правовідносини. Однак, перш ніж дослідити цей вплив, з'ясуємо сутність Інтернету та інтернет-відносин.

Як відомо, Інтернет є певним віртуальним та інформаційним простором, що є всесвітньо загальним для доступу і певним чином має глобальний міжнародний характер. Однак, мережу Інтернет визначають по-різному, а саме: «інформаційна мережа», «телекомунікаційна мережа», «комп'ютерна мережа», «мережа мереж», «Всесвітнє павутиння» та вживають до неї такі терміни й поняття як: «інформаційний простір», «віртуальний простір», «віртуальність», «віртуальне середовище», «кіберпростір», «кіберсередовище» [36]. На наш погляд, найбільш доцільно говорити про «інформаційну мережу», оскільки саме з інформаційними ресурсами й мережевим характером найбільш тісно пов'язується цінність, яку становить Інтернет у сучасному житті людини. Не вдаючись у детальне дослідження понять «інформація» та «мережа», зазначимо, що для пересічних людей, компаній та інтернет-користувачів саме з інформацією, наявною в мережі та здатністю бути «в мережі» й «на зв'язку» на сьогодні пов'язується цінність Інтернету. І цю тезу важко спростувати. А тому така поширеність вимагає його

дослідження на рівні різних наук. Як слушно зазначила І. В. Жилінкова, виникнувши як суто технічний засіб передачі інформації, «Інтернет» перетворився на соціальне явище, що привертає до себе увагу фахівців різних наук, у тому числі і юриспруденції [41, с. 124]. О. А. Присяжнюк також зауважив, що вплив Інтернету й інформаційних технологій на суспільне життя є настільки значним, що вони сьогодні вже ставлять під питання існування національних кордонів, які вони ігнорують, і національного права, якому вони кидають виклик. Інформаційні потоки вже безперешкодно долають державні кордони, вільно циркулюють в інформаційному просторі, що значно розширився завдяки еволюції обчислювальної та інформаційної техніки [108, с. 142]. Це ще один аргумент, який підкреслює думку про те, що для Всесвітнього павутиння немає жодних меж і кордонів. А. К. Жарова з цього приводу зазначила, що «Інтернет – це просторово-розподілена глобальна мережа комп'ютерних технологій та інфраструктур користувачів, що дозволяють надати послуги з обігу інформації з метою задоволення потреб фізичних і юридичних осіб, органів влади й інших суб'єктів в інформації, забезпечення їх контактів у режимі реального часу, функціонування якої регулюється технічними стандартами, а також нормами міжнародного й національного права, що орієнтовані на захист прав людини, забезпечення безпеки й суспільства в цілому у процесі використання та розвитку потенціалу цієї мережі» [40, с. 6].

З позиції юриспруденції М. С. Дашян вказує на те, що до Інтернету найбільше підходить поняття міжнародної території, тобто простору, на який не поширюється суверенітет якоїсь держави. Міжнародна територія перебуває в загальному користуванні всього людства, усіх держав (*res communis*), і її правовий статус визначається нормами міжнародного права [28, с. 21–24]. Інший вчений – В. М. Брижко зазначив, що Інтернет створювався як мережа для вільного поширення та одержання корисних для суспільства даних з урахуванням норм права й морально-етичних принципів, що забезпечують соціальну справедливість і рух у напрямі до свободи [35, с. 140]. С. В. Петровський визначив Інтернет «як міжнародну телекомунікаційну мережу загального користування» [94, с. 18].

Однак, досить високий рівень розробки проблематики технічних характеристик Інтернету не виключає, а навпаки, актуалізує юридичне осмислення цього феномена [7, с. 6–7]. А. В. Пазюк наголошує на необхідності визначення терміну «Інтернет» в міжнародному праві й важливості закріплення сутнісних характеристик Інтернету на міжнародному рівні [89, с. 108–112]. В. П. Талимончик запропонувала визначити Інтернет як «комплексний предмет правового регулювання, що поєднує різноманітні суспільні відносини в єдиній соціально-технічній системі, створеній у процесі розвитку глобальної комп'ютерної мережі та призначеній для здійснення масової інформації та комунікації» [175, с. 10].

Попри розмаїтість визначень Інтернету, вбачається, що останній часто розглядається переважно як технічний засіб, певна сукупність технічних стандартів і домовленостей, яка дає змогу підтримувати зв'язок між різними комп'ютерними мережами у світі [38]. Як результат – усі погоджуються з технічними аспектами Інтернету як соціального явища. У Законі України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року Інтернет також визначено переважно технічними термінами як «Всесвітня інформаційна система загального доступу, що логічно пов'язана глобальним адресним простором і базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами» [141]. Необхідно також згадати Модельний закон «Про основи регулювання Інтернету», який було прийнято на тридцять шостому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 16 травня 2011 року, де Інтернет розглядається як глобальна інформаційно-телекомунікаційна мережа, що зв'язує інформаційні системи й мережі електрозв'язку різних країн за допомогою глобального адресного простору, заснована на використанні комплексів інтернет-протоколів (IP) та протоколу передачі даних (TCP) і надає можливість реалізації різних форм комунікації, у тому числі розміщення інформації для необмеженого кола осіб [79]. Однак, такі дефініції не задовольняють юристів-практиків, адже такий підхід базується на не юридичній термінології і, таким чином, не може включатися до існуючих юридичних конструкцій, застосовуватися в юридичній теорії та

практиці. Переважання технічної сторони Інтернету не повинно заважати юридичному розумінню цього явища. Тому необхідно вийти за межі таких категорій як «глобальний адресний простір», «технічні стандарти», «інтернет-протоколи», «мережі електрозв'язку» і побудувати юридичну конструкцію Інтернету.

Зважаючи на те, що Інтернет, попри глобальний характер і поширеність усе ж є певним віртуальним, електронним простором, мережею, в рамках якої його користувачі вчиняють ті ж самі комунікаційні контакти, а точніше взаємодіють з особистою чи комерційною метою, вважаємо, що цінність і значення його для права в сучасних умовах виявляється у тому, що Інтернет є:

1) певним електронним інформаційним середовищем у межах якого здійснюється реалізація відповідних дій учасниками суспільних відносин з комунікаційною, комерційною, розважальною чи іншою метою;

2) мережевим електронним засобом з'єднання різних користувачів мобільних і програмних додатків і застосунків, за допомогою яких вони мають можливість виконувати прикладні чи інші завдання або взаємодіяти між собою.

Для сфери цивільного права з цього приводу мають значення реалізація і здійснення за допомогою мережі Інтернет саме майнових й особистих немайнових відносин. Тому на наш погляд, враховуючи різноманіття висвітлених позицій, як правове явище поняття **Інтернет** можна визначити так – *транснаціональне позадержавне інформаційно-комунікаційне електронне середовище, у межах якого відбувається взаємодія учасників і виникають відповідні суспільні відносини, в тому числі пов'язані зі вчиненням дій та/або бездіяльністю, які породжують юридичні наслідки та є підставою виникнення, зміни і припинення різних за правовою природою правовідносин.*

При цьому, окремо слід виділити поняття *взаємодії*, характерне для користування інтернет-ресурсами. На наш погляд, *взаємодія в інтернет-середовищі* – це звернення користувача за допомогою електронних цифрових пристроїв, їх програмного забезпечення і застосунків до відповідних електронних

сервісів, розміщених у мережі Інтернет та/або інших користувачів з метою задоволення свої особистих та/або корпоративних потреб.

Необхідно зазначити, що відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет, охоплюються регулюванням положень як публічного, так і приватного права. Не вдаючись до аналізу джерел правового регулювання інтернет-відносин, що є предметом наступного підрозділу цієї роботи, зауважимо, що для цивільного права, яке врегульовує майнові й немайнові відносини, характерним також є поширення свого регулятивного впливу як на реальні життєві ситуації, так і на інтернет-відносини, які відбуваються у так званому віртуальному або цифровому середовищі (онлайн, від англ. «online», IT-середовище).

В Україні в галузі цивільного права на сьогодні не існує спеціалізованого нормативно-правового акта, який регулює відносини у глобальній мережі Інтернет. Разом з тим, окремі згадки про цифрові, електронні правомочності все ж подекуди є. Так, у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) згадується про відображення інформації в електронному вигляді про можливість вчинення правочину в письмовій (електронній) формі й використання електронного підпису, про визнання твору опублікованим (випущеним у світ) у загальнодоступних електронних системах інформації, а також можливість провадження розрахунків у електронному вигляді (ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 205, ч. 3 ст. 207, ч. 1 ст. 442, ч. 1 ст. 1087 ЦК України) [197]. На відміну від ЦК України, у Господарському кодексі України (далі – ГК України) немає жодної згадки про мережу Інтернет [22]. На окрему увагу також заслуговує ч. 7 ст. 85 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), де вказується, що суд може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних у мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту за заявою учасника справи чи з власної ініціативи. Використання мережі Інтернет у процесуальному законодавстві згадується зокрема у ч. 5 ст. 7 ЦПК України: «за допомогою мережі Інтернет в обов'язковому порядку можливе здійснення транслявання перебігу судового засідання» [198]. Подібні норми також відображено і у ч. 6 ст. 8 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [23]. Ще

одна згадка про використання мережі Інтернет у законодавстві є у ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року, де мова йде про електронні транзакції. У п. 3 ст. 9 відповідного закону зазначено про надання доступу до мережі Інтернет й інших інформаційно-телекомунікаційних систем, який оформлюється окремим правочином або електронним правочином між стороною такого правочину й постачальником послуг проміжного характеру в інформаційній сфері [123].

На сьогодні з урахуванням процесу цифровізації в нашій країні дедалі більше й частіше лунають повідомлення різних представників істеблішменту щодо реалізації різних заходів й адміністративних процедур в електронній формі. Більше того, з цією метою, навіть, створено Міністерство цифрової трансформації України, яке покликане здійснювати державну політику (1) у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного врядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; (2) у сфері розвитку цифрових навичок і цифрових прав громадян; (3) у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів й інтеперабельності, розвитку інфраструктури ширококугового доступу до Інтернету й телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; (4) у сфері надання електронних й адміністративних послуг; (5) у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; (6) у сфері розвитку ІТ-індустрії [99].

Таким чином, питання користування ресурсами й можливостями, які надає мережа Інтернет, на сьогодні дозволяє говорити про існування відносин із використанням Інтернету, адже масштаби впровадження таких відносин пронизують усі сфери реальних суспільних відносин. У наукових працях з цього приводу наголошується на необхідності розмежування фактичних відносин й електронних та/або цифрових відносин, які складаються з використанням електронних засобів комунікації, поєднаних між собою мережею Інтернет. Слід зазначити, що відносини із використанням мережі Інтернет також мають характер суспільних, а відповідно це створює можливість їх аналізу як правових.

У теорії цивільного права сутність правовідносин традиційно пов'язують із працями класиків цивілістики О. С. Іоффе [45], Ю. К. Толстого [178], Р. Й. Халфіної [189, с. 55], які правильно зазначали, що «правовідносини не відокремлені від інших суспільних відносин, але знаходяться з ними у тісному й безпосередньому зв'язку. Лише визначення цього зв'язку дозволить з'ясувати роль і значення правових відносин у суспільному житті й на цьому підґрунті виявити їх особливі властивості й спеціальне призначення» [45]. На сьогодні загальновідомо, що правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права і залежно від того, що є їх об'єктом, відповідно виникають у межах різних галузей. У рамках цивільного права виникають відносини, пов'язані з майном й охороною особистих немайнових благ учасників цивільного обороту.

Не вдаючись у дискусії щодо структури правовідносин [4, с. 100; 45; 161, с. 525] і змісту кожного з їх елементів, зазначимо, що ми поділяємо думки вчених, які розмежовують 3 елементи правовідносин: суб'єкти, об'єкти, зміст (права й обов'язки). Юридичні факти (як прості, так і складні), на нашу думку, є підставою виникнення правовідносин і не можуть включатись у їх структуру, а слугують передумовою їх виникнення, зміни та/або припинення та знаходяться поза межами складу правовідносин [16, с. 154–155; 42, с. 336; 52, с. 296; 176, с. 178].

Разом з тим, нам відомо що ряд учених обґрунтовують, що структура правовідносин містить чотири основні елементи: *юридичний факт* (підстави виникнення, зміни й припинення правовідносин), *суб'єкти* (суб'єктивний склад – сукупність осіб, що беруть участь у правових відносинах: правомочна сторона і зобов'язана сторона), *юридичний зміст* і його структуру (суб'єктивне право, юридичний обов'язок і юридична відповідальність) та *об'єкт* (те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність суб'єктів правовідносин) [161, с. 525]. На наш погляд, такий підхід не враховує часові, просторові чинники і причинно-наслідкові зв'язки між явищами правової дійсності. А тому включення юридичних фактів, особливо фактичних складів до змісту правовідносин, часто

породжує колізії, коли правовідносини вже існують (тобто виникли), а елементи, які є їх підставою, ще не всі відбулись чи вчинились².

Поряд із цим, питання правової сутності інтернет-відносин у світлі приведених поглядів не мають однозначної оцінки юристів. Відомий український вчений – дослідник відносин, що виникають із використанням мережі Інтернет, Р. Є. Еннан, зазначив, що інтернет-відносини – це суспільні відносини, пов’язані із соціально-правовим регулюванням віртуального простору, тобто з регулюванням цього простору за допомогою норм права, моралі, етики й інших засобів [36]. Інший вчений Д. В. Грибанов зацентрував увагу на тому, що суспільні відносини, які виникають з використанням глобальних комп’ютерних мереж, є особливими інформаційними відносинами, спрямованими на організацію руху інформації в суспільстві й зумовленими інформаційною природою самого суспільства. Ці особливі відносини автор називає інформаційно-кібернетичними. Він доводить, що брати участь у таких відносинах можна тільки за допомогою ЕОМ, підключеної до комп’ютерної мережі [25, с. 13–14]. Також цікавим є підхід Є. П. Литвинова, який визначив інтернет-відносини як особливі відносини, що виникають у результаті впливу норм інформаційного, міжнародного й інших галузей права на поведінку людей у цьому середовищі. Особливість цих відносин полягає в тому, що вони можуть бути як правовими, так і неправовими, тобто фактичними відносинами (моральними, етичними та ін.). Залежно від ситуації в Інтернеті і власне характеру інформаційного впливу на ці відносини вони можуть бути інформаційними правовідносинами, а можуть бути морально-етичними. У більш вузькому значенні можна вважати, що це інформаційні відносини, які виникають, змінюються і припиняються в кіберпросторі [73, с. 145–149]. Схожої думки дотримується також І. М. Розсолов [149, с. 50].

Існує група вчених, які розглядають інтернет-відносини у так званому спеціалізованому, «автономізованому» вигляді. Зокрема Ю. Є. Булатецький [13, с. 880–934], В. А. Копилов [59, с. 8–16], А. К. Жарова [40] виокремлюють спеціальні власне інтернет-відносини як самостійний вид соціальних зв’язків. У

---

² Більш детально див.: [95]; [96]

процесі аналізу проблем правового забезпечення електронної торгівлі вчені спеціально виділяють поняття «правовідносини в Інтернеті» й «інформаційні відносини в Інтернеті», під якими розуміють врегульовані нормами права відносини у віртуальному просторі Інтернету. Вони стверджують, що інтернет-відносини є віртуальними відносинами в Інтернеті, які регламентовано нормами права й етики, для яких необхідне правове регулювання у сфері електронної торгівлі під час укладення правочинів, інформаційного обміну провайдерів й організацій.

Натомість юрист-практик М. В. Якушев, абстрагуючись від традиційних понять теорії права («відносини», «правовідносини» тощо), увів нове поняття «інтернет-відносини» як віртуальні відносини в Інтернеті, регламентовані нормами права й етики, що потребують правового регулювання у мережах, в галузі електронної торгівлі, при укладанні зовнішньоекономічних угод, у сфері мережових засобів масової інформації (далі – ЗМІ), інформаційного обміну між провайдерів провайдерами інтернет-послуг та інших організацій [210].

Результати аналізу всіх наведених точок зору дозволяють стверджувати, що інтернет-відносинам притаманні певні ознаки, які виділяють їх з-поміж інших видів суспільних відносин. Передусім вони характеризуються невизначеністю місцезнаходження сторін, що зумовлює можливі проблеми з правом, яке застосовується, а також з реальним виконанням зобов'язань; складністю ідентифікації учасників цих відносин; існуванням віртуальних організацій; залежністю відносин між учасниками мережі від відносин з інформаційними провайдерами [190, с. 29].

В буквальному розумінні інтернет-відносини пов'язані з певною взаємодією людини через електронні цифрові пристрої із Всесвітньою мережею Інтернет з певною метою, яка не завжди пов'язана із контактом з іншим членом суспільства чи соціальної групи. Вельми часто це – взаємодія з електронним сервісом, який на основі набору певних стандартизованих алгоритмів задовольняє відповідний інтерес користувача. З іншого боку, такі відносини часто виникають у зв'язку із потребою користувачів у такій взаємодії, яка б дозволила задовольнити їхні

соціальні, культурні та/або інші інтереси, або ж певні матеріальні запити через сервіси електронної комерції. Видається, що в такому контексті поняття інтернет-відносин не повною мірою відображає сутність відносин, адже виникають не стільки інтернет-відносини, а реальні офлайн-відносини, де людина має свої реальні потреби в інформації, комунікації тощо, однак вона їх задовольняє за допомогою відповідних інтернет-сервісів віддаленого доступу, соціальних мереж, які функціонують завдяки мережі Інтернет, а також інших онлайн-сервісів, які так само існують на віддалених серверах, доступ до яких можливий завдяки Інтернету. У такому контексті доречно говорити про більш точний термін – відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет. При цьому слід зазначити, що взаємодія насправді може відбуватись як з реальними – «живими» учасниками суспільних відносин, так і з програмним забезпеченням, яке розміщено на серверах або комп'ютерах у віддаленому доступі, тому на сьогодні поняття Інтернет є доволі умовним, адже насправді мережа Інтернет швидше стосується технічного засобу з'єднання глобальної комп'ютерної мережі – комп'ютерів, серверів, серверних станцій тощо. Насправді ж мова йде про глобальні транснаціональні ІТ-відносини.

Підсумовуючи усе сказане, **відносини, пов'язані із використанням мережі Інтернет (ІТ-відносини)** слід визначити як *суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет, що дозволяє задовольнити їх різноманітні інтереси й потреби.*

Такі відносини набувають ознак правовідносин з моменту, коли їх учасники, взаємодіючи за допомогою електронних цифрових пристроїв з віддаленими електронними сервісами та/або іншими інтернет-користувачами мережі Інтернет, вступають у відносини, які врегульовано нормами тієї чи іншої галузі приватного чи публічного права. У випадках, коли така взаємодія стосується майнових і немайнових благ учасників цивільного обороту, виникають відповідні ІТ-відносини, що набувають ознак цивільних правовідносин. Адже у

зв'язку із такою взаємодією виникають певні права й обов'язки щодо майна, особистих немайнових благ, об'єктів інтелектуальної власності тощо.

У зв'язку з цим, **цивільні правовідносини, пов'язані із використанням мережі Інтернет** – це суспільні відносини, пов'язані з використанням учасниками (користувачами) телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет, з метою задоволення своїх майнових та немайнових інтересів, а також інформаційних потреб.

Суб'єкти ІТ-правовідносин. Під суб'єктами «розуміються люди і їх об'єднання, які виступають в якості носіїв ... прав та обов'язків» [161, с. 396]. Їх склад, кількість, характер залежать від волі сторін, учасників ІТ-правовідносин.

Необхідно зазначити, що серед учених немає єдиної точки зору з приводу складу й визначення суб'єктів ІТ-правовідносин. Такі науковці як Ю. Е. Булатецький і В. А. Копилов зауважили, що ці правовідносини мають у своєму складі кілька груп суб'єктів, а саме: розробників мереж; провайдерів; споживачів інформації з Інтернету тощо. Відповідно, дії таких суб'єктів спрямовано на певні об'єкти: інформаційні права і свободи; доменні імена; сайти; інформаційні системи тощо [60, с. 130–140; 13, с. 880–886].

Результати аналізу наукових юридичних та спеціалізованих джерел свідчать, що суб'єктами правовідносин в Інтернеті зазвичай є: (1) оператори, адміністратори і провайдери, що забезпечують функціонування мережі Інтернет; (2) ті, хто здійснює інформаційне наповнення мережі (створюють інформаційні ресурси й забезпечують їх функціонування); (3) користувачі (споживачі) послуг, що надаються з використанням мережі Інтернет (фізичні і юридичні особи). Деякі науковці виділяють ще четверту групу суб'єктів інформаційних відносин в Інтернеті, до якої зараховують інтернет-магазини, інтернет-аукціони, тобто учасників у сфері електронної комерції [202, с. 85].

Копилов В. А. виділяє три групи суб'єктів інтернет-правовідносин. Перша група – ті, які створюють програмно-технічну частину інформаційної інфраструктури Інтернет, включаючи засоби зв'язку й телекомунікації, забезпечують її експлуатацію, розширення та розвиток. Основними суб'єктами

першої групи є розробники транскордонних інформаційних мереж, у тому числі їх технічних засобів (комп'ютерів), засобів зв'язку й телекомунікацій, програмних засобів різного рівня та призначення, іншого обладнання, що становить інфраструктуру Інтернету. Друга група – суб'єкти, що виробляють і розповсюджують інформацію в Інтернеті, надають послуги з підключення до Інтернету («генератори» інформації, інформаційних продуктів і послуг). До суб'єктів другої групи належать фахівці, які виробляють вихідну інформацію, формують інформаційні ресурси (наповнюючи інформацією бази даних, що входять до складу мережі Інтернет) і надають інформацію з цих ресурсів споживачам або надають можливість споживачам підключитися до Інтернету й користуватися його можливостями самостійно. Третя група – споживачі інформації з Інтернету – сукупність суб'єктів, які підключаються до Інтернету для отримання потрібної їм інформації та використовують її у власній діяльності [61].

Щодо суб'єктів цих відносин необхідно зазначити, що в цьому випадку йдеться про учасників інформаційних контактів і процесів, учасників зв'язку й інформаційної взаємодії. В інформаційному просторі і процесах діє безліч посередників – провайдерів або операторів в системі мережі Інтернет та інших суб'єктів, що надають різноманітні види послуг. Одним із важливих чинників у сфері Інтернет є «віртуалізація» суб'єктів і віртуалізація відносин в системі глобальної інформаційної взаємодії різних структур. До суб'єктів правовідносин в Інтернеті зазвичай відносять: операторів зв'язку; постачальників послуг доступу в Інтернет; постачальників інформації; користувачів [19, с. 44].

Еннан Р. Є. зазначив, що суб'єктами інтернет-відносин є: оператори та провайдери телекомунікацій, які забезпечують функціонування мережі Інтернет як інформаційної системи; виробники, власники і розповсюджувачі інформації та інформаційних ресурсів, які створюють інформаційне наповнення мережі Інтернет; суб'єкти, які надають специфічні послуги з укладання електронних (мережевих) угод (договорів) за допомогою мережі Інтернет, тобто все те, що охоплюється терміном «електронна комерція (торгівля)»; споживачі (користувачі) телекомунікаційних послуг [36].

Результати аналізу думок учених свідчать, що дійсно склад учасників правовідносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет, є доволі неоднорідним. Адже тут з одного боку є група учасників, які є «надавачами» інтернет-послуг і забезпечують технічну можливість бути учасником таких ІТ-відносин, а з іншого боку є споживачі таких послуг, які умовно поділяються на «надавачів» відповідних електронних послуг, постачальників сервісів тощо і споживачів таких послуг. Звичайно, в окрему групу доречно виділяти спеціалізованих учасників відносин, що виникають у сфері електронної комерції, які, будучи сертифікованими учасниками ринку електронних довірчих послуг, вступають у такі відносини для забезпечення правильності й легальності відповідних процедур. У будь-якому випадку всіх названих учасників об'єднує те, що вони взаємодіють з іншими учасниками й за допомогою відповідних телекомунікаційних і комп'ютерних технологій та інтернет-серверів, об'єднаних мережею Інтернет.

Об'єкти ІТ-правовідносин. У науці до об'єктів правовідносин у мережі Інтернет такий вчений як Р. Є. Еннан відносив: 1) телекомунікаційні мережі й інше технічне обладнання; 2) комп'ютерне програмне забезпечення; 3) інформацію, інформаційні ресурси, продукти і послуги; 4) доменні імена; 5) права та свободи у сфері інформації; 6) інформаційну безпеку [36]. Ця класифікація також доповнилась такими об'єктами:) інтереси особи, суспільства і держави в інформаційній сфері (В.А. Копилов) [60], продукти духовної творчості, включаючи твори літератури, мистецтва, музики та ін. (Є.П. Литвинов) [73, с.148], сайти та інформаційні системи (Ю.Е. Булатецький) [13], електронні кошти, дисковий простір (файлове сховище), віртуальні речі (об'єкти) (К.В. Єфремова) [37, с.38]. При цьому основним об'єктом, на думку більшості вчених, є інформація (технічна, економічна, соціальна, юридична та ін.). Як правильно зазначив Р. Є. Еннан, «сьогодні інформація стирає грані між продуктом і послугою, що знаходить своє втілення в сучасних технологіях, які об'єднують інформаційні продукти і послуги в єдине ціле» [36]. Ми погоджуємось із таким

поділом, адже саме інформація про продукти, послуги та роботи, події наразі є основою сучасного інтернет-середовища.

Види ІТ-правовідносин. Щодо питання про види інтернет-правовідносин, то нам імпонує позиція сучасного науковця Р. Є. Еннана, який виділив такі види інтернет-правовідносин: загальні, організаційні (управлінські), інформаційні, предметні.

До *загальних правовідносин в Інтернеті* належать ті, що здійснюються за допомогою (при використанні) ресурсів мережі Інтернет, які «протиставляються» правовідносинам, місцем учинення яких є реальна дійсність, а не кіберпростір. *Організаційні (управлінські) правовідносини* – це відносини, спрямовані на взаємодію або протидію між учасниками соціальних відносин в Інтернеті, об'єктом яких є соціальна чи технічна природа (інфраструктура) Інтернету. До них можна віднести відносини з делегування доменних імен, міжнародної стандартизації електронного документообігу тощо. *Інформаційні правовідносини* – відносини, що регулюються відповідними нормами права у сфері виробництва, перетворення і споживання інформації [43, с. 54].

До *предметних правовідносин* можна віднести ті, що регулюються окремими (спеціальними) нормами права. До цього переліку входять відносини, що регулюються нормами конституційного права, цивільного права, адміністративного права; відносини, що регулюються нормами законодавства про засоби масової інформації тощо [36].

На противагу вищезазначеному С. О. Ємельянчик виділив наступні різновиди інтернет-правовідносин: по-перше, відносини, які пов'язані з функціонуванням самої мережі й доступом до Інтернету; по-друге, відносини, що виникають у сфері електронної комерції (електронного бізнесу); по-третє, відносини щодо захисту авторських та інших виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, які розміщено в Інтернеті, а також ті, що пов'язані з функціонуванням у мережі засобів масової інформації; по-четверте, відносини, що виникають стосовно захисту конфіденційної інформації в Інтернеті,

забезпечення цілісності систем, інформаційної безпеки, запобігання розповсюдженню інформації, що має кримінальний зміст.

Можливою є й інша класифікація правовідносин, що виникають у процесі користування Інтернетом. За різними ознаками можна здійснити такі класифікації інтернет-правовідносин [41, с. 124–127]. З точки зору динаміки процесу використання інтернет-технологій інтернет-правовідносини можна поділити на окремі групи:

- правовідносини, що виникають у процесі надання доступу до Інтернету;
- правовідносини, що виникають у процесі користування Інтернетом;
- правовідносини, що виникають у процесі припинення користування Інтернетом.

Залежно від суб'єктів виділяють правовідносини, що виникають між:

- розробниками інформаційних мереж і їх партнерами, що знаходяться в договірних відносинах;
- фахівцями, що виробляють і поширюють інформацію в Інтернеті;
- останніми і фахівцями, що надають різні послуги;
- перерахованими вище суб'єктами й споживачами інформації в Інтернеті;
- громадянами, організаціями, фірмами й іншими споживачами;
- провайдерами і Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації щодо отримання ліцензії;
- провайдерами (операторами) і користувачами (споживачами) щодо доступу до мережі.

Залежно від місця реєстрації фізичних і юридичних осіб (учасників інтернет-правовідносин) можна виокремити правовідносини, що виникають між:

- вітчизняними й закордонними юридичними особами (провайдерами);
- останніми й вітчизняними користувачами Інтернету;
- вітчизняними юридичними особами й іноземними громадянами.

За критерієм мети виникнення інтернет-відносин можна виділити:

– внутрішні або внутрішньо-організаційні правовідносини, що виражають інтереси системи інформації країни й суспільства, включаючи центральні органи виконавчої влади, і зареєстрованих суб'єктів інтернет-відносин;

– зовнішні правовідносини, пов'язані з безпосереднім впливом на об'єкти, що знаходяться у просторі Інтернету. Сюди ж входять і відносини, пов'язані з наданням зовнішніх інформаційних послуг [38, с. 70].

Як бачимо, перелік наведених видів відносин характеризується неоднорідністю як за своєю правовою природою, так і фактичним змістом. Правильно зазначили вчені, що інколи складно навіть знайти чіткі критерії, які б дали змогу здійснити їх класифікацію. Єдиним об'єднавчим чинником є, так би мовити, віртуальне розташування цих відносин: вони виникають, розгортаються та припиняють своє існування в Мережі [38, с. 71].

За результатами аналізу сучасного стану розвитку ІТ-відносин, вважаємо, що за змістом на сьогодні доречно виділяти такі їх види:

- комерційні (пов'язані з інтернет-торгівлею);
- відносини банкінгу й обслуговування рахунків (електронні розрахунки);
- відносини з біржової торгівлі (та прирівняні до них – у тому числі «ігрові» біржі типу «Форекс», криптобіржі, електронні фондові біржі тощо);
- відносини й послуги, пов'язані зі сферою охорони здоров'я (дистанційний доступ до медичних даних, онлайн-кабінетів, консультацій лікарів тощо);
- культурно-просвітницькі (онлайн-бібліотеки й музеї, навчальні й тренінгові ресурси, е-освіта);
- відносини зі зберігання особистих і корпоративних даних та інформації у мережі Інтернет;
- соціально-комунікативні (комунікативно-особистісні);
- використання особистих даних;
- рекламні;
- відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності;
- відносини, пов'язані з використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувача та з геолокації;

- розважально-ігрові;
- управлінські й організаційно-розпорядчі (у т. ч. адміністративні послуги).

Більшість із них доволі часто виникають у зв'язку із задоволенням інтересів чи потреб, що стосуються майнових й охоронюваних цивільним правом немайнових благ. У зв'язку з цим, такі відносини набувають ознак цивільно-правових відносин, що виникають, змінюються (трансформуються) та припиняються у зв'язку з використанням мережі Інтернет, а в окремих випадках виникають і припиняються лише в мережі Інтернет (наприклад, торгівля такими активами як криптовалюта, електронні цінні папери, створення і розміщення відео-контенту в соціальних мережах у прямому ефірі тощо).

Правильно стверджує С. О. Ємельянчик, що під час аналізу відносин, що утворюються в інтернет-середовищі, варто виявити серед них майнові відносини, які відображають рух матеріальних благ від одних осіб до інших. Звичайно, переміщення товарів і надання послуг відбувається в реальному фізичному світі, а не безпосередньо в Інтернеті. Мережа Інтернет при цьому використовувалась як середовище для укладення правочинів. Однак в Інтернеті утворюються і такі відносини, в яких товаром є інформація, що набувається та передається в Інтернеті. Як приклад можна навести інтернет-провайдера, переважна більшість клієнтів якого отримує доступ в мережу й отримує інформацію, основний товар через Інтернет. Інформація ж, як відомо, є об'єктом цивільних прав (ст. 177 ЦК України). Таким чином, можна зробити висновок, що в Інтернеті утворюються майнові відносини, які входять до складу предмета цивільного права [38, с. 69].

Поряд з цим, у мережі Інтернет вельми поширеними є відносини, які складаються з охорони й захисту особистих немайнових відносини благ. Нематеріальними духовними благами, з приводу яких виникають особисті немайнові відносини, як відомо, є такі блага як життя і здоров'я людини, гідність її особистості, честь і добре ім'я, ділова репутація та інше. Цивільне право охороняє такого роду нематеріальні блага властивими йому засобами, наприклад, надаючи їх власникам можливість пред'явлення судових позовів про відновлення

порушених прав і припинення дій, що порушують їх права й інтереси. Тому охорона таких прав набуває особливого характеру та змісту, про що йтиметься далі у роботі.

Крім того, об'єктами охорони в Інтернеті є й веб-сторінки, що становлять результати творчої діяльності людини, продукти інтелектуальної творчості, які використовуються в Інтернеті для індивідуалізації учасників електронної комерції та користувачів Інтернету, їхніх товарів, робіт, послуг, особи дописувача й інших онлайн-суб'єктів. Також надзвичайно актуальним є захист авторських прав користувачів Інтернет на всі види творів, особливо програмне забезпечення, фото- й відеоконтент тощо, що потребує самостійного дослідження.

Підсумовуючи усе сказане, слід зробити висновок, що сучасні ІТ-відносини є тісно пов'язаними із предметом правового регулювання цивільного права. Майнові та особисті немайнові відносини, виникаючи, змінюючись та припиняючись у зв'язку із тими чи іншими взаємодіями учасників цивільного обороту через мережу Інтернет, а, подекуди, й на підставі юридичних фактів, що вчиняються в ІТ-середовищі, потребують самостійного дослідження щодо виявлення специфічних прав, пов'язаних із користуванням мережею Інтернет.

1.2 Інтернет-користувач: поняття, види та співвідношення із суміжними поняттями

Предмет нашого дослідження пов'язано з категорією інтернет-користувача. Незважаючи на простоту цієї конструкції видається що формулювання такого абстрактного поняття поняття спричинює труднощі, особливо з урахуванням ставлення до категорії «користувач» у цивільному й господарському праві. Сучасна «цифрова» епоха змінює саме ставлення як до суб'єкта користування, так і до його можливостей, залишаючи при цьому незмінним річ, яку було вкладено в розуміння «користувач» ще за часів римського права. Користування – це завжди споживання корисних властивостей певної речі, на яку особа-користувач не має права власності. Так і сьогодні, жоден користувач мережі Інтернет не може

вважати її своєю. Утворюється феноменальна конструкція – коли мережа Інтернет не може належати жодному суб'єкту права.

З метою техніко-юридичного конструювання категорії «інтернет-користувач» звернемо увагу на вживання подібних понять у цивільному й господарському законодавстві. Як нами було наголошено у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, категорію «користувач» не закріплено жодним національним нормативно-правовим актом.

У ЦК України йдеться про користування, як речове право та про користувача як сторону у договірних зобов'язальних відносинах, і також, у певних випадках, – у позадоговірних відносинах цивільно-правового характеру. Зокрема, йдеться про такі статті: ст. 376 (самочинне будівництво), ст. 470 (право попереднього користувача на винахід, корисну модель, промисловий зразок), ст. 480 (право попереднього користувача на компоновання напівпровідникового виробу), ст. 500 (право попереднього користувача на торговельну марку), ст. 827 (договір позички), ст. 1115 (договір комерційної концесії).

З позицій енциклопедичного тлумачення поняття «користувач» і «користування» наголосимо на такому. В Сучасному тлумачному словнику української мови під поняттям «користування» запропоновано розуміти його як уживання, використання чогось для власних потреб і використання чогось у власних інтересах [173]. Згідно з юридичним словником, користування – це можливість особи одержувати матеріальні та культурні вигоди від речей відповідно до їхніх корисних властивостей і господарського призначення [208, с. 351]. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови користувач – це той, хто користується чим-небудь – майном, землею, комп'ютером тощо [62].

У сучасній мові комп'ютерного програмування та використання інформаційних ресурсів широкого розповсюдження набуває професійний жаргонізм «користувач» («кінцевий користувач»). При різних підходах до його визначення такий користувач у кінцевому підсумку – це конкретна людина (фізична особа), що робить її відмінною від створених і діючих нею програм.

Зазначене визначення є прийнятним на сьогодні й до часу активного провадження систем штучного інтелекту (моменту, коли програми будуть створювати інші програми).

З точки зору інформаційної безпеки, користувачем мережі Інтернет є тільки людина. Тобто, безпосередньо та людина, яка використовує систему або мережу для вирішення поставлених перед нею завдань. Останню називають кінцевим користувачем. Відомості про користувача називаються профілем або обліковим записом користувача. Самого ж користувача або систему, з якою він працює, також називають абонентом інформаційної мережі. Обліковий запис, який дозволяє користувачу отримувати доступ до ресурсів, називається абонентом. Для отримання права доступу до цих ресурсів користувачеві видається пароль, копія якого зберігається в абонентській системі. На цій основі здійснюється ідентифікація і аутентифікація користувача й надання дозволу на роботу з ресурсами.

В інформаційній сфері категорію «користувач» (англ. user, subscriber) прийнято розуміти як людину, яка користується послугами обчислювальної техніки для отримання інформації чи розв'язування різноманітних завдань. А також як користувач (споживач) інформації (англ. information user), тобто як суб'єкт, який звертається до інформаційної системи за одержанням потрібної йому інформації, щоб користуватися нею.

Сучасні тенденції в розумінні користування інформацією демонструють значний інтерес до унормування цього процесу, що можливо побачити в ідеях запровадження програми «Держава у смартфоні». Уперше у Верховній Раді України було створено комітет із питань цифрової трансформації, який у взаємодії з Міністерством цифрової трансформації формуватиме політику в цій галузі й підсилюватиме вирішення різноманітних питань з приводу цифровізації у законодавчій сфері. Також є показовим той факт, що у кожному міністерстві є посада *заступника міністра з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації* та відповідно відповідальні за ці питання будуть з'являтися і в обласних держадміністраціях [92].

Таким чином, під поняттям «інтернет-користувач» ми пропонуємо розуміти учасника ІТ-відносин (як фізичну, так і юридичну особу), який використовує можливості інтернет-середовища з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб. У контексті суб'єктів ІТ-відносин, інтернет-користувачами, вочевидь можуть бути будь-які учасники, крім провайдерів, при наданні останніми відповідних телекомунікаційних послуг. Убачається, що основною ознакою статусу інтернет-користувача є *споживання корисних властивостей*, пов'язаних із використанням мережі Інтернет і її електронних сервісів й інших можливостей.

Беручи до уваги виділені у підрозділі 1.1 види ІТ-відносин, запропонуємо власне бачення можливої класифікації інтернет-користувачів, які є учасниками зазначених відносин. Зокрема, якщо мова йде про комерційні інтернет-відносини, в першу чергу пов'язані з інтернет-торгівлею, необхідно зазначити, що в цих відносинах інтернет-користувачі набувають статусу сторін відповідних електронних договорів, які є подібними до сторін традиційних договірних відносин у цивільному праві.

Коли споживач заходить у мережу Інтернет заради купівлі-продажу будь-якої продукції, він автоматично стає інтернет-користувачем, адже у зв'язку з цим виникають відповідні комплексні правовідносини, які за своєю суттю регулюються цивільним законодавством і в частині, що стосується електронних правочинів, – відповідними нормами законодавства про електронну комерцію. При цьому інтернет-користувач у комерційних ІТ-правовідносинах є споживачем, тому відповідно його права й обов'язки врегульовуються також Законом України «Про захист прав споживачів» [129]. Відповідним чином сам процес купівлі є купівлею-продажем товарів у мережі Інтернет за п. 8 ст. 1 вищевказаного Закону, який відносить цей договір до договорів, укладених на відстані, тобто до договору, укладеного продавцем зі споживачем за допомогою «засобів дистанційного зв'язку», до яких належать телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення та інформаційні мережі, зокрема мережа Інтернет.

Слід зауважити, що ІТ-відносини, у які вступають інтернет-користувачі не завжди супроводжуються взаємодією з іншими користувачами. Доволі часто по той бік ми взаємодіємо з віртуальними або електронними технологіями, програмами, ботами і т.д.

Серед найбільш поширених видів ІТ-відносин, у які сьогодні вступають інтернет-користувачі, слід назвати банківські відносини, взаємодія в соціальних мережах, відносини з використання особистих даних, рекламування, відносини, пов'язані з використанням можливостей контролю пересування інтернет-користувачів і з геолокації, розважально-ігрові відносини та інші. Надамо їх коротку характеристику.

У відносинах, пов'язаних з інтернет-банкінгом, уже традиційною є клієнт-схема взаємодії з банком через відповідні програмні комплекси банків і страхових компаній, об'єднаних мережею Інтернет. Аналізуючи інтернет-банкінг, необхідно згадати про таке поняття як дистанційне банківське обслуговування (англ. remote banking), яке означає сукупність техніко-технологічних й організаційно-правових методів і прийомів надання банками послуг своїм клієнтам на основі розпоряджень, які клієнт передає на відстані (віддаленим способом), тобто без відвідання банку. Для характеристики такої технології використовують різні терміни, а саме: інтернет-банкінг, інтернет-банк, електронний банк, online banking, home banking та ін. Існують різні види дистанційного банківського обслуговування: 1) системи «клієнт-банк» (PC-banking, remote banking, direct banking, home banking), доступ до яких здійснюється через персональний комп'ютер; 2) системи «телефон-банк» (телефонний банкінг (англ. phone banking), телефон-клієнт, SMS banking); 3) обслуговування з використанням банкоматів (ATM-banking) і пристроїв банківського самообслуговування [78, с. 153].

Необхідно зазначити, що саме під поняттям «інтернет-банкінг» (англ. e-banking) розуміють діяльність банку із надання комплексу послуг клієнтам щодо електронного управління своїми рахунками через Інтернет із будь-якого комп'ютера в будь-який час. До інтернет-банкінгу відносять: управління рахунками; відкриття депозитів, здійснення валютних та платіжних операцій;

оформлення заяв на підключення до інших послуг; надання інформації про інші відкриті банківські продукти; обмін валют; обмін фінансовими документами тощо.

Одним із яскравих прикладів використання нових можливостей мережі Інтернет є здійснення інтернет-банкінгу для клієнтів через додаток Monobank. Необхідно підкреслити, що це новий український інтернет-банк, який було створено в листопаді 2017 року. Він є підрозділом Універсал Банку, а його розробником стала компанія Fintech Band.

Особливим різноманіттям вирізняється склад інтернет-користувачів соціально-комунікативних й освітніх відносин. Інтернет-користувачі, які відвідують сайти різноманітних соціальних мереж, спілкуються з друзями й родиною, беруть участь у дискусіях на різних форумах, читають новини, цікавляться всіма оновленнями, пишуть статті у блогах, знімають відеоконтент для влогу, шукають інформацію для прийняття рішень і певним чином отримують усю цікаву й необхідну для них інформацію за допомогою мережі Інтернет, безпосередньо відносяться до інтернет-користувачів соціально-комунікативних й освітніх відносин [244]. До таких необхідно віднести *socializers* (англ. соціалазери), *bloggers* (англ. блогери), *vloggers* (англ. влогери), *geeks* (англ. програмісти або особи, які є фанатами комп'ютерів), *seachers/researchers* (англ. пошуковувачі/дослідники), *open sharers* (англ. користувачі соціальних мереж), *bookies* (англ. букіністи).

Тобто, викликає інтерес широкий спектр учасників ІТ-відносин, які сьогодні знаходять свою індивідуалізацію з використанням спеціального лексикону, поширеного в інтернет-середовищі, а саме: блогери, влогери, гіки, сечери, букіністи (відповідні терміни визначають рівні їхньої спеціалізації в середовищі соціальних мереж). Наприклад, *socializers* – це інтернет-користувачі, які завжди знаходяться на таких соціальних медіа-платформах як Facebook, Instagram, Twitter та інші, слідкують за іншими інтернет-користувачами, використовуючи можливості мережі Інтернет, ділячись при цьому своїми статусами, фото й відео того, чим вони займаються. *Socializers* зробили мережу Інтернет так званим своїм

«великим щоденником». Необхідно також підкреслити, що це найбільш численно поширена група інтернет-користувачів.

Інша група інтернет-користувачів – bloggers. Це інтернет-користувачі, для яких мережа Інтернет є середовищем для інтернет-життя, у якому вони ведуть особистий блог, що можна порівняти з певного роду трудовою функцією. Це найбільш поширений спеціалізований вид інтернет-користувачів. Vloggers – це інтернет-користувачі, які ведуть свої блоги у відео форматі. Geeks – це інтернет-користувачі, які акцентують усю свою увагу на певній інформації, інтерес до якої має нав'язливий характер. Не вдаючись у деталізацію всіх видів інтернет-користувачів, зауважимо, що той чи інший вид діяльності у кожному випадку пов'язаний із необхідністю охорони тих чи інших прав та інтересів таких осіб. Адже в усіх випадках питання ідентифікації особи, дотримання авторських прав, прав на зображення, приватність спілкування в соціальних мережах у режимі «директ» є вельми актуальними проблемами й потребують цивільно-правового захисту.

Наступним видом ІТ-відносин, де інтернет-користувачі беруть участь, є відносини з використання особистих даних. З позицій євроадаптаційних процесів інтернет-користувачі є суб'єктами відносин, пов'язаних з особистими даними, які можуть бути визнані через характеристику суб'єктів, визначених у Загальному регламенті про захист даних (The General Data Protection Regulation, GDPR (EU) 2016/679 [240]). Такими користувачами є: controller (англ. контролер), processor (англ. оператор), recipient (англ. одержувач), third party (англ. третя сторона).

Controller означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який самостійно чи спільно з іншими визначає цілі й засоби опрацювання персональних даних; якщо цілі та засоби такого опрацювання визначаються законодавством Євросоюзу чи держави-члена, контролер або спеціальні критерії його призначення може бути передбачено законодавством Євросоюзу чи держави-члена. Processor означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який опрацьовує персональні дані від імені контролера. Recipient означає фізичну чи

юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, якому розкривають персональні дані, незалежно від того, чи є вони третьою стороною. Проте органів публічної влади, що можуть отримувати персональні дані в рамках конкретного запиту згідно з законодавством Євросоюзу чи держави-члена, не вважають одержувачами; опрацювання цих даних такими органами публічної влади повинно відповідати застосовним нормам про захист даних відповідно до цілей опрацювання. Third party означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи орган, який не є суб'єктом даних, контролером, оператором й особами, які під безпосереднім керівництвом контролера або оператора уповноважені опрацювати персональні дані.

Варто зазначити, що на особливу увагу заслуговує аналіз термінів, що вживаються у договірних зобов'язаннях, зокрема рекламного характеру, які виникають між інтернет-користувачами й пошуковими мережами. Рекламні відносини в інтернет-просторі побудовано на основі використання зразків договорів реклами, властивих цивільному законодавству англо-американській правовій системі. Результати аналізу таких договорів дозволяють охарактеризувати учасників інтернет-відносин рекламного характеру як «Замовник», «Компанія», «Рекламодавець» (англ. advertiser).

Візьмемо до прикладу умови рекламної програми компанії «Google». Зокрема, у них зазначено, що «Умови договору регулюють участь Замовника у рекламних програмах і послугах Google, які доступних через облікові записи, надані Замовнику у зв'язку з цими Умовами, або які містять посилання в цих Умовах («Програми»)). Інтернет-користувач, який є у цих відносинах Замовником уповноважує Google або інші афілійовані з ним компанії розмістити рекламні матеріали Замовника, які мають назву у договорі «Рекламні оголошення» в будь-якому контенті або на будь-якому майні, наданому з боку Google або її афілійованих компаній, що діють від власного імені або, залежно від обставин, від імені третьої особи. При цьому, Замовник несе виключну відповідальність за всі засоби створення реклами, рішення про продаж Рекламних оголошень і таргетинг, Майно, на яке засіб створення реклами спрямовує

інтернет-користувачів, які переглядають оголошення, а також пов'язані URL-адреси й переадресації («Цільові адреси») та послуги і продукти, що рекламуються за Цільовими адресами, включаючи їх відповідність законодавству України. Програма є рекламною платформою, на якій Замовник надає Google повноваження використовувати автоматизовані інструменти для форматування Рекламних оголошень. У цих Умовах термін «Рекламодавець» означає особу, Рекламні оголошення в якій (створені нею самостійно або третьою особою від її імені) розміщуються Замовником із використанням спеціальної рекламної Програми «Google». У разі використання Замовником Програми для розміщення реклами від власного імені, а не від імені Рекламодавця для цілей такого використання Замовник вважається і Замовником, і Рекламодавцем.

Таким чином, «Замовник» – це компанія, яка підписує та приймає свої умови участі у рекламних програмах і послугах «Компанії» (наприклад, компанія «Google», яка розміщує рекламу) в електронному форматі. «Рекламодавець» – це особа, рекламні оголошення для якої розміщуються Замовником із використанням Програми (яка є рекламною платформою, на якій Замовник надає компанії «Google» повноваження використовувати автоматизовані інструменти для форматування рекламних оголошень).

У зв'язку з наведеним можна зробити висновок, що правовий статус інтернет-користувача у рекламних ІТ-відносинах немає значних відмінностей від правового статусу учасників традиційних відносин щодо розміщення реклами.

Наступним елементом є відносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Інтернет-користувачі виступають у них як правовласники, автори (творці), користувачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі при використанні об'єктів інтелектуальної власності в соціальних мережах, рекламі та комерційному контенті. Водночас слід констатувати необхідність удосконалення захисту прав інтелектуальної власності цього виду користувачів. Адже існуючі механізми захисту не дозволяють ефективно охороняти й захищати такі права добросовісних користувачів, про що буде йтись у наступних підрозділах.

На особливу увагу також заслуговують сервіси, пов'язані з визначенням місця розташування інтернет-користувачів. Такі відносини, обумовлені можливостями контролю пересування, відкривають широкі перспективи контролю руху й пересування як самих інтернет-користувачів, так і інших осіб (предметів, транспортних засобів, тварин), що водночас потребують неухильного дотримання права на приватність і свободу пересування та вільний вибір місця перебування. Відповідні інтернет-сервіси дають можливість відслідковувати інтернет-користувачу, наприклад, дотримання водієм правил експлуатації, швидкісного режиму або отримання інформації про роботу окремих систем (клімат-контроль тощо). Інтернет-користувач у цих відносинах виступає в якості замовника здійснення контролю, наприклад, у непоіменованому Договорі про надання послуг моніторингу, який сьогодні набуває широкої популярності. Відповідно ми вбачаємо, що моніторинг за подібним договором включає в себе спостереження, збирання, обробку, накопичення, аналіз інформації для супутникового контролю мобільних об'єктів на базі технології «клієнт-сервер» через доступ мережі Інтернет з підтримкою технології GSM-модулю для забезпечення обміну даними між GPS-пристроями (Global Positioning System) такого інтернет-користувача. А це не завжди може відповідати бажанню та волі інтернет-користувачів. Також у межах цих відносин можна виділити таких учасників як Абонент, Оператор (наприклад, при укладанні Договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку). Яскравим прикладом подібних угод є договір, розміщений на офіційній веб-сторінці «Київстар» [179].

До наступного виду інтернет-відносин включаємо розважально-ігрові відносини у мережі Інтернет, в яких можна виділити таких інтернет-користувачів як gamers (англ. гравці або люди, які захоплюються грою у відеоігри). Значну кількість інтернет-користувачів цього виду на початку XXI століття складає молодь і тінейджери. Наголосимо, що якщо на початку століття від онлайн-ігор «фанатили» лише особи чоловічої статі, то пізніше до них приєдналися і жінки [231]. Сучасний інтернет-простір надає різноманітні можливості для проведення часу у режимі онлайн-ігор. Необхідно підкреслити, що для геймерів мережа

Інтернет є справжнім «полем гри». Фаворитами серед таких ігор є Counter-Strike, Dota, League of Legends, StarCraft, Warcraft, World of Tanks тощо. Поза тим, участь у подібних іграх передбачає реєстрацію на відповідних онлайн-платформах зі створенням власного онлайн-кабінету й електронного гаманця для придбання оновлень, нових ігор або ж певних більш функціональних застосунків для гри. Таким чином, результати аналізу змісту цих відносин доводять, що розважально-ігрові інтернет-відносини мають комплексний характер. Вони пов'язані з інтернет-банкінгом, захистом прав інтелектуальної власності й електронною комерцією. Інтернет-користувач у відповідних відносинах виступає в ролі геймера й одночасно є учасником інших інтернет-відносин, у першу чергу, пов'язаних з обігом коштів.

У межах управлінських й організаційно-розпорядчих відносин у мережі Інтернет пропонуємо виділяти такі види учасників як: власники серверів, провайдери (оператори мережі), власники доменного імені, пошукові системи (наприклад, Google, Яндекс, Yahoo, Bing), інтернет-користувачі тощо. Окремо зауважимо, що зазначені інтернет-користувачі є обов'язковим додатковим суб'єктом у всіх вищезазначених інтернет-відносинах.

Зазначене вище дозволяє узагальнити класифікації видів інтернет-користувачів за критерієм відносин, у яких вони беруть участь. При цьому, необхідно зауважити, що лише частина виділених нами інтернет-користувачів об'єктивно підпадає під загальнозживане у праві розуміння учасника правовідносин. Для правового регулювання ситуація ускладнюється тим, що частина таких суб'єктів визначається через ознаки професійного характеру або через їх особливу діяльність в інтернет-просторі. Інша частина учасників позначається загальнозживаними жаргонізмами й доволі мінливими поняттями. Водночас можливо виділити й окремі категорії учасників, діяльність яких в цілком підпадає під регулювання цивільно-правовими нормами.

Виділене нами поняття категорії «інтернет-користувач» і його видів дозволяє перейти до аналізу співвідношення цього поняття до широко вживаного у цивільному праві поняття «споживач». Подамо це у вигляді таблиці (Таб. 1.1.)

Таблиця порівняння правового статусу споживача й інтернет-користувача

Критерій	Споживач	Інтернет-користувач
1	2	3
Поняття споживача й інтернет-користувача згідно ЗУ	Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [129].	Учасник ІТ-відносин (як фізична, так і юридична особа), який використовує можливості інтернет-середовища з метою задоволення своїх особистих та/або корпоративних потреб (визначення автора).
Інші закони, де використовують поняття споживач й інтернет-користувач	Конституція України визначає важливі для споживачів базові правові засади. Зокрема, згідно зі ст. 42 Конституції України: «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». Крім Конституції України діяльність споживачів закріплено також у ЦК України, ГК України й інших нормативно-правових актах.	У п. 11 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» вказано, що засобами дистанційного зв'язку за цим законом є телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема <i>Інтернет</i> , які можуть використовуватися для укладення договорів на відстані.
Набуття і припинення статусу споживача й інтернет-споживача	З моменту, коли фізична особа придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.	З моменту, коли інтернет-користувач здійснює кроки з електронного придбання, замовлення, використання продукції (товарів, послуг, робіт) для реалізації особистих та/або корпоративних потреб.
Чим визначаються права споживача й інтернет-користувача	Права споживача визначаються положеннями ст.ст. 4–15 Закону України «Про захист прав споживачів», а також положеннями цивільного й господарського законодавства, локальними нормативно-правовими актами.	Формально права інтернет-користувача, як споживача товарів, робіт і послуг на нормативно-правовому рівні не визначаються. Окремі правові норми, які стосуються його прав, містяться в локальних актах, що описують правила використання певних сервісів і сайтів і не супроводжуються наданням реальних гарантій для інтернет-користувача.

Наведене порівняння свідчить про тотожність правових статусів споживача й інтернет-користувача, що відкриває можливості для аналізу спільних рис й особливостей, породжених «специфічним» інтернет-середовищем.

Зауважимо, що інтернет-користувачем на практиці може бути будь-яка особа, яка має доступ до мережі Інтернет. У цих випадках є поширена ситуація «обходу» нормативно встановлених обмежень і заборон, які розповсюджуються на малолітніх, неповнолітніх й осіб, дієздатність яких обмежено у частині укладення ними угод, які за своїм змістом не відповідають віковій або юридичному стану особи, іншими словами, виходять за межі «дрібних побутових правочинів».

Іншим правовим нюансом є ситуація, коли інтернет-користувач вступає у комерційні ігрові інтернет-відносини й відносини інтернет-банкінгу, в яких він виступає в якості споживача. Маємо на увазі – споживачем у повному розумінні національного законодавства. Більш детально подібну ситуацію буде розглянуто у Розділі 2 нашого дослідження.

А також наголосимо, що було би помилковим вважати, що поняття інтернет-користувача у комерційних відносинах обмежується лише споживачем товарів і послуг, які реалізуються через мережу Інтернет. Абсолютно зрозумілим є те, що носієм статусу інтернет-користувача є також власники інтернет-ресурсів або особи, які отримали можливість їх використання для ведення бізнесу й надання інших видів (у тому числі, некомерційних) послуг.

Підсумовуючи проведений аналіз поняття «інтернет-користувач», визначення його видів і характеристику співвідношення із суміжною категорією «споживач», необхідно зазначити таке. По-перше, поняття інтернет-користувача містить низку схожих рис поняття «споживач», однак має особливості, зумовлені механізмом реалізації прав – за допомогою мережі Інтернет, що породжує додаткові правомочності та обов'язки; по-друге, інтернет-користувач наділений широким спектром «традиційних» прав і обов'язків учасника цивільно-правових відносин, закріплених у національному та міжнародному законодавстві. Водночас зауважимо, що інтернет-користувач набуває специфічних майнових та особистих

немайнових прав та кореспондуючих їм обов'язків, що окреслюють його цивільно-правовий статус про що йтиметься в наступних підрозділах.

1.3. Джерела правового регулювання ІТ-відносин з участю інтернет-користувачів

Результати аналізу правових актів національного законодавства дозволяють нам виділити такі рівні правового регулювання статусу інтернет-користувача: конституційний, міжнародний, законодавчий, підзаконний, локальний.

Традиційно першим із джерел правового регулювання виділяють положення Конституції України. Проте, текст Основного Закону не містить жодних елементів постмодерніського правового регулювання, пов'язаного із суспільним життям у «цифровій» епосі. Фактично звертаючись до Конституції України, ми не знаходимо норм, які би безпосередньо регулювали відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет чи будь-які інші ІТ-відносини. Водночас, ми можемо виділити низку прав людини, які охороняються Конституцією незалежно від того, як вони здійснюються чи в реальному житті, чи шляхом взаємодії в інтернет-просторі. До них належать: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), недопустимість збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст. 32), свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на вільне володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49), свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54), та інші.

Результати аналізу більшості статей засвідчують, що конституційно-правова охорона стосується різних форм здійснення прав і свобод людини, у тому числі тих, які здійснюються шляхом взаємодії в інтернет-середовищі.

Міжнародно-правове регулювання прав інтернет-користувачів знаходиться на стадії свого активного формування та розвитку. Особливістю цієї сфери є те, що практичне творення права відображає доктрину німецької школи соціологічного або живого права, у створенні якого беруть участь не лише держави і їх об'єднання, але й громадські недержавні корпоративні суб'єкти, які створюють право відповідно до своєї потреби, однак з урахуванням принципів суспільної користі.

На рівні міжнародних актів джерелами правового регулювання відносин, учасниками яких є інтернет-користувачі, є положення Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року, Конвенції ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах, Конвенції Ради Європи про інформаційне і правове співробітництво, що стосується «Послуг інформаційного суспільства» від 4 жовтня 2001 року, Директива 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем (The Directive on security of network and information systems (NIS Directive)) від 6 липня 2016 року, Директива ЄС 2016/681 від Європейського Парламенту і Ради Європи від 27 квітня 2016 року про використання записів про персональні дані пасажирів (ПДП) для запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочини терористичного характеру й тяжкі злочини (Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime), Загальний регламент про захист даних (англ. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR), керівні принципи Ради Європи про захист прав людини в Інтернеті, що стосуються інтернет-

посередників (Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries), Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів (Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users) [217; 221; 222; 223; 232; 238; 239; 240, 251].

Безпосередньо питанням правового статусу інтернет-користувача і його можливостей в інтернет-середовищі на міжнародному рівні приділено не так багато норм. Проте, більшість зазначених міжнародно-правових актів містять положення принципового характеру, на які можливо орієнтуватись при регулюванні суспільних відносин в Інтернеті. Також ці положення знаходять свою інтерпретацію як на рівні національних правових актів, так і на рівні норм, закріплених у різноманітних правилах користування окремими соціальними мережами, пошуковими системами тощо.

Зокрема, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року стала одним із перших міжнародно-правових актів, який зробив спробу накреслити основні принципи, шляхи формування та розвитку інформаційного суспільства. У Хартії визначено, що всі люди скрізь і без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства. Зрозуміло, що інструментом цього є інтернет-середовище. При цьому стійкість цього суспільства ґрунтується на демократичних цінностях і спільному інтересі – таких як вільний обмін інформацією і знаннями, взаємною терпимістю і повагою до особливостей інших людей. Важливим також є те, що зазначена Хартія регулює як приватні, так і публічні відносини [232].

У сфері господарсько-правових відносин особливе місце посідає Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 року. Також, у контексті укладення зовнішньоекономічних контрактів, якщо сторони не домовилися про інше, оферта й акцепт оферти можуть проводитися за допомогою повідомлень даних, які відповідно до ст. 4

зазначеної Конвенції означають інформацію, підготовлену, надіслану, отриману або збережену за допомогою електронних, магнітних, оптичних або аналогічних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, телеграму, телефакс, але не обмежуючись ними. Так само, ст. 9 Конвенції виходить із визнання дотриманою законодавчої вимоги щодо письмової форми договору, якщо інформація, що міститься в електронних повідомленнях, через які здійснено оферту й акцепт оферти, є доступною для подальшого використання процедур їх контролю [251].

У Конвенції Ради Європи про інформаційне і правове співробітництво, що стосується «Послуг інформаційного суспільства» від 4 жовтня 2001 року наголошено на необхідності регулювання питань, пов'язаних з обігом інформації юридичного характеру, яка стосується інформаційних суспільних послуг. Саме відсилання до електронних послуг дозволяє нам віднести зазначений відповідний акт до сфери регулювання правого статусу інтернет-користувачів [271].

Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку», положення якої стосуються національного законодавства про інформаційні послуги на внутрішньому ринку, заснування постачальників послуг, комерційні повідомлення, контракти, укладені за допомогою електронних засобів, відповідальність посередників, кодекси поведінки, вирішення спорів поза судом, судові позови та співробітництво між державами-членами, визначає групи підприємств, які зобов'язані проходити перевірку безпеки. Йдеться про великі й середні компанії енергетичного, транспортного, нафтогазового, медичного і фінансового секторів. У ході тестування спеціально акредитовані експерти моделюють можливі атаки на системи компанії. Оскільки багато із зазначених у Директиві підприємств раніше не проходили подібних перевірок, NIS Directive призведе до швидкого зростання ринку послуг у сфері інформаційної безпеки [223].

Тому 6 липня 2016 року було схвалено Директиву про безпеку мережевих та інформаційних систем (The Directive on security of network and information systems

(NIS Directive)), яка стала кульмінацією процесу, що розпочався ще у 2013 році, коли Європейська Комісія схвалила стратегію ЄС у сфері кібербезпеки й запропонувала текст Директиви NIS. Відповідна Директива є однією із важливих компонентів загальної стратегії, спрямованої на попередження кібератак, порушень у роботі мереживних систем, а також вона пропонує реакцію на ці погрози. Згідно з вимогами Директиви, у кожній країні ЄС повинні діяти групи реагування на інциденти безпеки (CERT або CSIRT), а також профільні відомства при уряді. Надалі групи будуть об'єднані в міжнародну загальноєвропейську мережу. Директива також зобов'язує підприємства повідомляти уряд про серйозні кіберзагрози і проблеми з кіберзахисту. Компанії повинні повідомляти про масштаби атак, їх типи, тривалість, географічне поширення, наслідки й ужиті заходи щодо їх відображення. Положення зазначеної Директиви підкреслюють необхідність активної співпраці між сферами приватного й публічного сегменту діяльності в мережі Інтернет [221].

Директива ЄС 2016/681 від Європейського Парламенту та Ради Європи від 27 квітня 2016 року про використання записів про персональні дані пасажирів (ПДР) для запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочини терористичного характеру й тяжкі злочини (Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime) має на меті гарантування захисту життя і безпеки людей, а також створення правової основи для захисту персональних даних пасажирів під час їх обробки компетентними органами. У положеннях цієї Директиви передбачено передачу авіаперевізниками персональних даних про пасажирів, які здійснюють зовнішні для ЄС рейси, а також використання зібраних даних про пасажирів виключно з метою запобігання, виявлення, розслідування та переслідування за злочини терористичного характеру й тяжкі злочини. Держави-члени можуть продовжувати використовувати для обміну інформацією між компетентними органами двосторонні або багатосторонні угоди або домовленості. Зазначене має повне відношення до формування нашого розуміння

правового статусу інтернет-користувача, особливо в частині його немайнових прав [222].

Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679). У розділі, присвяченому питанням предмету й мети, зазначено, що відповідний Регламент поширює свою дію на суспільні відносини, пов'язані із захистом прав фізичних осіб при обробці й використанні персональних даних. При цьому зазначені правила однаковою мірою діють як у загальноприйнятому інформаційному просторі, так і в інтернет-середовищі. Таким чином, інтернет-користувачі отримують усі правові можливості, які мають суб'єкти охорони прав персональних даних, визначених у Регламенті [240].

У керівних принципи Ради Європи про захист прав людини в Інтернеті, що стосуються інтернет-посередників (Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries) Рада Європи закликає держави забезпечити права людини та принципи верховенства права, що встановлюють основні обов'язки держав щодо захисту і просування прав людини в цифровому середовищі й відповідні обов'язки посередників. Відповідна Рекомендація закликає держави створити безпечне та сприятливе онлайн-середовище в Інтернеті, де посередники, користувачі й усі особи, які пов'язані з інтернет-відносинами, знаючи свої права й обов'язки, сприяють упровадженню відповідних рамок саморегулювання та співрегулювання і забезпечують наявність механізмів відшкодування за всіма претензіями, що можуть виникнути з приводу порушень прав людини в цифровому середовищі [238].

Необхідно також згадати за Рекомендацію CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів. Основною ідеєю, що склала основу створення Посібника, стала теза: «Держави-члени Ради Європи зобов'язані забезпечити кожному, хто знаходиться в межах їхньої юрисдикції, права й основоположні свободи, закріплені Європейською конвенцією про захист прав людини (СЕД №5, Конвенція). Дія цього зобов'язання поширюється і на сферу використання мережі

Інтернет. Ці питання врегульовано також іншими конвенціями й документами Ради Європи, якими передбачено захист права на свободу вираження поглядів, доступу до інформації, права на свободу зібрань, захист від кіберзлочинності, а також захист права на приватне життя та захист персональних даних», – також наголошуємо на тому, що «Права людини, які є універсальними й неподільними, а також пов'язані з ними стандарти, мають переважну силу перед загальними вимогами й умовами, що висувуються до інтернет-користувачів будь-якими суб'єктами приватного сектора» [239]. Зазначене є особливо важливим в контексті нашого дослідження у зв'язку з фактом визнання правової конструкції «інтернет-користувач».

На рівні законодавчого правового регулювання можна виділити підгрупу нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються питань регулювання відносин інтернет-користувачів і масиву актів, що регулюють відносини різних сфер життя сучасного «цифрового» суспільства.

До *першої групи* можна віднести ЦК України [197], Закони України «Про електронні довірчі послуги» [120], «Про авторське право і суміжні права» [110], «Про електронну комерцію» [123], «Про телекомунікації» [141], «Про захист персональних даних» [128].

ЦК України у питаннях правового регулювання участі інтернет-користувачів обмежується лише нормами щодо інформації про зміст нематеріальних благ, яку може бути відображено в електронному вигляді. У ст. 200 та п. 1 ст. 205 ЦК України є вказівка на те, що правочини можуть вчинятись у письмовій (електронній) формі. Потрібно згадати також про норму, закріплену у п. 1 ст. 187 цього Закону, яка вказує що розрахунки можуть провадитися за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді.

Слід зауважити, що Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року законодавці розробили для реформування законодавства у сфері електронно-цифрового підпису з урахуванням досвіду ЄС. Вказаний Закон дещо інтегрує всі попередні здобутки щодо застосування електронно-цифрового

підпису. Варто підкреслити, що перехідними і прикінцевими положеннями цього Закону передбачено втрату чинності Закону України «Про електронний цифровий підпис». Метою відповідного Закону є реформування законодавства у сфері електронного цифрового підпису, розбудови єдиного простору довіри на основі системи електронних довірчих послуг, визнання в Україні електронних довірчих послуг, які надаються іноземними постачальниками електронних довірчих послуг, що забезпечать активний розвиток транскордонного співробітництва й інтеграцію України у світовий електронний інформаційний простір.

У цьому нормативному акті ми знаходимо категорію «користувач», а саме п. 27 ст. 1 Закону зазначає, що користувач електронних довірчих послуг – це підписувачі, створювачі електронних печаток, відправники й отримувачі електронних даних, інші фізичні і юридичні особи, які отримують електронні довірчі послуги у надавачів таких послуг відповідно до Закону.

У березні 2017 року було внесено зміни до Закону України «Про авторське право і суміжні права», що стало спробою спростити процедуру визначення особи порушника, а разом із тим зробити ефективнішим захист порушених прав. Закон зобов'язав власників веб-сайтів і хостинг-провайдерів оприлюднювати інформацію про назву, адресу, електронну пошту й контактний номер телефону для зв'язку. Сама ж процедура захисту прав передбачає звернення до власника веб-сайту, на якому здійснюється порушення, або до хостинг-провайдера.

У Законі з'явилися певні важливі доповнення, а саме вперше, на рівні національного законодавства було визначено терміни «*веб-сайт*», «*веб-сторінка*», «*власник веб-сайту*», «*гіперпосилання*», «*електронна (цифрова) інформація*», «*обліковий запис*», які безпосередньо стосуються загальних характеристик мережі Інтернет і дозволяють окреслити специфіку та зміст правового статусу інтернет-користувача.

Необхідно згадати про Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року, правові норми якого регулюють відносини, що виникають при дистанційному укладенні й виконанні правочинів із купівлі-продажу товарів або постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, а також пов'язані з

ними юридичні дії із застосуванням електронних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, що утворюють сферу електронної комерції.

У Законі України «Про телекомунікації» від 11 листопада 2003 року містяться визначення «адреса мережі Інтернет», «бездротовий доступ до телекомунікаційної мережі (бездротовий доступ)», «домен», «Інтернет», «провайдер телекомунікацій», «телекомунікації (електрозв'язок)» тощо. Закон має на меті забезпечення надання телекомунікаційних послуг. У ст. ст. 32 і 33 Закону передбачено права й обов'язки споживача телекомунікаційних послуг. Згаданий Закон надає операторам і провайдерам телекомунікацій право на «відключення на підставі рішення суду кінцевого обладнання, якщо воно використовується абонентом для вчинення протиправних дій або дій, що загрожують інтересам державної безпеки». Також Закон встановлює обов'язок для провайдерів на підставі рішення суду обмежувати доступ своїх абонентів до ресурсів, через які здійснюється розповсюдження дитячої порнографії. Інших підстав для обмеження доступу до ресурсів у мережі Інтернет закон не містить. Зазначений закон уведено в дію 2004 року й у ньому не передбачено небезпечних норм щодо інтернет-врядування з точки зору міжнародних стандартів.

Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки, встановлює основні принципи обробки персональних даних, дає визначення основних термінів, що стосуються такої обробки, та встановлює права й обов'язки осіб, залучених до процесу обробки персональних даних. Зазначені положення мають відношення до участі інтернет-користувачів як на етапі їх реєстрації в мережі Інтернет, так і під час постійного користування нею.

До другої групи потрібно віднести КК України [65], Закони України «Про доступ до публічної інформації» [119], «Про інформацію» [131], «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [132], «Про боротьбу з тероризмом» [114], «Про електронні документи та електронний документообіг» [121], «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [113], проект Закону України «Про внесення змін

до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень» [115].

Потрібно згадати, що у КК України мережа Інтернет розглядається як спосіб поширення інформації. Згідно із ст.ст. 109, 110 КК України, предметом кримінального провадження може бути діяльність таких осіб як блогери, влогери й інтернет-користувачі з приводу публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також умисних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України, та публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Способом учинення зазначених кримінальних правопорушень є поширення інформації у спосіб, який сьогодні прийнято називати «вірусним» із використанням інфлюенсерами (суб'єктами цих складів злочинів) в інтернет-середовищі. Таким чином, ми можемо стверджувати, що кримінальне законодавство чітко окреслює певні заборони абсолютного характеру на певні умисні дії інтернет-користувачів.

Загальні правові норми, що стосуються регулювання Інтернету, можна знайти й у інших законах. Наприклад, Закон України «Про доступ до публічної інформації» описує засади опублікування і поширення певних категорій інформації в мережі Інтернет розпорядниками інформації, права на активний і пасивний доступ користувачів до інформації тощо. Згідно зі ст. 5 Закону, доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного й оперативного оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

На жаль, у таких загальних актах як Закон України «Про інформацію» від 13 січня 2011 року не згадуються особливості регулювання мережі Інтернет і немає правового регулювання статусу інтернет-користувача, адже відповідний закон встановлює тільки загальні правила і гарантії у сфері інформаційних правовідносин. Однак, оскільки Інтернет є універсальним комунікаційним засобом і способом передачі, оприлюднення і поширення інформації, більшість норм закону регулюють питання «цифрових прав». Визначення «засобу масової

інформації» в поточній редакції Закону дає можливість відносити до ЗМІ веб-сайти або навіть сторінки в соцмережах і блоги згідно ч. 2 ст. 22 Закону.

5 жовтня 2017 року було прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який спрямовано на визначення правових й організаційних основ забезпечення захисту інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основних цілей, напрямів і принципів державної політики у сфері кібербезпеки України, повноважень й обов'язків державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб і громадян у цій сфері, основні засади координації їх діяльності із забезпечення кібербезпеки України, а також дефініції базових термінів у сфері кібербезпеки [132].

Необхідно зазначити, що у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначено обмеження щодо поширення інформації, що можуть бути застосованими й до Інтернету. Ст. 17 Закону забороняє поширювати через ЗМІ або в інший спосіб інформацію, що має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведення антитерористичної операції тощо. З вищесказаного робимо висновок, що знову окремі норми відповідного Закону стосуються лише у загальному мережі Інтернет, але ніяким чином не інтернет-користувачів [114].

Якщо проаналізувати положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», наголосимо, що ст. 5 визначає поняття «*електронного документу*», а ст. 6 – поняття «*електронного підпису*». Зокрема, в Законі вказується, що електронний документ – це документ, інформацію в якому зафіксовано у вигляді електронних даних. У ст. 6 зазначено, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис [121].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», депонування є формою збирання та поширення рукописних праць, переважно наукових. Договір про депонування рукописів регулює передання належним чином оформленого рукопису до певної установи-зберігача, наприклад

бібліотеки-депозитарію, яка забезпечує постійне зберігання бібліотечного фонду, сформованого з документів, що рідко використовуються і мають наукову та/або художню цінність [113].

Необхідно згадати також про проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень» від 24 березня 2016 року, який спрямовано на створення умов для більш ефективного використання державних ресурсів шляхом упровадження новітніх технологій. Законопроект також покликаний сприяти ефективнішій взаємодії держави й суспільства та створить додаткові передумови для подальшого розвитку платформ інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах суспільного життя, насамперед у сферах державного управління, освіти й науки [115].

Останні з названих нами нормативно-правових актів хоча й не містять безпосередньо норм, пов'язаних з правовим регулюванням відносин, учасниками яких є інтернет-користувачі, але містять норми, які формують сферу субсидіарних правовідносин, пов'язаних з інтернет-користувачами.

Підзаконний рівень нормативно-правового регулювання правовідносин за участю інтернет-користувачів сьогодні представлений такими актами Президента України й уряду: Указ Президента України №96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України», Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України», Указ Президента України «Про рішення РНБО від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про адміністрування домену «UA» від 22 липня 2003 року №447-р, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» від 21 жовтня 2015 року №851, Принципи делегування та

адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23 лютого 2000 року, розроблений Урядовим консультативним комітетом [32; 107; 112; 133; 134; 135].

У таких документах як Указ Президента України №96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» та Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» детально обґрунтовано нагальну потребу в розробці якісного законодавства щодо кібербезпеки й інформаційної безпеки України з огляду й на агресію Росії проти України, що відбувається також і у віртуальному просторі. Зазначені Укази встановлюють обов'язки для Кабінету Міністрів України і профільних правоохоронних органів, наукових інститутів розробляти необхідне законодавство [133; 135].

Необхідно зазначити, що Указ Президента України «Про рішення РНБО від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» призвів до обмеження доступу до низки російських соціальних мереж і сайтів (таких як VK.com, Yandex, Mail.ru, OK.ru) з боку мобільних операторів та інтернет-провайдерів.

Проте, винятковий інтерес становлять нормативні умови, викладені на «локальному» рівні правового регулювання. Такий локальний рівень представлено виключно «нетрадиційними» актами. Мова йде про «Локальність» у мережі Інтернет. Такими мережевими локальними актами є зокрема «Умови конфіденційності та політики» різноманітних сайтів.

Умови конфіденційності й політики поводження з персональними даними є «наріжним» каменем забезпечення фундаментальних прав людини у «цифрову» епоху. Абсолютно правим є А. М. Новицький, який наголосив, що «мережа Інтернет є так званою саморегулювальною системою, що має виключно внутрішні правила поведінки, прописані у різних кодексах поведінки та правилах користування». Для нас вони важливі тим, що традиційний «локальний» рівень правового регулювання прав і свобод інтернет-користувачів представлений саме цими нормативними актами.

Це положення дає можливість зробити висновок, з яким ми також згодні: «У більшості країн світу мережу Інтернет розвивали академічні спільноти, які розробляли й використовували внутрішні регулятивні інструменти. Доволі незначне поширення та чіткі внутрішні правила поведінки давали можливість регулювати суспільні відносини на перших етапах розвитку мережі Інтернет. Проте поява й бурхливий розвиток комерційних відносин у мережі Інтернет, створення умов для вільного широкого доступу всіх людей, з різними намірами, бажаннями, особливостями виховання тощо загострили проблеми суспільного регулювання взаємозв'язків між окремими громадянами, групами осіб. Виникла потреба в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, із обігом цифрових продуктів (аудіо, відео, програмного забезпечення тощо)» [84, с. 52]. Зазначені «Політики конфіденційності» необхідно відносити до локальних нормативних актів саме через те, що їх побудовано з урахуванням міжнародно-правових або «регіональних» нормативно-правових актів.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про адміністрування домену «.UA» » від 22 липня 2003 року №447-р передбачено практичні кроки в частині утворення заінтересованого органу виконавчої влади, який визначатиме порядок розподілу адресного простору, порядок і правила реєстрації та використання імен-доменів в українському сегменті мережі Інтернет з урахуванням суспільних інтересів [112].

У кінцевому підсумку це призвело до створення об'єднання підприємств «Український мережевий інформаційний центр». У подальшому питанням використання доменних імен державними органами (установами) було присвячено Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» від 21 жовтня 2015 року №851.

У цілому формування державної політики у сфері адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн було сформульовано у відповідних Принципах делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23 лютого

2000 року розроблених Урядовим консультативним комітетом, які містять у собі засади як публічного, так і приватно-правового регулювання цих відносин [107].

Зазначені правила та принципи, що діють у сфері розподілу й використання доменних імен, опосередкованим чином можна віднести до нормативних засад, пов'язаних зі сприянням захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Судова практика доводить пряму залежність між діяльністю з розподілу доменних імен і сприянням захисту як особистих немайнових прав інтернет-користувачів, так і їх прав інтелектуальної власності.

Необхідно також наголосити на тому, що розбудова інформаційного суспільства й цифрової економіки, глобальні процеси цифрової трансформації в Україні та світі загалом, відкривають в уряді України питання цифрової грамотності громадян України. Про це йдеться у Програмі діяльності уряду щодо «держави в смартфоні», «цифровізації економіки» й «цифрових трансформацій» в органах влади.

Основні цілі цифрового розвитку України й інформаційного суспільства усвідомлюються в першу чергу урядом країни, про що свідчать завдання, визначені в таких документах як розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 №649-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні», розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 року №797-р «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації», розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року №67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року №56 «Деякі питання цифрового розвитку», від 8 липня 2020 року № 595 «Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації» [33; 138; 139; 140; 142].

У підсумку наголосимо, що державні інституції в Україні станом на 2020 рік досить системно здійснюють кроки в напрямі цифровізації адміністративних послуг і відповідного правового регулювання. Разом з тим, слід

зауважити, що в цілому нормотворець упродовж останніх років робив фрагментарні спроби розробки законопроектів, зміст яких вказує на недостатнє розуміння потреб інтернет-користувачів, їх «цифрових прав» і сучасних стандартів у сфері регулювання Інтернету. Сама ідея цифровізації держави на сьогодні реалізовується хоча й у турборежимі, однак породжує низку втручань у приватне життя фізичних осіб і компаній та пов'язана із наміром держави здійснювати тотальний контроль за бізнесом. У результаті – законодавчі кроки держави наражаються на критику з боку як громадянського суспільства, так і міжнародних організацій.

Україна потребує модернізації законодавства у сфері цифрових прав і свобод Інтернету, враховуючи принципи, сформовані у згаданих нами міжнародних нормативно-правових актах. При цьому важливим має бути врегулювання як публічних, так і приватних правових інтересів. Також, необхідно наголосити, що на сьогодні, на жаль, ми не знаходимо чіткого визначення категорії «інтернет-користувач» у сфері нормативно-правового регулювання як на міжнародному, так і на національному рівнях. Наявне тлумачення має лише загальний характер, який не дає можливості сформулювати чітке уявлення про правовий статус інтернет-користувача й обсяг правової охорони його прав.

1.4. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача

Питання правового статусу суб'єкта цивільно-правових відносин у його різноманітних виявах завжди спричиняє особливий інтерес з позиції не лише теорії, але й практичного (прикладного) аспекту. ІТ-відносини з часу витоків формування інтернет-простору проголошували цінності свободи доступу й користування інформацією. Таким чином, ІТ-відносини і їх учасники – інтернет-користувачі набувають змістовно нових ознак, що впливають із взаємодії у мережі Інтернет. Такі ознаки в контексті цивільного права дозволяють охарактеризувати саме цивільно-правовий статус інтернет-користувача.

У попередньому підрозділі нашого дослідження ми наголошували на співвідношенні поняття «інтернет-користувач» і «споживач». Відповідно, аналізуючи питання правового статусу інтернет-користувача, ми будемо виходити із гіпотези їхньої подібності на рівні структури правового статусу, що дасть нам можливість відшуковувати ті специфічні права й обов'язки, які доповнюють статус інтернет-користувача як суб'єкта цивільних правовідносин з урахуванням особливостей використання мережі Інтернет.

Термін «правовий статус» є традиційним і вельми поширеним у теорії права, а також нерідко трапляється і в чинному цивільному законодавстві (наприклад, «правовий статус юридичних осіб приватного права», «правовий статус юридичних осіб публічного права» (ч. 3 ст. 81 ЦК України). На термінологічному рівні поняття «статус» (лат. status – становище) – це правове становище виборних осіб, громадян або юридичних осіб [208, с. 351]. Водночас у тлумачному словнику значення цього поняття зафіксоване як «правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо» [87, с. 581]. Необхідно підкреслити, що юридичне енциклопедичне визначення правового статусу історично включає в себе класичне розуміння правового статусу особи. Зокрема, під ним розуміють систему визнаних і закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод й обов'язків, а також законних інтересів особи як суб'єкта права. Права і свободи полягають у соціальних можливостях громадянина, їх визнано й забезпечено державою; обов'язки – соціальні можливості, які є втіленням вимог держави до поведінки громадянина [207, с. 356].

Основі правового статусу становить фактичний соціальний статус, тобто реальне становище людини в системі суспільних відносин. Право лише закріплює це становище, вводить його у законодавчі рамки [199, с. 41]. Цікавим у зв'язку з цим видається підхід М. І. Хавронюка, який тлумачить конституційно-правовий статус людини і громадянина як закріплене в Конституції України становище людини і громадянина в суспільстві й державі. Особливість такого закріплення пояснюється існуючими ув суспільстві відносинами власності і характером праці, формою державного правління та політичним режимом [148, с. 79].

У продовження цієї думки О. В. Марцеляк виокремлює дві групи елементів конституційно-правового статусу: основні й додаткові. Першу групу складають елементи, які окреслюють загальну правоздатність суб'єкта, його права й обов'язки, а також гарантії їх діяльності. Додатковими (факультативними) елементами конституційно-правового статусу автор називає: 1) місце в системі органів держави; 2) форми реалізації прав і обов'язків, а також прийняті при цьому акти чи вчинені дії; 3) відповідальність [76, с. 43-45].

Класичним у загальній теорії права є й поділ на загальний (основний) та спеціальний (додатковий) правовий статус, відмінність між якими може бути охарактеризовано як різницю між загальним й особливим [72, с. 23; 154], де загальний правовий статус людини і громадянина може тлумачитись з позицій розглянутого вище універсального конституційно-правового статусу. Такій позиції відповідають твердження Є. Харитонова та О. Харитонової, які зазначили, що однією з методологічних засад визначення та забезпечення реалізації цивільно-правового статусу фізичної особи є його закріплення у Конституції України, норми якої у цій галузі за своєю сутністю є втіленням норм природного права на рівні національного законодавства [191, с. 115].

Аналізуючи співвідношення загального та спеціального правових статусів, М. В. Вітрук підкреслює, що загальний правовий статус особи охоплює собою юридичні права, обов'язки й законні інтереси, притаманні всім особам і кожній окремо, незалежно від особливостей їх соціально-класового, вікового, статевого, сімейного, службового положення. Спеціальні правові статуси включають спеціальні права й обов'язки окремих категорій осіб, виокремлених за вищеперерахованими ознаками. Правовий статус особи і її спеціальні правові статуси є взаємопов'язаними, однак самостійними явищами. Взаємозв'язок їх полягає у тому, що вони певною мірою збігаються, оскільки спеціальні правові статуси впливають із загального, засновуються на ньому, розвиваються і доповнюють його [15, с. 186].

За твердженням В. Форманюка під час переходу від загального до галузевого чи спеціального правового статусу змінюється лише ступінь

конкретизації прав, обов'язків суб'єктів, проте для цих статусів характерні спільні ознаки: всі вони мають справу не з конкретною особою, а з нескінченною безліччю осіб [187, с. 25]. Тому досліджуваний нами спеціальний правовий статус інтернет-користувача стосується не конкретної особи, а користувача мережі Інтернет як окремої категорії осіб, узагальненого поняття, що персоналізується і видозмінюється у певних правовідносинах, обов'язковим елементом яких виступає використання веб-середовища. Додатковим аргументом на підтвердження тези існування спеціального статусу є твердження Р. О. Стефанчука, який, досліджуючи особливості правового статусу фізичної особи, наголошує на існуванні спеціального правового статусу фізичної особи публічного права, що дає можливість забезпечити необхідний баланс інтересів суспільства та фізичної особи, яка здійснює свої функції в публічній сфері [169, с. 91].

У класичному розумінні змістом цивільно-правового статусу як одного з ключових різновидів спеціального правового статусу є права, обов'язки та правові інтереси суб'єкта цивільно-правових відносин. У найбільш загальному вигляді такими є майнові й особисті немайнові права та інтереси, а також обов'язки, що впливають із конкретних відносин у процесі здійснення таких прав та інтересів. У теорії цивільного права правовий статус особи також розкривається через низку складників або чинників, до яких належать цивільна правоздатність (визнана за фізичною особою можливість мати цивільні права й виконати цивільні обов'язки) й цивільна дієздатність, до змісту якої відносять: 1) здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав; 2) здатність самостійно здійснювати набуті цивільні права; 3) здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки; 4) здатність самостійно виконувати цивільні обов'язки; 5) здатність нести відповідальність у разі невиконання цивільних обов'язків [172, с. 89, 96].

У контексті нашого дослідження особливу увагу привертає визначення правового статусу споживача у працях О. Ю. Черняк [98]. Зокрема, у дисертаційному дослідженні «Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2011

рік) О. Ю. Черняк визначає спеціальний цивільно-правовий статус споживача як *«встановлену нормами цивільного права систему визнаних і гарантованих державою прав та обов'язків відособленої за ознаками мети придбання продукції соціальної групи, що характеризує особливий статус особи – споживача»* [199, с. 48]. Таке розуміння правового статусу у конкретному (приватному) випадку вважаємо на сьогодні таким, що найбільш точно позначає специфіку означуваного поняття та може слугувати вихідною точкою для дослідження особливостей цивільно-правового статусу інтернет-користувача з огляду на вказану вище сутнісну подібність останнього до прав й обов'язків, закріплених у статусі споживача як учасника цивільних правовідносин.

Якщо далі вести мову про інтернет-користувача і його цивільно-правовий статус, необхідно наголосити на достатньо широкому переліку інтересів, які входять до змісту такого статусу. Тобто, у цивільно-правовому статусі інтернет-користувача з об'єктивних причин існує певна диспропорція в тому, що цей статус більшою мірою складається з правових інтересів, а не конкретних правомочностей. На нашу думку, обов'язки кореспондують чітко визначеним правам, але не кореспондують правовим інтересам. Відповідно ще однією рисою правового статусу інтернет-користувача є значна перевага його правових можливостей над обов'язками. Окрім цього, доволі багато правових можливостей, якими фактично наділено інтернет-користувача і які вже тривалий час повною мірою реалізуються на практиці у численних правовідносинах, пов'язаних із використанням мережі Інтернет, ми не знаходимо на рівні конкретних правових приписів у межах національної правової системи.

Особливості правового статусу інтернет-користувача відображаються і крізь призму загальновизнаних елементів правового статусу як такого. Яскравим прикладом змісту таких елементів є структура, наведена у дослідженнях, присвячених теорії держави і права й конституційного права. Так, на думку М. І. Хавронюка, структура конституційно-правового статусу людини складається з таких елементів: (1) правосуб'єктність; (2) принципи конституційно-правового

статусу людини; (3) центральний елемент – права і свободи людини й гарантії їх реалізації; (4) обов'язки людини та гарантії [188, с. 69].

Подібної точки зору дотримуються і науковці в окремих галузях правових досліджень. Не є винятком і сфера цивільного права. Так, О. Ю. Черняк зазначила, що саме цивільна правосуб'єктність споживача, як найбільш узагальнювальна категорія, яка забезпечує таку властивість його правового статусу як рівність правових можливостей, наданих особі, повинна включатися до змісту спеціального цивільно-правового статусу споживача. Тому коректніше говорити саме про спеціальну цивільну правосуб'єктність, що включає як спеціальну правоздатність, так і дієздатність, оскільки перша характеризує здатність споживача мати специфічні права й обов'язки, а друга слугує характеристикою здатності споживача своїми діями реалізувати можливості, закладені в його спеціальний правовий статус. Перша окреслює коло того, що може мати суб'єкт права з огляду на свої природні можливості, а друга – що він може створити для себе своїми діями [199, с. 50].

У цілому, підтримуючи вищевказану позицію вважаємо за необхідне наголосити на тому, що права і дієздатність інтернет-користувача як учасника цивільно-правових відносин, на нашу думку, не мають підстав для характеристики його цивільної правосуб'єктності як спеціальної. Особливою є лише сфера здійснення ним цивільних прав і набуття обов'язків. Тобто, за ознаками правоздатності і дієздатності інтернет-користувач залишається тією ж самою фізичною особою у розумінні ЦК України. Проте, це не свідчить про відсутність певних відмінних елементів дієздатності інтернет-користувача. Важливість оцінки обсягів дієздатності інтернет-користувача зумовлено віковою специфікою учасників інтернет-відносин. На відміну від учасників традиційних цивільно-правових відносин, відносини за участю малолітніх та неповнолітніх осіб мають виняткову специфіку в різноманітних інтернет-відносинах. А тому традиційний перелік їх прав, який визначає межі часткової та неповної цивільної дієздатності (ст.ст. 31, 32 ЦК України), потребує доповнення з урахуванням специфіки інтернет-відносин.

Цьому висновку кореспондують результати багаторічного моніторингу користувачів інтернет-мережі, які відображено в європейських і світових звітах, таких як: the Condition of Education 2019 (Умови виховання, 2019 рік), складені Національним центром статистики освіти США, Американськими інститутами досліджень; Archive: Internet access and use statistics – households and individuals – 2016 edition (Архів: Статистика доступу й використання мережі Інтернет – побутовий доступ і фізичні особи – видання 2016 рік), складений Eurostat Statistics Explained.

Результати аналізу зазначених статистичних звітів демонструють дедалі зростаючу тенденцію до широкого залучення малолітніх і неповнолітніх осіб до різноманітної, у тому числі комерційної діяльності в мережі Інтернет. Проаналізовані дані свідчать, що станом на 2017 рік відсоток усіх дітей, які користуються мережею Інтернет з дому, був найвищим серед неповнолітніх інтернет-користувачів від 15 до 18 років (78 %), від 11 до 14 років (68 %), від 5 до 10 років (57 %) та 3-х і 4-х річні (45 %). Наголосимо, що 2017 року порівняно з 2010 роком також був більш високий відсоток неповнолітніх інтернет-користувачів (64 % проти 58 %) [214, с. 1–10].

У цей період відсоток неповнолітніх інтернет-користувачів, які користувались Інтернетом вдома, був вищим у 2017 році, ніж у 2010 році для дітей у віці від 3-х до 4 років (45 % проти 19 %) і віком від 5 до 10 (57 % проти 49 %); навпаки, відсоток був меншим у 2017 році, ніж у 2010 році для дітей у віці від 11 до 14 років (68 % проти 72 %). Для дітей від 15 до 18 років відсотки не були помірно різними між 2010 і 2017 роками (78 % за обидва роки) [214, с. 1–10]. Це доводить стрімке зростання кількості малолітніх і неповнолітніх осіб у інтернет-середовищі.

Ще одним цікавим, на нашу думку, елементом цивільно-правового статусу інтернет-користувача є можливості обмежень його дієздатності. Наведена статистика впливає на оцінку обсягу часткової та неповної цивільної дієздатності, визначеному у національному законодавстві. Необхідно звернути увагу на положення ст. 36 ЦК України (обмеження цивільної дієздатності фізичної особи),

яка визначає підстави винесення рішення судом щодо зменшення обсягів дієздатності фізичної особи у певних випадках. Одним із таких випадків, визначених ч. 1 ст. 36 ЦК України, є зловживання особою азартними іграми, чим вона ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Сучасні соціологічні дослідження демонструють надзвичайну динаміку залучення інтернет-користувачів різної вікових категорії до участі в азартних онлайн-іграх, інтернет-казино, участі у ставках на тоталізаторі (наприклад, Parimatch). Зокрема, дослідження канадійських науковців демонструють аналогічні тенденції. Починаючи з початку до середини 1990-х, коли доступ до мережі Інтернет поширився на робочі місця та на побутову сферу, азартні гравці ознайомилися з новою цариною інтернет-азартних ігор. Кожна із традиційних форм азартних ігор незабаром з'явилася в електронному форматі через Інтернет, і з тих пір була легкодоступною для будь-якої людини, яка має інтернет-з'єднання та засоби електронного переказу. Практично опосередковані ігри в настільні казино, ігрові автомати, покер, бінго, лотереї, спортивні ставки, ставки на коней та ігри на майстерність тепер є доступними, з кожним роком додаються нові форми азартних ігор і нові сайти. Зокрема, у серпні 2009 року працювали 2243 веб-сайти в Інтернеті з азартними іграми, а останній показник поширеності міжнародних азартних ігор в Інтернеті коливався від 0,4 % в Ісландії до 10,5 % у Сполученому Королівстві [212].

Таким чином, констатуємо, що інтернет-користувачів також може бути обмежено у цивільній дієздатності, що підтверджує тезу про розповсюдження на них загального тлумачення поняття цивільної дієздатності. Також предметом нашого аналізу у подальших підрозділах дослідження буде з'ясування змісту обмежень у здійсненні користування інтернет-контентом з боку певних груп інтернет-користувачів, що обумовлено їхнім віком, певним соціальним статусом, знаходженням на певних територіях або в місцях несвободи. При цьому, національне законодавство залишає поза мережею регулювання великий пласт відносин, пов'язаних з інтернет-користувачами, які з комерційною метою

використовують можливості Інтернету, але не є зареєстрованими суб'єктами підприємницької діяльності. Комплексне вирішення питань, пов'язаних з окресленим змістом правового статусу залишається відкритим.

Для досягнення означеної мети слід ураховувати, що правовому статусу інтернет-користувача властивий дуалізм. Частиною його правових можливостей складають його права й обов'язки у сфері публічно-правових відносин. Вони мають більш деталізований техніко-юридичний опис, відображуються у різноманітних міжнародно-правових актах. З іншого боку, інтернет-користувач початково виступає як носій цивільних-прав та обов'язків. Основу його інтернет-активності складає ідея свободи формування власної поведінки, що є властивим саме для приватно-правового регулювання, тобто, в першу чергу, інтернет-користувач є учасником приватно-правових відносин. Саме в цьому ми вбачаємо причину низького нормативно-правового регулювання через побоювання встановлення державного контролю над інтернет-середовищем.

Виникнення правовідносин завжди пов'язується з настанням певного юридичного факту. У випадку з інтернет-користувачем такий факт визначити складно. У сучасних наукових дослідженнях чіткої позиції, на жаль, не сформовано. На перший погляд видається, що сам факт звернення (підключення) до мережі Інтернет через мобільні пристрої або персональні комп'ютери може відігравати роль такого факту. Проте, з іншого боку, такий факт об'єктивної дійсності безпосередньо з виникненням прав та обов'язків не пов'язаний. Моменту виникнення правовідносин завжди передує, на нашу думку, будь-яка форма реєстрації акаунта особи в окремих інтернет-ресурсах. Саме після такої реєстрації відбувається набуття інтернет-користувачем певних прав та обов'язків. Доволі часто на це вказують згоди, які передбачені під час реєстрації інтернет-користувача разом із локальними правилами форумів, мереж, окремих веб-сторінок тощо.

Як висновок, ми вважаємо, що виникнення інтернет-правовідносин і набуття статусу інтернет-користувача відбувається після здійснення процедури ідентифікації такої особи. При цьому така ідентифікація здійснюється у двох

площинах. Перша пов'язана з інформацією, яку надає така особа (зрозуміло, що вона може викликати певні сумніви), й друга – технічна площина, пов'язана з автоматичною реєстрацією персонального номеру пристрою з якого здійснюється реєстрація.

Таким чином, завершуючи розгляд питання цивільно-правового статусу інтернет-користувача, наголошуємо, що, по-перше, такий цивільно-правовий статус перебуває у стадії свого формування і завершеного характеру не має. По-друге, інтернет-користувача, безумовно, наділено цивільно-правовими можливостями, більшість з яких сьогодні перебувають у сфері правових інтересів особи. По-третє, на жаль, держава сьогодні не може гарантувати здійснення цивільно-правового статусу інтернет-користувача (у тому числі через відсутність нормативного регулювання). По-четверте, констатуємо, що українське суспільство перебуває в межах критичного етапу, який потребує безумовного врегулювання змісту цивільно-правового статусу інтернет-користувачів задля гарантування реалізації всіх правомочностей та належного виконання обов'язків, віднесених до цивільної дієздатності таких осіб. Для цих цілей слід виходити з того, що з позиції цивільно-правової теорії правовий статус інтернет-користувача має включати в себе його права та обов'язки як учасника цивільно-правових відносин, здійснення яких гарантується з боку держави і пов'язане із задоволенням правових інтересів особи в інтернет-середовищі.

Саме останній чинник, здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків із використанням мережі Інтернет дозволяє говорити про виокремлення спеціального цивільно-правового статусу інтернет-користувача, специфіка змісту якого – конкретні майнові й особисті немайнові права, а також способи їх захисту, будуть досліджені нами у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Висновки до Розділу 1

1. В історії розвитку Інтернету доречно виділити такі нові етапи розвитку Інтернету: (1) етап комерціалізації, який розпочався 1989 року з підключенням до мережі першої комерційної компанії і триває до сьогодні; (2) етап соціалізації, який розпочався з 1995 року з появою інтернет-сервісу «Classmates.com» і на сьогодні набуває все більшого поширення.

2. Відносини із використанням Інтернету набувають ознак правовідносин з моменту, коли їх учасники, взаємодіючи за допомогою електронних цифрових пристроїв з віддаленими електронними сервісами та/або іншими учасниками-користувачами мережі Інтернет вступають у відносини, які врегульовано нормами тієї чи іншої галузі приватного чи публічного права. У тих випадках, коли така взаємодія стосується майнових і немайнових благ учасників цивільного обороту, виникають відповідні ІТ-відносини, які набувають ознак цивільних правовідносин.

3. Нормативно-правові акти, які стосуються прав інтернет-користувачів загалом, на сьогодні вельми широко врегульовують питання користування електронними сервісами держави та впроваджують стандарти цифрової економіки й електронного врядування. Разом з тим, механізм захисту прав користувачів мережі Інтернет на сьогодні ще не дозволяє ефективно здійснювати поновлення порушених прав та інтересів, адже механізми, існуючі в основі такого захисту, є тривалими в часі та складними організаційно.

4. Конституційно-правова охорона охоплює різні форми здійснення прав і свобод людини, у тому числі ті, що здійснюються шляхом взаємодії в інтернет-середовищі. Разом з тим, у змісті Конституції України наразі немає положень, які б стосувались права особи на взаємодію за допомогою мережі Інтернет.

5. Підсумовуючи дослідження цивільно-правового статусу поняття «інтернет-користувач», визначення його видів і характеристики співвідношення із суміжною категорією «споживач» необхідно зазначити наступне. По-перше, поняття інтернет-користувача повною мірою набуває характеристики учасника

цивільно-правових відносин. Особливо яскраво це підкреслює аналіз його видів і співвідношення з категорією споживач. По-друге, інтернет-користувача наділено широким спектром прав й обов'язків учасника цивільно-правових відносин, закріплених у національному й міжнародному законодавстві. Водночас зауважимо, що інтернет-користувач набуває специфічних майнових й особистих немайнових прав і кореспондуючих їм обов'язків, що окреслюють його специфічні правові можливості, які в нього виникають при взаємодії за допомогою електронних пристроїв і мережі Інтернет як користувача. У зв'язку з цим доречно розглядати спеціальний статус такого учасника.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

2.1. Майнові права інтернет-користувачів

Сучасне правове регулювання інтернет-середовища є новітнім утіленням традиційного цивільного права, витоки якого сформовано римськими юристами. Зрозуміло, що нормативне регулювання середовища Інтернету з часом набуло специфічних рис. Саме середовище, яке усунуло часові й особистісні бар'єри (можливість укладання контрактів онлайн майже миттєво, за допомогою кліку між контрагентами, навіть які перебувають на різних континентах і під впливом різних правових систем) в укладанні контрактів і в інших юридичних діях вплинуло на видозміну норм права. Таким чином, сьогодні відбувається формування нової правової концепції, її назва має універсальний характер. Мова йде про цифрові права. Цифрові права людини – це розширення і застосування універсальних прав людини щодо сучасних потреб суспільства у мережі Інтернет. Узагальнено цифрові права можливо розглядати як права людини в епоху Інтернету. Наприклад, право на конфіденційність в Інтернеті та свобода вираження поглядів насправді є продовженням рівних і невід'ємних прав, утілених у Загальній декларації прав людини ООН [252]. На думку ООН, відключення людей від Інтернету порушує ці права і суперечить міжнародному праву.

Цифрові права людини засновано на уявленні про комунікації як рушійний механізм цивілізації, про рівні цінності окремого індивідуума і всього суспільства. Базисні цифрові права людини включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в Інтернеті та право на недоторканність приватної сфери. Цифровий поділ на тих, хто має право доступу до новітніх каналів електронної комунікації, і тих, хто його не має, порушує право на отримання освіти й кваліфікації в нових технологіях інфосфери і право на доступ до загальної інформації через громадські установи та

провайдерів [248]. Цифрові права, які тісно пов'язані зі свободою вираження поглядів і конфіденційністю, – це ті права, що дозволяють людям отримувати доступ, використовувати, створювати й публікувати цифрові носії, а також отримувати доступ і використовувати комп'ютери, інші електронні пристрої та комунікаційні мережі [220].

Цифрові технології трансформують способи здійснення, захисту й порушення основних прав, таких як свобода вираження поглядів і доступ до інформації, а також зумовлюють виникнення і подальше визнання нових прав. Технологічні досягнення є постійними, і кожен призводить до необхідності в розробці нової нормативної бази. Гіперзв'язок, який полегшує 5G (англ. 5th Generation), збір даних за допомогою пристроїв з Інтернету речей (англ. Internet of Things, IoT), аналіз за допомогою великих масивів даних (англ. Big Data) і використання граничних обчислень (англ. Edge Computing) для обробки, серед іншого, породжує необхідність регулювати цей обмін інформацією, гарантуючи дотримання і захист прав людини і громадянина.

Оскільки ми все частіше проводимо своє життя в Інтернеті – онлайн-покупки, спілкування й обмін інформацією – це наші цифрові права, зокрема права на приватність і свободу висловлювань, які стають усе більш важливими. Потрібно також зрозуміти, як наші дані використовуються компаніями, урядами та інтернет-гігантами, такими як Facebook та Google. Розкриття програм нагляду й цифрового злому викликало політичні та дипломатичні суперечки. Викривач Агенції національної безпеки (англ. National Security Agency, NSA) Едвард Сноуден закликав прийняти нові міжнародні закони щодо захисту конфіденційності даних, аргументуючи це тим, що тепер, коли ми знаємо про масовий нагляд за даними, настав час «утвердити наші традиційні й цифрові права, щоб ми могли їх захистити» [221].

Необхідно зазначити, що оскільки йдеться про нормативно-правове регулювання поняття «цифрове право», то на сьогодні це поняття ще не є закріпленим, хоч і за статистикою на території України знаходиться безліч інтернет-користувачів, які фактично є носіями цифрових прав. Таким чином, коли

мова йде про цифрові права, то в першу чергу їх необхідно тлумачити як права цивільно-правового характеру, властиві фізичним особам або компаніям, які реалізують свої правові можливості в інформаційному просторі. Основу таких прав складають відомі цивільному праву майнові й особисті немайнові права. Предметом цього підрозділу є саме майнові права інтернет-користувачів, їх види, зміст й особливості здійснення.

Перш за все пропонуємо визначитись із поняттям майнових прав та особливостями реалізації таких прав у інтернет-користувачів. Як відомо, майнові права в цивільному праві пов'язують із певними правомочностями особи на майно, яке має певну грошову цінність (грошове вираження), що можна відділити від суб'єктів таких правовідносин, оскільки немає нерозривного зв'язку із їхньою особистістю, які є оборотоздатними й набуваються суб'єктами на підставі правочинів чи інших юридичних фактів [77, с. 44]. Існує також позиція щодо взаємопов'язаності поняття майнових прав із правомочностями, що становлять зміст права власності, згідно з яким майнові права – це суб'єктивні права учасників правовідносин, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу розподілу цього майна й обміну [196, с. 265].

Наведені у дефініціях ознаки майнових прав є взаємозалежними, адже впливають одна з одною. Зокрема, їх відчужуваність з точки зору правоволодільця вказує на відсутність нерозривного зв'язку між правом й особою, якій воно належить, як у випадку із особистими немайновими правами, а з точки зору інших учасників цивільних правовідносин – на оборотоздатність майнових прав і кореспондуючих їм суспільних благ. Тобто майнові права юридично й фактично є окремими об'єктами цивільного обороту, що на певному правовому титулі лише «закріплюються» за особою власника або володільця, але не ототожнюються з цією особою, можуть вільно відчужуватись, успадковуватись, продаватись тощо. Як наслідок – виникнення потреби у грошовій оцінці майнових прав, закріплення універсального й ефективного способу встановлення цінності майнових прав для їх набуття і переходу від однієї

особи до іншої – як щодо нерухомого майна як конкретного об'єкта прав, так і стосовно майнових прав вимоги та ін. При цьому, аналізуючи правовідносини, що виникають з приводу обороту майнових прав, юридична наука оперує категорією відносних правовідносин, об'єктом яких є майнові права, оскільки можливо встановити конкретних контрагентів, правоволодільців і зобов'язаних осіб.

Усі з наведених ознак, а також сама сутність набуття і реалізації майнових прав повною мірою виявляються і у відносинах, стороною яких виступає інтернет-користувач. Вбачається, що специфіка таких прав у цьому випадку, перш за все, відображається у формі здійснення правочинів, пов'язаних із передачею майнових прав та їх розпорядженням. Оскільки самі майнові права не видозмінюються у зв'язку з їх набуттям чи реалізацією за допомогою мережі Інтернет, їм притаманні ті ж характерні ознаки: оборотоздатність, грошове вираження, відсутність нерозривного зв'язку між особою та правом та ін. Широкий обсяг свободи у виборі форми вчинення правочинів і різноманітність підстав виникнення інших юридичних фактів, пов'язаних із оборотом майнових прав у Всесвітній мережі, впливають із відсутності територіальних, а отже й юрисдикційних, і часових меж для реалізації майнових прав, що значно розширює коло потенційних контрагентів і збільшує швидкість транзакцій. Це позначається і на правовому режимі й наслідках учинення правочинів, пов'язаних із передачею майнових прав і їх розпорядженням. Разом з тим, не можна нівелювати юридичне значення електронної форми розпорядження. На наш погляд, це надає майновим правам, розпорядження якими здійснюють користувачі із використанням мережі Інтернет, додаткових ознак, а саме:

- 1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції, фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі;
- 2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів,

засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутентифікації) тощо);

3) чинність електронних форм документів із розпорядження майновими правами поряд із вчиненими на матеріальних носіях.

Таким чином, за своєю правовою природою майнові права, яких набувають, реалізують і відчужують інтернет-користувачі, характеризуються тими ж основними ознаками, що притаманні майновим правам як таким у цивільному праві. Вони є оборотоздатними, мають грошове вираження, є нерозривно пов'язаними із особою правоволодільця, їх набувають на підставі правочинів й інших юридичних фактів, а також - надають особі власника такий же обсяг і перелік правомочностей із володіння, користування та розпорядження майновими правами. При цьому розширення підстав, способів і форм набуття та здійснення майнових прав за допомогою мережі Інтернет як з фактичної, так і з юридичної точок зору, є динамічним процесом, що постійно перебуває в стадії ускладнення і урізноманітнення. Це насамперед стосується вироблення численних нових форм укладення електронних правочинів, їх фіксації у вигляді електронних документів, ідентифікації особи контрагента, способів підтвердження належності їй певних майнових прав, гарантування належного набуття, відчуження і здійснення прав. А отже ключові особливості реалізації майнових прав інтернет-користувачами слід пов'язувати із наслідками вчинення відповідних правочинів у конкретному, специфічному й новітньому для людського суспільства середовищі – мережі Інтернет, що відображається на всіх етапах – від пошуку контрагента, вчинення правочину й фіксації його змісту в електронній формі до здійснення майнових прав за допомогою веб-сервісів, їх захисту юрисдикційним і неюрисдикційним способами з особливими вимогами стосовно доказування та ін. Вбачається, що формально-юридичне зрівняння майнових прав і пов'язаних із ними правочинів, що виникають і вчиняються за допомогою мережі Інтернет, із тими, що вже звично реалізуються особами у «фізичному світі» є важливою гарантією не лише належного здійснення і захисту таких прав, але й еволюційного розвитку науки і

практики цивільного права, майнових правовідносин у сучасному суспільстві як таких.

Досі майнові права інтернет-користувачів не були предметом спеціальних наукових досліджень, а лише фрагментарно вивчалися у різних працях. У теорії цивільного права до майнових прав за їх правовою природою прийнято відносити такі види прав: 1) речові; 2) зобов'язальні; 3) корпоративні; 4) виключні права (права на об'єкти інтелектуальної власності). Виокремлення означених категорій зумовлено характером правовідносин, у межах яких вони виникають і реалізуються, що обумовлює виокремлення різновидів цих майнових прав та особливості їх здійснення. Зокрема, речові майнові права, класично, пов'язані зі встановленням правового зв'язку між правоволодільцем і річчю, охоплюють, перш за все, право власності й обмежені речові права: право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій, тобто права на «чужі» речі. Як зауважив Г. Харченко, можливо говорити й про речові права, тісно пов'язані зі сферою зобов'язального права, а саме: право застави й право притримання, якому притаманна забезпечувальна функція в зобов'язаннях, а також ті речові права, які цієї ознаки не мають, проте виникають і реалізуються, як правило, в зобов'язальних правовідносинах, паралельно існуючи й в абсолютних правовідносинах щодо всіх третіх осіб. Маються на увазі такі речові права як право найму, довірче управління майном тощо [192, с. 77]. Зобов'язальні майнові права, на відміну від абсолютних за своєю природою речових прав, вбудовано у модель відносних правовідносин, в яких є конкретно визначені особи – кредитор і боржник. При цьому об'єктом зобов'язальних правовідносин є не річ, а дія зобов'язаної особи, при цьому, як підкреслюється у науковій літературі, в зобов'язанні об'єкт може бути не чітко визначеним (наприклад, визначений генерично, альтернативно тощо) [17, с. 16], тоді як речові майнові права стосуються конкретно визначеного об'єкта. Усе більшого значення, особливо в умовах розвитку інтернет-комунікацій, набувають питання щодо здійснення і захисту корпоративних і виключних прав (прав на об'єкти інтелектуальної власності), особливо на об'єкти промислової власності. Стосовно сутності корпоративних речових прав у

юридичній доктрині досі продовжуються дискусії, проте, на нашу думку, складно заперечити їх особливу правову природу, оскільки речове право на частку в загальній власності виникає саме в межах того чи іншого корпоративного утворення, а тому ці права не є відносними чи абсолютними у загальному розумінні.

Усі наведені види майнових прав, набуваючись і здійснюючись у режимі реального життя у вигляді правочинів та інших юридичних фактів, отримали цивільно-правове регулювання, яке традиційно досліджують у працях з цивільного права. Натомість, з урахуванням процесу цифровізації, а також беручи до уваги необхідність подолання нових викликів, пов'язаних із поширенням пандемії, спричиненої вірусом COVID-19 і його нових штамів, навіть колись традиційні механізми набуття і здійснення майнових прав усе частіше отримують свою реалізацію за допомогою електронних, дистанційних засобів із використанням мережі Інтернет.

У контексті речових прав такі зміни торкнулись можливості власників нерухомого майна мати доступ до додаткових способів здійснювати блокування в Єдиних державних реєстрах нерухомого майна вчиняти будь-які правочини з відчуження нерухомості, а усі зміни в реєстрі одразу ж відслідковуються за допомогою інформування власника через смс-повідомлення. Також цифровізація вже давно торкнулась самої доступності відповідних реєстрів, можливості користування якими постійно вдосконалюють у розвинених демократичних державах. Більше того, ідеї електронного урядування (*e-government*) втілюються і у зміні усталених підходів до обороту державного і комунального майна. Так, завдяки впровадженню на державному рівні системи «Прозорро.Продажі», яка надає повний доступ до інформації щодо процесу продажу активів, стало можливим відслідковувати процес продажу окремих об'єктів державної та комунальної власності, а всю інформацію про завершені аукціони або про активи, які пропонуються до продажу всі бажаючі можуть переглянути на майданчику ТБ «Українська енергетична біржа» [130].

Специфіка виникнення зобов'язальних речових прав за допомогою мережі Інтернет на сьогодні переважно пов'язана із формою відповідних правочинів і широким поширенням сутнісно нових електронних договорів. При цьому вже традиційні договірні конструкції, використовувані у господарській діяльності, також повсюдно вчиняються у електронній формі, якій надано такої ж юридичної сили й доказових гарантій, як і паперовій. Зазначені новітні електронні договори охоплюють надання віддалених послуг інтернет-банкінгу, підтримки роботи онлайн-кабінетів компаній різної спрямованості й виду діяльності, забезпечення цілодобового функціонування інтернет-магазинів, торгівлі активами у мережі Інтернет тощо.

У зв'язку з цим, специфічним об'єктом, який має суто електронну форму (хоча й може зберігатись за допомогою компактних пристроїв – криптографічних токенів), але має свою вартість, а отже й грошове вираження та всі інші атрибути об'єкта майнового права, є криптовалюта, яку використовують як одиницю виміру певних електронних цифрових активів, а по суті є цифровою валютою, побудованою на використуванні у фінансовому секторі й кібербезпеці технології блокчейн. При цьому, вважаємо, що електронний цифровий актив слід розглядати як родове поняття, найбільш яскравим представником якого є на сьогодні криптовалюта. А. А. Кудь, досліджуючи поняття цифрового активу, оперує 4 вимірами (складниками) цієї категорії: 1) економічний складник, представлений у фінансовій сфері наявністю унікального ідентифікатора як єдиної, тотожної та дійсної лише в одному адресному просторі форми представлення цифрового активу, що свідчить про наявність унікального імені; 2) правовий складник, на основі аналізу якого автор стверджує, що цифровий актив не є правом на цінність у його базисному тлумаченні, проте він має властивості похідного від права на цінність; 3) інформаційний складник, представлений в ІТ-сфері інформаційним ресурсом, який обертається в розподіленому реєстрі; 4) ціннісний складник, представлений у сфері матеріальних і нематеріальних благ компонентою «цінність» [68].

Трансформуючи наведені складники поняття цифрового активу у площину категорій цивільного права та вчення про майнові права, можливо помітити їх сутнісну відповідність. Так, цифровий актив є оборотоздатним і відчужуваним об'єктом, що має економічну цінність як матеріальне благо, а отже не є прив'язаним до особистості конкретного тимчасового власника. Відмінною та характерною для цифрового активу є форма його відтворення та збереження, що відображається в інформаційному складнику й полягає у розміщенні такого активу виключно в електронній формі – у мережі Інтернет або на фізичних криптографічних токенах, побудованих за технологією блокчейн.

В. А. Лаптев до особливостей цифрових активів як об'єктів цивільних прав відносить: 1) здійснення угод із цифровими активами забезпечується телекомунікаційною мережею Інтернет й електричною енергією. Розподілений реєстр даних (їх копія на всіх комп'ютерах) забезпечує прозорість здійснених транзакцій та захищає від підробки; 2) юридична доля цифрового активу визначається її правоволодільцем без використання посередників, потрібна лише воля такого правоволодільця, оскільки єдиним посередником, а точніше, технічним інструментом, є провайдери, що забезпечують доступ до Інтернету; 3) конфіденційність угод із цифровими активами для сторонніх осіб розкривається тільки особам, що беруть участь у відповідному ринку; 4) технологія розподіленого реєстру дозволяє розглядати «розумні договори» в якості самостійного об'єкта права, проводячи аналогію з придбанням підприємства боржника як цілісного майнового комплексу. При цьому автор наголошує на тому, що у процесі використання технології розподілених реєстрів право відіграє умовну роль, оскільки реальних дієвих механізмів публічного юридичного контролю і примусу для здійснення юридично значущих дій досі не існує, а наявні законопроекти спрямовано лише на спроби ідентифікації учасників цього ринку [70, с. 201-203]. Очевидно, що питання набуття і захисту майнових прав на електронний цифровий актив як об'єкт речових прав перебувають на вістрі наукової і практичної думки. Проте з огляду на інформаційно-технологічну природу такого майна, вважаємо, що подальше нормативне регулювання обороту

цифрових активів, контролю за їх переходом (набуттям у власність) від однієї особи до іншої може здійснюватись двома шляхами: 1) регулятивно-обмежувальним, що потребуватиме розроблення нових і відповідних природі цифрових активів технологічних рішень для виявлення учасників ринку криптовалют і контролю за їх транзакціями, що вбачається як малоімовірним, так і контрпродуктивним; 2) дозвоільно-рамковим, що передбачатиме встановлення лише загальних правил на цьому ринку, у першу чергу пов'язаних із виведенням цифрових активів в існуючу площину світової фінансової системи, а також способи використання таких активів як валюти у речових транзакціях, при взаємодії з органами державної влади, державними підприємствами тощо.

Таким чином, електронний цифровий актив можливо розглядати як специфічний вид майна з усіма притаманними останньому родовими ознаками (оборотоздатністю, грошовою формою вираження, знеособленістю тощо), який характеризується збереженням й обертанням виключно в електронній формі, за допомогою розподілених реєстрів у мережі Інтернет, побудованих на основі технології блокчейн, що забезпечує конфіденційність здійснюваних з цифровим активом транзакцій.

Цифровізацію корпоративних прав як майнових прав пов'язано передусім з тим, що для споживачів вводяться нові процедури, пов'язані фіксуванням і реєстрацією корпоративних прав. Як доречно вказав суддя Верховного Суду О. Кібенко, цифровізація корпоративного права торкнулася передусім змін у процедурах, які унормовуються відповідним законодавством і пов'язані з відходом від процедур, заснованих на паперових носіях, під час яких фізична присутність заявника перед посадовою особою реєстраційного органу є обов'язковою, до прямих онлайн процедур, заснованих на електронних формах і які не зобов'язують до безпосередньої присутності заявника у компетентному органі (*end-to-end directon line procedure*). «При цьому робиться акцент на трьох базових елементах: онлайн-процедурі (*on-line*) – процедурі, яка може здійснюватися через веб-мережу і є доступною для кінцевих споживачів послуг; прямій онлайн-процедурі (*direct*) – процедурі, яку може бути проведено напряму

самостійно кінцевим споживачем, тобто без втручання посередника чи компетентного органу; безперервній онлайн-процедурі (*end-to-end*) – процедурі, всі етапи чи дії якої відбуваються виключно онлайн, жодний елемент не передбачає необхідності використання паперового носія чи фізичної присутності» [54].

Результати аналізу законодавства засвідчують, що на сьогодні у цьому сегменті майнових прав цифровізація стосується переважно реєстраційних і повідомних процедур. Зокрема, серед актів, які стосуються здійснення прав власників корпоративних прав через мережу Інтернет, слід назвати: Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26.11.2015 р. [117]; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 30.09.2015 р. [121]; Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. [120]; Закон України «Про адміністративні послуги» від 11.06.2017 р. [111]; Закон України «Про захист персональних даних» від 01.01.2017 р. [128]; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 01.05.2015 р. [119]; Закон України «Про інформацію» від 01.01.2017 р. [131]; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 19.04.2014 р. [127]; Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, затверджену розпорядженням КМУ від 20.09.2017 р. № 649-р [138] Порядок надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 10.06.2016 р. [125] та інші.

Положення наведених актів свідчать, що українське законодавство в частині здійснення корпоративних прав передбачає широке застосування електронних цифрових технологій. Передусім це стосується комунікацій усередині господарських товариств. Зокрема, учасники (акціонери) можуть використовувати електронну пошту для надсилання листів від (до) товариства до (від) учасників (акціонерів); також передбачено можливість проведення зборів учасників (акціонерів) у форматі відеоконференції у віддаленому режимі; інформування

акціонерів та учасників також може здійснюватися шляхом її розміщення на сайті товариства (компанії) тощо.

У зв'язку з цим вважаємо, що власникам (володільцям) корпоративних прав на разі створено низку механізмів реалізації своїх майнових прав через мережу Інтернет. І у випадку, якщо статутними документами не передбачено інше, власники корпоративних прав мають такі права: 1) право на інформування їх про управлінські рішення, збори, їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет; 2) право на впровадження механізмів проведення зборів у віддаленому режимі й голосування (прийняття рішень) онлайн; 3) право на інформування останніх про результати діяльності компанії та її фінансові результати за звітний період шляхом розміщення інформації на інтернет-сайті компанії або ж за допомогою адресної розсилки електронних листів власникам корпоративних прав.

Дослідження особливостей впливу мережі Інтернет на розповсюдження об'єктів прав інтелектуальної власності, а отже й можливості здійснення і захисту виключних прав, за своїм обсягом і перспективами наукового вивчення заслуговує на висвітлення у межах окремої дисертаційної праці. Натомість у межах нашої роботи звернемо увагу на кілька важливих позицій. По-перше, майнові права авторів та інших осіб, що володіють правами інтелектуальної власності (у тому числі інтернет-користувачів), у Всесвітній мережі, без перебільшення становлять один із стовпів функціонування Інтернету як такого. У зв'язку з цим у розвинених державах розроблюють й удосконалюють механізми захисту майнових прав інтелектуальної власності з огляду на специфіку їх поширення у інформаційну епоху. Яскравим прикладом цих процесів слід вважати Закон Сполучених Штатів Америки про авторське право у цифрову епоху (Digital Millennium Copyright Act, більш відомий за своєю аббревіатурою – DMCA) [219], що складається з двох частин: перша, «захист від обходу», встановлює відповідальність за обхід шифрування, а друга, «відстеження та повідомлення», дозволяє оперативно видаляти з мережі контент, який порушує авторське право, без необхідності витратити час і гроші на суди з порушником.

По-друге, значна кількість даних, що належать або можуть бути віднесені в певних юрисдикціях до об'єктів прав інтелектуальної власності, безпосередньо розміщуються інтернет-користувачами на загальнодоступних веб-майданчиках, які далеко не завжди гарантують збереження і належне подальше використання таких об'єктів. Попри запровадження на деяких веб-ресурсах механізмів захисту такої інтелектуальної власності від незаконного використання, більшість об'єктів залишаються абсолютно незахищеними, потребуючи подальшого вдосконалення нормативного регулювання і вивчення проблематики. Адже в більшості випадків, порушення потребує швидких й ефективних дій щодо захисту, які в умовах українського законодавства й судових процедур не завжди вдається реалізувати. Таке спостерігаємо, наприклад, у справі щодо захисту прав на торговельну марку «Холі Ленд» (англ. «Holy Land») за свідоцтвом України на знак для товарів і послуг № 184388 [101] у якій фізична особа-підприємець протиправно, без дозволу власника використовував в мережі Інтернет при реалізації товарів логотип, схожий із зареєстрованою торговельною маркою до ступеня змішування.

По-третє, можливо говорити про виключні права на низку логотипів та інших зображень, які не є торговельними марками у розумінні закону, оскільки не пройшли реєстрації, але які використовують в соцмережах і з ними пов'язується певний грошовий оборот акаунта чи певного сервісу послуг, тобто створюється певний публічний образ особи, компанії та продукту, незаконне використання та недобросовісні дії стосовного якого порушують майнові права правоволоділців. Таким чином, у контексті виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, використання можливостей мережі Інтернет поруч із безумовними благами породжує чимало викликів для правової держави й сучасного суспільства, потребуючи адекватних засобів попередження порушення і захисту майнових прав.

Отже, майнові права інтернет-користувачів також реалізуються у традиційних для цивільного права площинах речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних прав. Всесвітня мережа створює додаткові можливості для реалізації та захисту цих прав, що у випадку речових прав

досягається шляхом забезпечення доступу як приватних осіб до інформації про власні об'єкти права власності, так і громадськості стосовно державного й комунального майна. Реалізація зобов'язальних речових прав залишається тісно пов'язаною із відповідним зобов'язальним правовідношенням, проте форми останніх, використовувані новітні договірні конструкції, надавані на їх основі послуги та створені цілком нові «речі» й права на них (що було розглянуто на прикладі криптографічних токенів), свідчить про стрімкий розвиток цієї категорії речових прав, способів їх набуття і здійснення. Потенціал використання інтернет-мережі та її конкретні можливості призвели до виникнення нових корпоративних прав, тісно пов'язаних із правами й інтересами вкладників і акціонерів у частині поінформованості та збереження власних вкладів, загального благополуччя і векторів розвитку компанії.

У розвиток наукового дослідження предмету дисертаційної роботи необхідно згадати про такий термін як цифрова економіка (англ. *digital economy*) та електронна комерція. Цифровою називають економіку, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Це поняття останнім часом доволі часто використовується в сучасному обороті й пов'язується передусім із веденням комерційної діяльності за допомогою мережі Інтернет. Розвиток електронної торгівлі сприяв трансформації світової економічної системи, що супроводжується глобалізацією ринків збуту, усуненням торговельних бар'єрів, появою нових видів товарів і послуг, використанням нових видів розрахунків, зниженням трансакційних витрат, підвищенням ролі знань та інформації, людського капіталу та інше. Електронна торгівля кардинально змінює ділові процеси на підприємствах і формує нові бізнес-моделі, що сприяє підвищенню ефективності бізнесу. Зокрема, в електронне середовище проникають роздрібна й оптова торгівля, банківська діяльність, операції з акціями, закупівлі, онлайн-аукціони [67]. Виникає нова якість суспільно-правових відносин – цифровізація. Загалом у науці наголошується, що розвиток торгівлі в інформаційному суспільстві – це процес, який складається з таких етапів: появи нових багатоканальних моделей обміну інформаційними ресурсами внаслідок інформаційно-комунікаційної

революції; виникнення положень інтернет-права й загальної системи технічної стандартизації, у тому числі формування єдиної мови глобальної економіки; підвищення операційної ефективності завдяки використанню розгалуженої інфраструктури інформаційних технологій переходу до мережових бізнес-моделей [67].

Термін «електронна комерція» було визначено американськими науковцями Калакотою та Уїнстоном у 1997 році як такий, що має багато перспектив й охоплює комунікації, бізнес, послуги й онлайн-продажі [230, с. 3]. Пізніше електронну комерцію визначали як будь-яку дію, що здійснюється бізнесом (підприємцем, який має комерційну мету), що потребує здійснення фінансової операції через таку мережу як Інтернет.

При цьому Електронний обмін даними (ЕОД) (англ. Electronic Data Interchange, EDI) – це форма електронної комерції, пов'язана з обміном діловою документацією, такою як рахунки й замовлення. Наприкінці 90-х років підприємства повільно приймають EDI через високі витрати, обмежений доступ споживачів до власних мереж і можливість автоматизувати лише частину транзакції [230, с. 379]. Водночас, вже тоді стало зрозумілим, що електронна комерція дає можливість значно зменшити проміжок часу між замовленням, виставленням рахунків й оплатою за допомогою Всесвітньої мережі. З того часу операції електронної комерції можна поділити на дві категорії – від бізнесу до бізнесу (B2B) або від бізнесу для фізичних осіб-споживачів, клієнтів (B2C), які можуть передбачати електронне постачання товарів і послуг [247]. На жаль, одночасно поширюється шахрайство, фінансові правопорушення та різні форми ухилення від сплати податків.

Сам термін «електронна комерція» широко використовується і у вітчизняній юридичній літературі, окремих нормативних актах, але чіткого визначення поняття, що позначається цим терміном, немає, а тому виникає необхідність визначення поняття «електронної комерції» за допомогою правового аналізу її суттєвих ознак. Електронна комерція – це комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу з приводу купівлі-продажу товарів і послуг (матеріальних й інформаційних) з

використанням інформаційних мереж (Інтернет, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм) [203, с. 13].

Саммер А., Дж. Дункан та В. Звасс вважають, що «електронна комерція» – це будь-яка форма бізнес-процесу, коли взаємодія між суб'єктами відбувається електронним шляхом із використанням інтернет-технологій [258]. Д. Козьє, у свою чергу, зазначив, що «електронна комерція» включає в себе не лише купівлю-продаж товарів і послуг через Інтернет для безпосереднього отримання прибутку [56]. Підвищення популярності поняття «електронна комерція» сталося внаслідок його постійного ототожнення з терміном «електронний бізнес». Проте з часом науковці почали відокремлювати електронну комерцію від електронного бізнесу [194, с. 16]. Дослідивши визначення понять «електронний бізнес» і «електронна комерція», можемо стверджувати, що у науковців немає єдиного підходу як до трактування цих понять, так і до їх співвідношення.

Крім того необхідно розуміти, що електронна комерція і електронна торгівля як поняття не є ідентичними. Електронна комерція є більш широкою сферою діяльності і включає в себе електронну торгівлю. З вищезазначеного можна підсумувати, що електронна комерція є складовою частиною електронного бізнесу, найбільш розвиненою, втіленою у життя його сферою. А інтернет-торгівля є напрямком електронної комерції, її розумінням у найбільш вузькому значенні, який створює принципово нові можливості, й орієнтована на торгівлю з використанням інформаційних технологій та мережі Інтернет.

Також існує позиція, що «електронна комерція» – це специфічна частина електронного бізнесу, яка включає в себе суспільні відносини щодо купівлі-продажу товарів, послуг та інформації через Інтернет із використанням усіх інструментів, доступних у мережі (інтернет-реклама, проведення платежів, замовлень і організації доставки та інше).

Загалом результати аналізу наукової літератури дозволяють зробити висновок, що в багатьох випадках учені виділяли поняття електронної комерції та електронної торгівлі, не вдаючись до визначення їх відмінностей. Враховуючи норми Закону України «Про електронну комерцію» [123] від 3 вересня 2015 року,

який визначає організаційно-правову базу для діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок здійснення електронних транзакцій з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і визначає права й обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції, можна констатувати, що ці поняття не є тотожними. Електронна комерція є більш широким поняттям і включає електронну торгівлю, оскільки остання не охоплює весь товарний процес – грошові відносини, і є лише частиною, пов'язаною з купівлею-продажем [249].

«Електронна комерція – це система взаємопов'язаних правовідносин у сфері вчинення правочинів шляхом обміну електронними документами, що здійснюється за допомогою мереж електрозв'язку, зокрема Інтернету». Виходячи з цього, А. В. Чучковська обґрунтовано доводить, що електронна комерція є комплексним, системним правовим поняттям, яке включає три групи правовідносин: правовідносини, пов'язані зі вчиненням правочинів через мережі електрозв'язку у сфері господарювання; правовідносини, пов'язані з використанням електронних документів; правовідносини, пов'язані з використанням електронного підпису [201].

Слід зазначити, що вчинення електронних правочинів тісно пов'язане із майновими правами інтернет-користувачів, їх набуттям, здійсненням і припиненням. Не вдаючись у деталі вчинення електронних правочинів, що виходить за межі предмету нашого дисертаційного дослідження, зауважимо лише, що відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію», електронним правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Пункт 5 цієї ж частини ст. 3 Закону наводить і визначення електронного договору як домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформленої в електронній формі. Як бачимо, характерною рисою електронного правочину й електронного договору, що відрізняє їх від правочинів і договорів як таких у розумінні ч. 1 ст. 202 та ч. 1 ст. 626 ЦК України, відповідно,

є виключно форма – електронна, вчинена за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

Як слушно зазначив О. Єфімов, електронний договір не прирівнюється до договорів, укладених у письмовій формі, а є таким. Він вважається укладеним саме у письмовій формі [39]. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксовано в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. На рівнозначність за юридичним значенням договорів, укладених у традиційній письмовій формі й електронних договорів вказується і в юридичній практиці [82].

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, віднесення правочинів, учинених за допомогою електронних засобів зв'язку, до письмових слід розуміти як подання інформації (змісту правочину) на інших носіях, аніж папір, однак із фіксацією волі (думки, намірів) сторін через логічно впорядковані знаки [167, с. 34], що дозволяє відносити правочини, вчинені в електронній формі, до укладених у традиційній письмовій, адже в обох варіантах відбувається фіксація волі сторін за допомогою одних і тих же знаків.

У спеціальному дисертаційному дослідженні Н. Є. Блажівської щодо застосування електронних правочинів у цивільному праві [10] автором зроблено низку важливих висновків, які стосуються електронних правочинів. Крім цього, автором удосконалено поняття спам-розсилки комерційних повідомлень, до якої пропонується не вносити електронні повідомлення, які отримуються за попередньої згоди одержувача. На відміну від спаму, така розсилка електронних повідомлень (якщо вона містить істотні умови договору і виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття) може визнаватися публічною офертою. Такі висновки автора у контексті нашого дослідження дозволяють на сьогодні говорити про необхідність практичного запровадження і технічної реалізації прав власника електронної поштової скриньки забороняти здійснювати розсилку повідомлень на його електронну адресу, а також права забороняти надсилати систематичні інформаційні повідомлення (спам) у тому

числі ті, які містять пропозицію щодо укладення договору. Зважаючи на природу спам-повідомлень і механізми їх поширення, такі права можливо закріпити у користувацькій угоді між користувачем і сервісом електронної пошти.

У цьому контексті слід зауважити, що цивільне право охоплює своїм предметом правового регулювання різного роду правочини, тому саме його нормами врегульовуються питання фіксації правочинів, трансакцій, учинених з використанням мережі Інтернет, які законодавством віднесено до правочинів, що вчиняються при здійсненні електронної комерції. Така фіксація передбачає передусім ідентифікацію особи, яка вчиняє правочин з використанням різних засобів (електронних цифрових підписів, кодів доступу, смс-повідомлень тощо). Згідно зі ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію» електронний правочин вважається підписаним у момент використання підписантом (1) електронного підпису або електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», якщо таку форму підпису використовують усі учасники електронного правочину; (2) електронного підпису одноразовим ідентифікатором; (3) аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису), у випадку коли сторони надали згоду на таке застосування і зафіксували зразки таких підписів у окремій формі.

Окремо слід дослідити питання ідентифікації учасників цивільного обороту при здійсненні ними тих чи інших майнових прав через мережу Інтернет. На сьогодні чимало електронних сервісів пропонують різні функції та інструменти для здійснення фізичними та/або юридичними особами своїх цивільних прав і виконання обов'язків. Найбільш поширеними формами автентифікації суб'єктів є: зазначення електронних адрес, номерів мобільних пристроїв, використання електронного цифрового підпису, кодів доступу, сканування відбитків пальців у електронних пристроях, сканування сітківки ока, поширена у сфері надання банківських послуг двофакторна автентифікація, сутність якої полягає у поєднанні використання паролю та одноразового коду, що надсилається на електронну пошту або у вигляді смс-повідомлення та ін. Більше того, багато

компаній на сьогодні повністю переходять на електронний документообіг, у зв'язку з чим в мережі Інтернет уже існує чимало сервісів, які пропонують відповідні послуги, наприклад, сервіси «Аскод онлайн», «документ.онлайн», «вчасно.юа» та інші. Усі вони засновані на використанні зазначених вище способів автентифікації інтернет-користувачів.

Серед багатьох способів ідентифікації суб'єктів слід виділяти ті, які дозволяють лише ідентифікувати особу й ті, що дозволяють ідентифікувати її та засвідчити документи, складені такою особою. В останньому випадку йдеться про кваліфікований електронний підпис. Відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» кваліфікований електронний підпис (КЕП) – це вдосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа [120]. КЕП призначений для використання фізичними і юридичними особами-суб'єктами електронного документообігу: 1) для підтвердження особи; 2) для підтвердження цілісності даних в електронній формі. Підпис, як спосіб ідентифікації підписувача електронного документу, дозволяє однозначно визначати походження інформації (джерело інформації), що міститься у документі. Завдяки цьому КЕП є також надійним засобом розмежування відповідальності за інформаційну діяльність у суспільстві, зокрема, відповідальності за дезінформування.

Для того, щоб мати можливість підписувати електронні документи, подавати електронну звітність або електронні декларації, особа має отримати КЕП. Видача останнього, згідно із вищезгаданим Законом є довірчою послугою, а тому здійснюється через кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг в Акредитованих центрах сертифікації ключів (АЦСК), які внесено до довірчого списку. Серед надавачів таких послуг на сьогодні є низка банків (Приватбанк, Креді Агріколь Банк, ПУМБ, Альфа-Банк), державних установ (Генштаб Збройних Сил України, Офіс Генпрокурора України, Міністерство Внутрішніх Справ України та інші), а також низка інших компаній та державних підприємств [48]. Вказаний Закон, окрім КЕП оперує також поняттями електронного підпису й

удосконаленого електронного підпису (УЕП), що відрізняються використанням рівнем захисту. Так, електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис, у той час як під УЕП розуміється електронний підпис, створений за результатом криптографічного перетворення електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис, з використанням засобу вдосконаленого електронного підпису й особистого ключа, однозначно пов'язаного з підписувачем, і який дає змогу здійснити електронну ідентифікацію підписувача й виявити порушення цілісності електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис. При цьому УЕП зберігається на незахищеному носії, а КЕП лише на захищеному.

Також важливо, що документи, підписані за допомогою КЕП, мають ту ж юридичну силу, що й учинені з використанням фізичного підпису, печатки й інших формальних вимог. Зокрема, згідно з ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, і має презумпцію його відповідності власноручному підпису. Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [121] оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Ці положення та зроблені нами висновки підтверджуються актуальною судовою практикою. Зокрема, у рішенні Господарського суду м. Києва від 18 червня 2020 року у справі № 910/2474/20 [152] суд відхилив доводи відповідача-2, що заперечувала проти факту «особистого» підписання договору поруки. Суд, зважаючи на підписання договору поруки за допомогою електронного цифрового підпису, дійшов висновку, що відповідач погодилась з умовами такого договору й уклала договір поруки з банком. При цьому Суд послався на ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги» та ч. 2

ст. 639 ЦК України, згідно з якою, якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом цієї форми для такого виду договорів не вимагалось. Якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі.

Таким чином, кваліфікований електронний підпис (КЕП) є сучасною та контрольованою з боку авторизованих сертифікаційних центрів формою засвідчення документів, що дозволяє не лише ідентифікувати особу, але й надати документам, у тому числі правочинам, юридичної сили шляхом встановлення джерела походження інформації та підтвердження цілісності даних, розміщених у електронній формі.

Разом з тим, досить поширеним на практиці є використання факсимільних відтворень підписів і печаток, а також сканкопій документів, скраплених підписом і печатками компаній чи фізичних осіб-підприємців. Особливо це набуло поширення останнім часом – в умовах дії карантинних обмежень, коли все більше договорів укладається дистанційно. При цьому за своєю природою такі договори не можуть бути визнані електронними договорами, оскільки вчиняються в письмовій формі з друком тексту договору на папері й надсиланням іншій стороні засобами електронного зв'язку сканкопії такого договору з підписом і печаткою лише однієї сторони. Інша сторона договору роздруковує такий текст і зі своєї сторони підписує та скріплює печаткою, робить сканкопію та надсилає першій стороні. У результаті маємо ситуацію, коли кожна зі сторін має сканкопію договору, в якому наявний оригінал підпису і печатки лише однієї зі сторін правочину. Слід зауважити, що дійсність такого правочину може бути оспорена в суді, особливо, коли у договорі немає будь-яких положень щодо чинності сканкопій, які містять відбитки підпису й печатки сторони, а також вказівки на засоби зв'язку, якими такі сканкопії повинні надсилатись.

Результати аналізу наявної спеціалізованої літератури й судової практики з цього приводу, а також особистий досвід авторки дозволяють сформулювати такі рекомендації:

1) сторонам цивільно-правових договорів у випадку укладення електронного договору слід чітко вказувати в тексті договору, що вони вчиняють саме електронний договір;

2) у випадку відсутності такої вказівки до правочину будуть застосовуватись загальні вимоги цивільного права щодо дійсності правочинів, і відсутність оригіналу підпису однієї зі сторін робить такий правочин оспорюваним;

3) практика свідчить про необхідність зазначення у договорі на цей випадок положень щодо: (а) чинності сканкопій договору до моменту обміну оригіналами; (б) зазначення даних електронних адрес (корпоративних – у випадку, коли стороною є компанія) за допомогою яких відбувається обмін такими сканкопіями; (в) вказівки на те, чи є обмін оригіналами обов'язковим (презумпція наявності оригіналу, складеного на паперових носіях).

Дотримання зазначених рекомендацій дозволить уникнути в подальшому непорозумінь і можливих судових позовів щодо недійсності правочину.

Найбільш яскраво питання укладення електронних правочинів і реалізації можливостей електронної комерції втілюється у діяльності інтернет-магазинів. За загальним правилом, до останнього часу під **інтернет-магазином** прийнято було розуміти сайт, що торгує товарами чи послугами в Інтернеті. *Інтернет-магазин є засобом здійснення е-комерції.* Інтернет-магазин (електронний, віртуальний, e-shop) являє собою спеціалізований веб-сайт, який належить фірмі-товаровиробнику, торговій фірмі тощо і призначений для просування споживчих товарів на ринку, збільшення обсягів продажу, залучення нових покупців. Інше визначення інтернет-магазину характеризує його як реалізоване в мережі Інтернет представництво шляхом створення веб-сервера для продажу товарів і пов'язаних з ними послуг інтернет-користувачам. Кількість представлених на сервері видів товарів може коливатися від кількох одиниць до кількох тисяч (інколи десятків і сотень тисяч) найменувань.

Характерними рисами інтернет-магазинів є те, що вони можуть пропонувати значно більшу кількість товарів і послуг, ніж реальні магазини й

забезпечувати інтернет-користувачів значно більшим обсягом інформації, необхідної для прийняття рішення про покупку. Також завдяки використанню інтернет-технологій можливою є персоналізація підходу до інтернет-користувачів із урахуванням попередніх відвідувань магазину та зроблених у ньому покупок і використання інтернет-магазину як ефективного способу маркетингових досліджень (анкетування, конференції покупців тощо).

У цілому товарообіг на ринку електронної комерції в Україні сьогодні становить приблизно 65 млрд грн. Витрати учасників цього ринку на рекламу – 9,5 млрд грн. Ще 2,6 млрд грн. заробили поштові оператори на доставці товарів, придбаних в інтернет-магазинах, а 0,8 млрд грн. склав дохід посередників на онлайн-сплатах. Сьогодні 40% українських інтернет-користувачів хоча б раз здійснювали покупку в інтернет-магазині. Приблизно 45% усіх українських онлайн-покупців хоча б раз здійснювали покупку через соціальні мережі. Лідирує при цьому Facebook. Зазначене дозволяє нам виділити підвиди інтернет-магазинів. Йдеться про інтернет-магазини в соціальних мережах. Вони, серед іншого, підпадають під вимоги політики діяльності таких соціальних мереж. За даними Comfy.ua, вісім із десяти інтернет-користувачів, які купують товар в магазині, перед цим шукають інформацію по ньому через пошук Google, читаючи огляди, відгуки, характеристики й порівнюючи ціни. Згідно зі статистикою Google, для 85% інтернет-користувачів цілком природним є використання кількох пристроїв для здійснення однієї покупки. Тобто, купівля-продаж в інтернет-магазинах стає мультиканальною.

До трійки найпопулярніших серед українців зарубіжних інтернет-магазинів входять Amazon, AliExpress і eBay. За минулий рік «Нова пошта» доставила своїм клієнтам близько 36 млн посилок з інтернет-магазинів. За даними дослідницької компанії GfK Ukraine («дочки» німецької компанії ринкових досліджень GfK Group), в Україні вже понад 20 млн постійних інтернет-користувачів, з яких 36% регулярно купують товари через Інтернет. Як показали результати дослідження GfK, найактивніші онлайн-покупці – жителі Києва та Київської області. При цьому чоловіки й жінки купують онлайн практично порівну: 48% і

52% відповідно. Найчастіше купують у мережі Інтернет люди з повною вищою освітою, у віці 26-35 років. 51% українських покупців вважають за краще робити покупки через додатки, спеціально встановлені на мобільних пристроях. Лідери в цьому сегменті в Україні – торгові майданчики OLX і AliExpress.

Окремим питанням у діяльності інтернет-магазинів є доцільність створення реєстру інтернет-магазинів. У такій базі потенційний продавець може ознайомитися з характеристикою внесеного до реєстру суб'єкта господарської діяльності. Зареєстрований інтернет-магазин отримав би в базі ідентифікатор, який буде використовуватися на маркетплейсах або прайс-агрегаторах. Якщо законодавчо встановити відповідальність маркетплейсів і прайс-агрегаторів за ненадання інформації в тому обсязі, який вимагається Законом України «Про електронну комерцію», то прайс-агрегатори будуть вимагати від інтернет-магазинів надавати цей ідентифікатор, що засвідчить отримання «легального» статусу такого зареєстрованого суб'єкта електронної комерційної діяльності. На жаль, точну кількість інтернет-магазинів, які діють на території України встановити неможливо.

Досить часто через інтернет-магазини здійснюють свою комерційну діяльність, орієнтовану на інтернет-користувачів в Україні, підприємці, які не є громадянами України, а сайти таких магазинів зареєстровано за межами території нашої держави. Крім того, на практиці доволі часто трапляються випадки, коли взагалі неможливо ідентифікувати суб'єкта – власника інтернет-магазину. У зв'язку з цим, вбачається за необхідне на законодавчому рівні розширити існуючий перелік даних (ч. 11 ст. 52¹ Закону України «Про авторське право і суміжні права» [110]), які повинні були би бути наявними на інтернет-сторінці такого магазину. До такої інформації належать: 1) усі положення, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів» щодо пропонованих товарів, робіт та/або послуг, а також інформація та детальні контактні дані про володільця (власника) інтернет-магазину, відповідального за його роботу й достовірність інформації, розміщеної на ньому; 2) інформація та контактні дані суб'єкта, уповноваженого на розгляд претензій споживачів; 3) порядок і строки розгляду

претензій та відповіді на них; 4) сканкопія документу, що підтверджує комерційний статус власника (володільця) інтернет-магазину (у вигляді витягу (виписки) з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) і його статус як платника податків. Недотримання наведених вимог повинно мати наслідком застосування такого попереджувального заходу як зупинення надання хостингових послуг із підтримки діяльності інтернет-магазину.

Окремо слід зауважити, що в контексті нашого дослідження інтернет-магазин також можна розглядати як майновий актив, який у контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [216] охоплюється поняттям «майно». Як відомо, поняття «майно» (англ. *possessions*) у світлі ч. 1 ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції має автономне значення і тлумачення, які не залежать від нормативних чи інших класифікацій у національному праві різних країн [242].

Результати аналізу практики ЄСПЛ свідчать, що поняття майно тлумачиться судом вельми широко і включає в себе низку складників, одним з яких є також «активи, включно з «вимогами», стосовно яких особа здатна довести, що вона мала принаймні «правомірне очікування» (англ. *legitimate expectation*) дієвої реалізації її майнового права» [236]. У випадку інтернет-магазину вважаємо, що останній є самостійним об'єктом цивільного обороту, як раз таким активом, який може бути оцінено у грошовому вигляді й щодо володіння яким, як інструментом інтернет-торгівлі, в учасників комерційного обороту виникають цивільні права й обов'язки. Це пов'язано з тим, що на сьогодні низка інтернет-магазинів, які успішно діють і є джерелом прибутку, передаються родичам у зв'язку з тими чи іншими обставинами або ж продаються.

Результати практичного вивчення цього питання засвідчують, що дійсно інтернет-магазин як відповідний актив, який генерує прибуток для його володільців (власників), може бути відчужено, подаровано або права на нього можуть бути іншим чином передано (відступлено) третім особам. Основою для

переходу прав на інтернет-магазин є відомі цивільному праву договори купівлі-продажу й дарування.

Сторонами таких договорів є продавець і покупець. При цьому набувач прав на інтернет-магазин у зв'язку з тим, що він буде здійснювати систематичну, комерційну діяльність, повинен мати статус суб'єкта підприємницької діяльності, а у випадку реалізації товарів чи надання послуг, які потребують сертифікації, ліцензування чи інших дозвільних документів, мати їх у наявності на своє ім'я та у подальшому розмістити їх на сайті інтернет-магазину. Вказаний договір має містити умови про ціну й предмет. При цьому, обов'язковими додатковими істотними умовами договору купівлі-продажу інтернет-магазину мають бути: (1) зазначення домену, з якого здійснюється торгівля товарами, пропонування робіт та/або послуг; (2) умова про перехід до набувача прав і обов'язків щодо оплати послуг з хостингу; (3) умова про передачу паролів, ключів доступу й інших налаштувань як самого інтернет-магазину, так і пов'язаних з ним сторінок (акаунтів) у соціальних мережах (у разі їх наявності); (4) застереження про ознайомлення з правилами провадження торговельної діяльності, налаштуваннями різних сервісів і засобів бізнес-статистики; (5) застереження щодо прав інтелектуальної власності у випадку якщо товари, пропоновані роботи та/або послуги мають зареєстровані торговельні марки, свідоцтва на програмне забезпечення та/або авторські права тощо.

Здійснивши аналіз інтернет-магазинів як явища в сучасному цивільному обороті, звертаємо увагу, що попри їх значну поширеність, на практиці існує низка проблем, які досі не врегульовано на рівні законодавства. До найбільш поширених проблем слід віднести:

- приховування власників (бенефіціарів) майна (товарів), яке реалізується через певний інтернет-магазин;
- ухилення від виконання податкових зобов'язань;

- уникнення виконання обов'язків перед покупцями (щодо товару в цілому, його якості, асортименту, кількості та інше), своєчасний розгляд та реагування на претензії та вимоги споживачів³;

- реалізація через Інтернет контрабандного й контрафактного товару, який містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу.

Щодо останнього можна навести приклад блокування так званих «розумних телевізорів» (Smart TV), вироблених компанією LG. У жовтні стало відомо, що власники «розумних телевізорів» LG в Україні після оновлення прошивки, яке вийде 16 листопада, можуть зіткнутися з обмеженням або повним блокуванням функціональності Smart TV. Проблема зачіпає тільки моделі, вироблені LG для продажу в інших країнах, а не в Україні. Тобто, йдеться про так звані «сірі» телевізори, ввезені в Україну неофіційно. Натомість, в офіційному коментарі компанія закликала купувати техніку в офіційних магазинах-партнерах, а також пообіцяла «прості шляхи вирішення проблеми». Техніка LG, яка надходить на територію України, обкладається митними платежами і проходить обов'язкову сертифікацію, щоб відповідати вимогам технічних регламентів. Це є гарантією її адаптації та готовності до роботи в Україні, а також підтверджує наявність гарантії від заводу-виробника й обслуговування офіційними сервісними центрами. На жаль, іноді телевізори й інша техніка надходять на територію країни в обхід цих правил. Неофіційна продукція не має спеціального маркування і сертифікатів. Це означає, що якість її роботи в умовах певних комунікацій не перевірено, а набір програмного забезпечення може бути неповним або локалізованим для іншої країни [12].

Часто виникають труднощі також при розрахунках. Продемонструємо це на прикладі ситуації, яка склалася в діяльності інтернет-магазину «takeup.ua» (далі – ТОВ «Мейкап»). Зазвичай при замовленні продукції найбільш часто використовуваними способами оплати є: 1) готівкою через доставку кур'єром; 2)

---

³ Див.: Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 червня 2020 року у справі № 389/2297/19 [100].

банківською картою інтернет-користувача з наступною доставкою кур'єром; 3) через поштового оператора (найчастіше це «Форпост-фінанс» у мережі «Нова пошта» або інші фінансові компанії); 4) безготівковим способом через банківський рахунок інтернет-користувача на рахунок отримувача банку на основі платіжного доручення.

Зокрема, у випадку придбання товару в інтернет-магазині шляхом внесення оплати готівкою через доставку кур'єром відбувається отримання споживачем «товарного чеку» на ім'я певної фізичної особи підприємця (дані щодо якого не фігурують на сайті інтернет-магазину). Для ТОВ «Мейкап» є характерною вказівка, що така фізична особа-підприємець є не продавцем товару, а «постачальником товару», який діє «за дорученням» передачі отриманих коштів третій особі (яку також не визначено). Таким чином, маємо результат, що ТОВ «Мейкап» жодного відношення до самого договору купівлі-продажу не має, а є лише посередником у цих відносинах. При цьому юридично у цього товариства будь-яких прав та обов'язків немає.

Подібна ситуація склалася і у другому з окреслених варіантів оплати. Щодо третього із вищезазначеного способів оплати, коли товар, придбаний в інтернет-магазині, оплачується через поштового оператора, то у квитанції для покупців було зазначено отримувача коштів за дорученням ТОВ «Вейкап Трейдінг», яке також не фігурує на сайті інтернет-магазину. При безготівковому розрахунку через банківські установи постачальником також зазначають ФОП (платник єдиного податку 3 групи). Головним наслідком вищезазначених варіантів купівлі-продажу є те, що будь-які претензії неможливо пред'явити і до виробника продукції, через неможливість довести автентичність придбаного товару [31; 200]. Таким чином, йдеться про формування таких правових засад регулювання суспільних відносин у сфері інтернет-торгівлі, за яких буде забезпечено запобігання шахрайству в інтернет-середовищі, порушенню прав інтелектуальної власності й порушенню прав на особисту безпеку інтернет-користувачів.

Щодо питання забезпечення прав інтелектуальної власності, то судова практика України вже оперує численними прикладами порушень, які відбулися,

та застосовуваними у цих випадках способами правового захисту. Зокрема, згідно з ч. 11 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», власники веб-сайтів зобов'язані розміщувати на власних веб-сайтах та/або в службі WHO IS («хто є хто») достовірну інформацію про себе (ті, що мають статус суб'єкта господарювання) або контактну інформацію, у тому числі адресу електронної пошти, номер телефону, за якими з ними можливо оперативно зв'язатися (ті, що мають статус фізичної особи, яка не є суб'єктом господарювання). Проте, на «прозорих» веб-сайтах, як правило, розміщують повну інформацію про їх власників, а веб-сайти, на яких розміщується «спірна інформація», як правило, взагалі не містять цієї інформації. Крім того, з метою ускладнення процедури встановлення особи порушника, для останніх реєстрація доменних імен і замовлення послуг хостингу здійснюється, як правило, за кордоном.

Прикладом встановлення в досудовому порядку власника веб-сайту, пред'явлення йому позову й доведення факту розміщення спірної інформації в мережі Інтернет, є рішення Брусилівського районного суду Житомирської області від 13 лютого 2019 року у справі № 275/944/18, яким визнано недостовірною та такою, що принижує честь, гідність і ділову репутацію інформацію, поширену в мережі Інтернет на веб-сайті «Новости без границ» [85] і зобов'язано спростувати недостовірну інформацію у спосіб, ідентичний способу її поширення, шляхом опублікування в мережі Інтернет на сайті під заголовком «Спростування» тим же шрифтом на тому ж місці шпальти, де міститься стаття, вступної та резолютивної частин цього судового рішення. Судом було встановлено, що власником веб-сайту є реєстрант доменного імені kordon.org.ua. Також, суд переконався у наявності такого веб-сайту й зазначеної статті відносно позивача, переглянувши цей доказ відповідно до вимог ст. 100 ЦПК України [44].

Трапляються ситуації, коли «розкручений» та відомий серед споживачів веб-сайт перестає адресуватись відповідним доменним іменем, і починає працювати з іншим доменним іменем і налаштованим редиректом (автоматичною переадресацією (переходом) зі «старого» веб-сайту на «новий»), але з тим самим контентом (наповненням). Якщо «спірну інформацію» попередньо було

розміщено на ресурсі, з якого в подальшому було налаштовано редирект, важливо встановити власників обох веб-сайтів – і з якого налаштовано редирект, і на який здійснюється перехід (переадресація).

Прикладом установа в судовому порядку власника веб-сайту з налаштованим редиректом є ухвала Ожтябрського районного суду м. Полтави від 11 березня 2019 року у справі № 554/7724/18, якою було задоволено клопотання представника позивача про витребування даних про реєстранта доменного імені poltava.pl.ua у реєстратора цього доменного імені. Представник позивача зазначала, що згідно із довідкою Центру Компетенції УЦПНА власником веб-сайту <https://poltava.to/>, що адресується доменним іменем poltava.to, може вважатися реєстрант доменного імені poltava.pl.ua, оскільки тільки з його відома могло бути здійснене налаштування редиректу з доменного імені poltava.pl.ua на poltava.to. Проте, відомості про реєстранта доменного імені poltava.pl.ua перебувають у прихованому режимі, у зв'язку з чим вони можуть бути витребувані у реєстратора цього доменного імені відповідно до законодавства. На її адвокатський запит надійшла відповідь, що товариство не має законних підстав для розкриття персональних даних, тому адвокат просила суд їх витребувати [44].

Щодо права на безпеку, то особливо важливим є забезпечення права на особисту безпеку інтернет-користувачів, які здійснюють купівлю різноманітних товарів, у тому числі продуктів харчування, біологічних добавок, вітамінів у інтернет-мережі.

Одним із перших серед продовольчих інтернет-магазинів ще у 2003 р. була мережа супермаркетів «Фуршет», яка фактично пропонувала сервіс доставки продуктів. Починаючи з 2014 року, інтернет-магазин «Фуршет» було виділено як окремий бізнес-напрямок, де крім кінцевих споживачів (B2C) важливою цільовою аудиторією став сектор B2B. Останній охоплює як комерційні структури, ресторани, офіси тощо, так і державні структури – загалом майже 1500 унікальних корпоративних клієнтів. Для підвищення показників залучення клієнтів сектору B2B працює спеціальна програма, яку може протестувати будь-яка бізнес-

структура, середньомісячний обсяг закупівель якої перевищує 20 тисяч гривень [81].

Водночас, необхідно звернути увагу на такі проблемні моменти здійснення інтернет-торгівлі продуктами харчування. Звичайно, неготовність українців придбавати продукти харчування в мережі пов'язана з різними чинниками. Насамперед, потенційні покупці часто є невпевненими в якості «віртуальних» товарів. Ще одним чинником є неможливість самостійно вибрати продукти. Також немає переконливих гарантій щодо умов і термінів зберігання товарів перед доставкою і під час неї. Тому для продуктового ритейлу вкрай важливо залишити позитивне враження від першої покупки й заохотити інтернет-користувача стати постійним клієнтом [204].

Таким чином, підсумовуючи, ми можемо перерахувати найбільш типові проблемні ситуації, що виникають у сфері інтернет-торгівлі. Такими є:

- подання неповної інформації щодо товару, послуги або взагалі не подання такої інформації;
- відсутність інформації про виробника товару, наявність сертифікації його, забезпеченість гарантією обслуговування;
- неспівпадіння опису товару в електронному каталозі, розміщеному на сайті інтернет-магазину, використаного для його об'єктивізації зображення, фактичному стану товару, наданому у розпорядження покупця;
- використання «чужих» фотографій, ілюстрацій для характеристики товару;
- відсутність:
  - інформації про споживчі властивості товарів (інструкції щодо застосування, складу, опису (наприклад, якщо мова йде про косметику));
  - вказівки на повну адресу виробника;
  - адреси, телефону, факсу, електронної скрині продавця;
  - інформації про те, чи перебував товар у ремонті;
  - ціни товару, способу оплати товару, умов доставки;

- інформації щодо здійснення політики конфіденційності інтернет-магазином;
- недотримання вимог щодо захисту прав інтелектуальної власності;
- реалізація товару, ввезеного контрабандним шляхом на митну територію України.

Усе вищезазначене можна умовно поділити на дві групи: проблеми щодо ідентифікації товарів і щодо суб'єкта здійснення підприємницької діяльності.

Можна стверджувати, що електронна комерційна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання, зареєстрованих відповідно до вимог національного законодавства (фізичних або юридичних осіб) у сфері суспільного виробництва, спрямована на реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність і здійснюється з метою одержання прибутку через мережу Інтернет. За своєю правовою сутністю відносини електронної комерції необхідно віднести до комплексних у частині впливу методів правового регулювання господарського й цивільного права. Зміст електронної комерції у господарській діяльності становить комерційна діяльність, спрямована на реалізацію продукції, здійснення електронних розрахунків, хостингу й інших робіт чи електронних послуг.

Сучасні підходи нормативно-правового регулювання діяльності підприємств електронної торгівлі демонструють наявність гострих проблем. Незважаючи на низку прийнятих нормативно-правових актів і внесених поправок до вже діючих документів, багато питань у цій сфері залишається нерегульованими, що нерідко призводить до порушення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб (інтернет-користувачів), крім того, такі сфери як електронні платіжні системи, митне оформлення та оподаткування, конфіденційність, безпека, захист прав інтелектуальної власності потребують удосконалення правового регулювання. Нормативна регламентація питань електронної комерції на сьогодні залишається особливо актуальною у частині укладання та виконання правочинів через мережу Інтернет, визначення юридичної сили електронних договорів, порядку здійснення, оплати правочинів

електронної комерції в Україні, правової природи розрахунків за допомогою електронних грошей та фінансових активів.

Удосконалення системи нормативно-правового регулювання діяльності інтернет-магазинів в Україні має відбуватися у двох важливих площинах. По-перше, такою «площиною» може стати господарське й цивільне законодавство. На практиці можна запропонувати ввести доповнення до ЦК України, наприклад, окремою главою *«Договір купівлі-продажу в мережі Інтернет»*. Водночас, ГК України слід доповнити положеннями, які б у цілому визначали принципи інтернет-торгівлі. Йдеться про доповнення окремою главою *«Електронна комерційна діяльність»*. З позицій господарського права доцільним є чітке розуміння організаційно-правової форми діяльності інтернет-магазину.

Узагалі, відштовхуючись від сучасних правових засобів, можна запропонувати закріпити в законодавстві можливість вибору серед таких форм як: фізична особа-підприємець або юридична особа певної організаційно-правової форми. З іншого боку, необхідно вже сьогодні розпочати підготовку до розробки й прийняття окремого нормативно-правового акту, предмет правового регулювання якого б стосувався діяльності інтернет-магазинів. Через те, що положень згаданого Закону України «Про електронну комерцію» вже явно недостатньо, є доцільним є розроблення проєкту закону України «Про діяльність інтернет-магазинів».

2.2 Особисті немайнові права інтернет-користувачів

Теоретичний аналіз поширення доктрини особистих немайнових прав на інтернет-користувачів. Аналіз правового статусу інтернет-користувача нерозривно пов'язаний з правовим статусом учасників цивільно-правових відносин. Важливим елементом цивільно-правового статусу фізичної особи є особисті немайнові права. Багато вітчизняних та іноземних науковців досліджували проблематику особистих немайнових прав з позицій можливостей цивільно-правового регулювання їх здійснення та захисту. Сьогодні ми можемо

продовжити наукові пошуки у цій сфері в контексті предмету нашого дослідження. Головним є питання меж поширення науково-теоретичних положень і нормативно-правових приписів у частині регулювання відносин особистого немайнового характеру в інтернет-середовищі.

Зокрема, особисті немайнові права у науці цивільного права досліджувала відомий науковець М. М. Малєїна, яка запропонувала розуміти під особистими немайновими правами 4 групи прав: 1) права, які забезпечують фізичне благополуччя особистості: право на життя, на здоров'я, на навколишнє середовище; 2) права, які формують індивідуальність особистості: право на ім'я, на індивідуальний вигляд, на честь і гідність; 3) права, які забезпечують автономію особистості: право на адвокатську таємницю, право на таємницю нотаріальних дій, право на лікарську таємницю; 4) права, направлені на охорону наслідків інтелектуальної та іншої діяльності: немайнові права авторів творів науки, літератури, мистецтва, винаходів [74, с. 90].

Результатом ґрунтовних досліджень особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, є також робота Л. В. Красицької. Авторка дійшла таких висновків щодо сутності цих прав: належать людині внаслідок народження і є природними правами; щодо них не допускається правонаступництво, адже людина володіє ними довічно; позбавлені економічного змісту, тобто нетоварні; пов'язані з особистістю та індивідуалізують особу; гарантуються державою [63, с. 7].

Як зазначив відомий дослідник Р. О. Стефанчук, поняття особистого немайнового права фізичних осіб слід розуміти як суб'єктивне цивільне право, що за своїм змістом є тісно й нерозривно пов'язаним із особою-носієм, не має економічної природи походження та економічного змісту, а також спрямоване на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу), об'єктом якого є особисте немайнове благо, а у визначених законом випадках й інше нематеріальне благо [168, с. 131]. Стефанчук Р. О. також наголосив, що зміст особистих немайнових прав – це сукупність правомочностей особи-носія, які включають у себе як

позитивний аспект (можливість юридично визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага (благообладання) та використовувати його (благовикористання) в межах, що передбачені законом, не суперечать призначенню цього блага, а також спрямовані на задоволення інтересів особи-носія), так і низку негативних правомочностей (вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати це право), в тому числі правомочність захисту [168, с. 143]. На думку автора, особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, є пріоритетнішими за інші; ці права не мають об'єктивно встановлених законодавством меж, що свідчить про їх абсолютність, тобто ними володіє невизначене коло осіб. Однак, межі цього виду прав усе ж існують, тому що можливості однієї особи закінчуються там, де вони перетинаються з правами іншої особи, тобто перешкоджають їх законному здійсненню [168, с. 258].

Натомість С. Б. Булеца провівши порівняльно-правовий аналіз регулювання законодавством України, Угорської, Словацької та Чеської республік права фізичної особи на життя та здоров'я, представила два погляди на основні групи особистих немайнових прав, не пов'язаних із майновими. По-перше: 1) право на немайнові блага, що індивідуалізують особистість (право на ім'я, на власне зображення, на честь і гідність); 2) право на особисту волю; 3) право на недоторканність особистого життя (права на особисту документацію, на таємницю особистого життя, на таємницю особистого спілкування і на недоторканність житла). По-друге: 1) особисті права, які обслуговують захист цінностей, що пов'язані з особистістю; 2) правове регулювання права інтелектуальної власності особи (захист авторського права) [14, с. 8].

Дослідниця особистих немайнових прав Н. О. Давидова визначила особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її природне існування як особисті, загальнорегулятивні, довічні права, що не мають майнового еквівалента, об'єктом якого є нематеріальні (духовні) блага, що притаманні всім і кожному незалежно від інших прав, виникають з народження, утворюються у немайновій сфері й не відчужуються. Авторка стверджує, що така ознака як спрямованість на

індивідуалізацію особистості є характерною лише для всього комплексу особистих немайнових прав як інституту цивільного права. На її думку: 1) особисті немайнові відносини є особистими; 2) особисті немайнові права утворюються в духовній сфері й не мають майнового змісту; 3) нематеріальні блага є самостійною цінністю для їх носія; 4) ці суб'єктивні права не передаються; 5) особисті немайнові права є довічними; 6) особисті немайнові права є загальнорегулятивними; 7) об'єктом особистих немайнових прав та особистих немайнових відносин є особисті немайнові блага; ж) особисті немайнові права мають специфічні підстави виникнення та припинення [27, с. 9].

Необхідно зазначити, що права людини й основоположні свободи повинні однаковою мірою забезпечуватися як в офлайн, так і в онлайн. За подібним принципом доречно класифікувати особисті немайнові права для інтернет-користувачів, адже, кожного інтернет-користувача також наділено особистими немайновими правами в мережі Інтернет.

Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю. Зокрема, ст. 282 ЦК України передбачає право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, яке з нашої точки зору властиве змісту немайнових прав інтернет-користувача. До його складу входять правомочності, за допомогою яких інтернет-користувач має право вимагати усунення небезпеки, що загрожує його життю та здоров'ю (така діяльність може виявлятися в об'єктивних діяннях як поза межами Інтернет мережі, так і в інтернет-середовищі) [197].

Подібним чином у ч. 3 ст. 289 ЦК України визначено, що фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. При цьому виникають певні проблемні ситуації, наприклад, віднесення до прав батьків у процесі здійснення виховання дитини застосовувати у формі покарання дитини обмеження або позбавлення можливостей перегляду інтернет-контенту, навіть якщо він за своїм змістом, тривалістю перегляду відповідає вимогам відповідної вікової групи тощо. Ми відстоюємо позицію щодо неможливості застосування подібного покарання через значний емоційний зв'язок, який пов'язує сучасну

дитину з інтернет-середовищем і взаємодіє з ним у процесі побутового спілкування, освіти, мистецтва тощо.

Однією з проблем реалізації цього права є проблема булінгу – соціально шкідливого явища, поширеного у сучасному суспільстві. Під булінгом (цькуванням) прийнято розуміти діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [116]. При цьому наголосимо, що використання електронних засобів і мережі Інтернет сьогодні перетворюється на найбільш поширений спосіб розповсюдження булінгу, що втілюється у вигляді відео-контенту (оригінальне, видозмінене, оброблене за допомогою спеціальних програм), фотографій, написання текстових і голосових повідомлень через різного роду месенджери тощо. Доволі часто це втілюється у середовищі соціальних мереж, окремих груп або відображається на певних веб-сторінках мережі Інтернет. Зокрема, за дослідженнями американського уряду, у США 19% підлітків повідомляють, що зазнали утиску чи знущання онлайн, а частота домагань в Інтернеті сягає більше ніж 23% серед 16-ти і 17-ти річних. Дівчата дещо частіше, ніж хлопчики, підлягають кіберзнущанням (21% проти 17%). Результати інших досліджень доводять, що більше половини підлітків підлягали цькуванню в Інтернеті, і приблизно стільки ж самі займалися кіберзнущаннями. Більше 1-го з 3-х молодих людей зазнавали кіберзагроз у мережі Інтернет [243]. Понад 25% підлітків неодноразово зазнавали знущань через свої мобільні телефони чи Інтернет. Більше половини неповнолітніх не кажуть своїм батькам, коли над ними трапляються кіберзнущання. Кожен десятий підліток, який має сором'язливі або провокаційні фотографії, зроблені без його дозволу за допомогою мобільного телефону, зазнавав булінгу. Найпоширенішими видами кіберзнущань є коментарі, які ображають почуття особи й поширення чуток [237].

Способом захисту зазначеного вище немайнового права дитини у мережі Інтернет є право подавати скарги на інших інтернет-користувачів з метою припинення діяльності їх акаунтів, якщо вони дійсно порушують встановлені вимоги. Яскравим прикладом цього є те, що доступ до їхнього акаунту буде припинений. Зазначені положення знаходять своє відображення в умовах використання всіх сервісів і соціальних мереж. Таким чином, у інтернет-користувача з'являється можливість захистити себе від небажаного впливу. Необхідно зазначити, що відповідним способом захисту можуть скористатись як самі діти, так і їхні дорослі батьки.

Право на охорону здоров'я. Окремий масив немайнових прав інтернет-користувача складають правомочності, що виникають у межах можливостей інтернет-мережі при здійсненні таких прав: на охорону здоров'я (ст. 283 ЦК України), на медичну допомогу (ст. 284 ЦК України), на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України), на таємницю про стан здоров'я (ст. 286 ЦК України) та права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я (ст. 287 ЦК України).

Аналізуючи зміст вищезазначених положень доходимо висновку, що для інтернет-користувача ці правомочності виглядають таким чином: згідно зі ст. 285 ЦК України інтернет-користувач має право на достовірну й повну інформацію про стан його здоров'я, розміщену в електронних базах даних. Водночас законні представники як інтернет-користувачі мають право на інформацію про здоров'я дитини або підопічного, розміщену в електронних базах даних. Натомість ст. 286 ЦК України передбачає, що інтернет-користувач має право на таємницю про стан свого здоров'я завдяки гарантіям, створеним за допомогою програмних та електронних засобів захисту медичних баз даних. Також відповідно до ст. 287 ЦК України фізична особа, яка перебуває в особливих умовах медичного закладу (обсервація), має право на використання електронних засобів, у тому числі – на надання безкоштовного доступу до Інтернету через безпроводну WI-FI мережу. У мережах здійснення прав фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у медичному закладі, до правомочностей інтернет-користувача можна

віднести онлайн-консиліум або скайп-конференцію у таких випадках як нагальна потреба отримання онлайн-консультації від більш досвідчених або вузьких фахівців.

Вивчення можливостей реалізації прав, як тих, що вже запроваджені у медичну практику, так і потенційно можливих прав дозволяє стверджувати про формування електронної системи охорони здоров'я в Україні. Якщо на рівні публічно-правових відносин ця система знаходиться на стадії формування, то у приватно-правовій сфері надання медичних послуг за допомогою мережі Інтернет постійно зростає. Мова йде, наприклад, про широке запровадження практики «Doctor Online». Одним із яскравих підтверджень цього є сервіс мобільного зв'язку «Київстар». Зокрема, відповідно до правил використання практики «Doctor Online», інтернет-користувачі, незалежно від місця перебування, мають змогу безкоштовно проконсультуватися 24/7 із понад сорока кваліфікованими лікарями й отримати рекомендації щодо лікування [225]. Поспілкуватися з лікарем й отримати консультацію можна за допомогою телефонного-, відеодзвінка або консультації у чаті. Онлайн-клієнти можуть одразу замовити призначені їм лабораторні дослідження онлайн й оплатити їх у мобільному додатку [224]. Варто зазначити, що за три місяці (січень-березнь 2020 року) додаток «Doctor Online» завантажили понад 45 тисяч інтернет-користувачів. У додатку «Doctor Online» інтернет-користувачі зможуть: звернутися до обраного фахівця по консультацію як через чат, так і через відео- або аудіодзвінок, отримати направлення на аналізи, замовити доставку ліків, а також запланувати в календарі графік прийому медикаментів, і в потрібний час додаток нагадає про необхідність прийому ліків [225].

Інформатизація життя сучасного суспільства доводить необхідність поширення на інтернет-користувача дії норм, що визначають правовий статус пацієнта. Тобто інтернет-користувач отримує можливість здійснити онлайн-пошук необхідного фахівця (лікувального закладу), скоординувати своє звернення з поданням необхідних результатів лабораторних досліджень, зареєструвати свій візит або онлайн-консультацію, здійснити вибір лікаря в межах певної

спеціалізації, вирішити страхові питання, пов'язані з наданням медичної допомоги тощо.

Право на свободу. Наголосимо, що базовим правом інтернет-користувача є право свободи визначення власної поведінки у доступі до інтернет-мережі і її використанні. Здійснення такої свободи повною мірою співвідноситься зі змістом ст. 288 ЦК України. Тобто, мова йде про право інтернет-користувача на доступ до інтернет-середовища й використання його усіх можливостей.

Право доступу до інтернет-мережі тлумачать як важливий засіб для реалізації інтернет-користувачами своїх прав і свобод, а також для участі в демократичних процесах згідно з Посібником з прав людини для інтернет-користувачів (англ. Recommendation CM/Rec (2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users). Відповідно до цього Посібника, обмеження або позбавлення доступу до Інтернет мережі проти вашої волі може бути здійснене лише на підставі мотивованого рішення суду. В інших випадках надання послуг може бути припинено за умовами договору, але це має здійснюватися лише після того, як було вичерпано всі інші засоби. Водночас, автори Посібника наголошують, що доступ інтернет-користувача до мережі Інтернет має бути доступним за розумну ціну й бути недискримінаційним. Інтернет-користувач повинен мати якомога ширший доступ до інтернет-контенту, додатків і послуг за допомогою будь-яких пристроїв, які знаходяться в розпорядженні у інтернет-користувача. Ми погоджуємось, що в частині доступу до Інтернету значні зобов'язання покладаються на органи державної влади, зокрема це демонструють програми урядової діяльності, сформульовані в них завдання та очікувані результати на територіях із низьким рівнем інтернет-інфраструктури [239].

Наголосимо, що інтернет-користувач має право вільно розміщувати контент в інтернет-мережі. Мова йде про розміщення об'єктів права інтелектуальної власності, які на певному правовому титулі належать особі: розміщення інформації та баз даних, розміщення повідомлень у текстовій, графічній, аудіовізуальній формі, розміщення посилань для інших інтернет-користувачів

(ретвіт, репост), розміщення посилань на інші веб-сайти тощо. Також інтернет-користувач має право на споживання інформаційних ресурсів, їх стягнення (завантаження), копіювання, матеріалізацію через роздрукування та інші. При цьому одним із виявів такої свободи є право інтернет-користувача на визначення меж своєї ідентифікації в інтернет-просторі, а також його право як суб'єкта персональних даних на забуття. Наприклад, через видалення інформації про відвідувані ним сторінки та здійснюваний пошук. З метою видалення певної інформації щодо здійснюваного пошуку відвідуваних сторінок інтернет-користувач може звернутись до спеціальних програм і здійснити це самостійно або через звернення до власника веб-сайту чи адміністратора пошукової системи, якою він скористався.

Яскравим прикладом реалізації права на видалення інформації про відвідування веб-сторінок і здійснюваний пошук є пошукова система Google. Якщо виникає ситуація, коли не вдається вилучити дані з веб-сайту, Google може вилучити особисту інформацію, яка створює ризик викрадення особистих даних, фінансового шахрайства або завдання іншої шкоди. Пошукова система Google може вилучити небажану інформацію у таких випадках: небажані й відверті особисті зображення з Google; фальшиві матеріали інтимного характеру; контент, що стосується фізичної особи, на сайтах із корисливими методами вилучення; вибрана фінансова й медична інформація, а також ідентифікаційний номер державного зразка; контактна інформація у зв'язку з незаконним розголошенням особистих даних [241].

Важливим аспектом реалізації свободи доступу до інтернет-середовища є доступ певних категорій осіб – таких як: працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, військовозобов'язані під час проведення військових зборів, осіб, які відбувають різні види кримінальних покарань, пов'язаних з обмеженням або позбавленням волі. Особливого заострення в Україні це питання набуло у контексті проведення на сході держави ООС, й обумовлено необхідністю захисту життя і здоров'я цієї особливої групи інтернет-користувачів, а також – мотивами збереження державної та військової таємниці. Ми вважаємо, що можна

скористатись європейським досвідом, яскравим прикладом якого є справа Калда проти Естонії (рішення від 19 січня 2016 року). Рішення у справі стосується питання щодо права в'язнів на доступ до Інтернету. Це рішення має серйозні наслідки, адже створює перший прецедент для потенційно широкого розширення права на доступ до Інтернету для ув'язнених [213].

Позивачем у справі виступив громадянин Естонії, що відбував довічне покарання у в'язниці міста Пярну. 2005 року він попросив керівника в'язниці надати йому доступ до трьох сайтів: онлайн-версії Державної Газети; рішень Верховного Суду й адміністративних судів, що є доступними в мережі Інтернет; бази даних HUDOC із рішеннями ЄСПЛ [51].

У наданні доступу йому було відмовлено. У результаті процедури оскарження цього рішення Верховний Суд Естонії постановив, що така відмова є неправомірною. Водночас, позивача було переміщено до іншої в'язниці у місто Тарту, де він стикнувся з аналогічною проблемою. Мотивуючи свій запит наявністю спорів із адміністрацією в'язниці, Калда вимагав надати йому доступ до інших трьох сайтів: Інформаційного офісу ради Європи у Таллінні; Канцлера юстиції; Естонського парламенту [51]. Щоправда, на цей момент в'язниця вже забезпечила своїх ув'язнених доступом до деяких сайтів, серед яких – сайт ЄСПЛ, проте він містив інформацію лише англійською та французькою мовами. Адміністративний Суд, розглядаючи скаргу Калди, вирішив, що йому має бути надано доступ до сайту Інформаційного офісу Ради Європи, що містить переклади рішень ЄСПЛ естонською, проте вказав, що доступ ув'язнених до двох інших сайтів не передбачено законом. Таке рішення не задовольнило жодну із сторін, що призвело до подальшого оскарження. Цього разу Верховний Суд не визнав за позивачем права доступу до жодного з перелічених сайтів, мотивуючи це рішення захистом правопорядку, збільшенням коштів на контроль за використанням Інтернету й наявністю в ув'язнених альтернативних шляхів отримання офіційної інформації (бібліотека та пошта) [51].

ЄСПЛ розглянув цю справу в контексті порушення права на інформацію за ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Суд нагадав, що суспільство має

право отримувати інформацію, що становить загальний інтерес, тому держави повинні утримуватись від створення перешкод для доступу особи до такої інформації. Проте він зазначив, що це право не можна тлумачити, виводячи з нього загальний обов'язок забезпечення доступу ув'язнених до Інтернету або до окремих сайтів, адже ув'язнення передбачає низку обмежень. Суд визнав, що втручання було передбачене законом, адже містилося в Акті про ув'язнення, що встановлював коло дозволених сайтів, і мав на меті захист прав інших осіб і запобігання заворушенням і злочинам [51].

Вирішуючи питання щодо необхідності у демократичному суспільстві вищезазначених свобод, Суд звернув увагу на таке: по-перше, інформація сайтів, до якої хотів отримати доступ позивач, була передусім правовою інформацією та інформацією про основні права людини, зокрема права в'язнів, потрібною позивачеві для захисту своїх прав у суді; по-друге, Суд вказав на суттєву різницю між можливістю самостійного пошуку інформації на сайті та можливістю зробити запит до відповідного органу, що тягне за собою витрату додаткових коштів; по-третє, Суд звернув увагу на те, що переклади рішень ЄСПЛ з'являються на доступних позивачеві сайтах набагато пізніше, ніж на сайті Ради Європи, а також, що офіційним оприлюдненням правових актів у Естонії є їх публікація в Інтернеті, а не публікація друкованих версій, які можна знайти в бібліотеці в'язниці [51]. Врешті, Суд зазначив, що національні суди посилались на ризик безпеки як на загальну підставу, не зробивши детального оцінювання ризиків безпеки доступу до ще трьох конкретних сайтів. Ураховуючи те, що доступ до Інтернету ув'язнені здійснюють зі спеціально обладнаних комп'ютерів, надання доступу до цих сайтів не має спричинити значних додаткових витрат. Отже, на підставі таких суджень ЄСПЛ зробив висновок, що ст. 10 Конвенції було порушено [51]. Зазначене рішення підштовхує до необхідності врахування позиції ЄСПЛ при реалізації прав засуджених на доступ до Інтернету в Україні, яке передбачено ст. 110 Кримінально-виконавчого кодексу України й наказом Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2017 року № 3233/5 [66; 126].

На особливу увагу заслуговують питання свободи доступу до Інтернету військовослужбовців під час виконання ними своїх обов'язків і несення служби у зоні ООС. Так, відповідно до правил інформаційної та кібернетичної безпеки в зоні проведення ООС, які мають рекомендаційний характер, наголошується на дотриманні таких правил безпеки: недопущення визначення місцерозташування за допомогою геолокації, функції якої увімкнено на персональних пристроях військовослужбовців; необхідність використання паролів і якісного антивірусного обладнання; неприпустимість використання WiFi-роутерів та інтернет-модемів; дотримання безпечної поведінки при користуванні Інтернетом; обережне ставлення до використання соціальних мереж з метою недопущення розповсюдження інформації, яка може становити військовий або розвідувальний інтерес для супротивника [106].

Необхідно зазначити, що виконання завдань військовими в зоні ООС часто означає збільшення ймовірності втрати, конфіскації, крадіжки мобільного телефону, флеш-картки чи ноутбука. На останніх можуть зберігатися, зокрема, копії паспортів, ідентифікаційних кодів, адреси, номери карток, телефонні номери близьких, доступи до електронної пошти, соціальних мереж та інша цінна інформація. Тому в рамках проекту «Інтернет-свобода в Україні: підтримуючи засади свободи слова та безпеки в часи конфлікту» за підтримки програми МАТРА від уряду Нідерландів, що реалізовує ГО «Інтерньюз-Україна», було підготовлено рекомендації, метою яких є поліпшення комунікацій під час конфлікту, окреслення викликів для свободи Інтернету й підвищення цифрової безпеки на рівні як інституцій, так і інтернет-користувачів [80].

У рекомендаціях для військовослужбовців запропоновано: блокувати пристрої щоразу, коли відходите від них, встановлювати повне шифрування на всі диски комп'ютера, встановити надійний пароль для входу в соціальну мережу, не заходити в акаунти соцмереж з незнайомих чи незахищених пристроїв, публікувати часткову або несправжню інформацію про себе (наприклад, зазначення в профілі Facebook місцем навчання військової інституції та участь у групі з конкретною військовою частиною можуть точно вказати місце служби

військовослужбовця), обмежувати доступ до приватної інформації в налаштуваннях конфіденційності соціальної мережі, переглянути список друзів у соціальній мережі (якщо серед них є незнайомі або сумнівні особи, слід видалити їх), не фотографувати місця з примітними ознаками ландшафту чи території та військову техніку (головне, щоб її не можна було ідентифікувати за допомогою зовнішніх знаків і позначень) тощо [80, с. 9-20]. На нашу думку, зазначені правила поведінки й рекомендації повинні мати не лише рекомендаційний, а й обов'язковий характер, адже певні обмеження, які встановлюють для цієї категорії осіб, не можуть вважатися порушенням їх прав як інтернет-користувачів.

Яскравим прикладом втручання у свободу доступу до Інтернету для інтернет-користувачів є ситуація у Туреччині. Турецький парламент прийняв підтримуваний урядом закон, який регулює соціальні мережі, що в кінцевому рахунку посилить цензуру. Правляча партія президента Реджепа Таїпа Ердогана, яка має більшість у парламенті, підтримала законопроект. Закон зобов'язує іноземні сайти соціальних мереж призначати турецьких представників для вирішення проблем влади щодо контенту й встановлює терміни видалення матеріалів. Відповідно до нових правил, компанії можуть зіткнутися зі штрафами, блокуванням реклами або зменшенням спроможності відвідуваності сайту до 90% [91]. Аналізуючи вищезазначене, доходимо висновку, що це фактично блокує доступ до мережі Інтернет на території Туреччини для інтернет-користувачів.

Наступним важливим аспектом є вирішення питання легальності використання корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет. Поширення сучасних технологій у сфері трудової діяльності обумовлює бажання працедавців здійснювати контроль за інформаційними ресурсами й робочим часом, який використовують працівники у процесі виконання трудових обов'язків (в робочий час або під час перебування на робочому місці). До подібних програм можна віднести: Timeinformer, Kickidler, StaffCop, ManicTime, SkypeTime, Yaware.TimeTracker, Crocotime та інші [143-147; 245; 246]. Типовими системами є Timeinformer та Kickidler. Timeinformer показує, чим зайняті співробітники, веде

облік робочого часу й відстежує активність інтернет-користувачів і додатків. Система TimeInformer запобігає порушенню дисципліни праці й фінансових втрат, пов'язаних із персоналом. TimeInformer виявляє: 1) запізнення і прогули (фіксує час приходу і відходу співробітника, запізнення, прогули); 2) розваги в робочий час (збирає дані про додатки і сайти, які співробітник використовує протягом дня, враховує проведений в них час); 3) визначає гранично допустимі обсяги виконання завдань співробітниками; 4) рівень лояльності співробітників і їхньої готовності виконувати трудові обов'язки (обчислює цінних співробітників, які замислюються про зміну роботи, наприклад, проводять час на біржах праці) [146].

Програмне забезпечення Kickidler може бути застосоване у таких сферах: бізнес, служби безпеки, служби ІТ, управління персональними комп'ютерами співробітників, контроль комп'ютерних класів тощо. Система здійснює: 1) онлайн-моніторинг комп'ютерів (спостереження за персоналом в режимі онлайн, контроль робочого часу співробітників, виявлення порушень робочого режиму); 2) облік робочого часу співробітників (надурочні роботи, запізнення, передчасне залишення робочого місця, прогули, перекури, прогулянки та інші відволікання персоналу від робочого процесу, які автоматично фіксуються в звітах і таблиці робочого часу); 3) аналіз продуктивності персоналу (скільки часу співробітник працював, а скільки займався особистими справами або ухилявся від виконання своїх трудових обов'язків, контроль відвідуваних сайтів і додатків: соцмережі, месенджери, онлайн-ігри тощо); 4) запис відео з моніторів співробітників (запис дій на екранах комп'ютерів співробітників); 5) контроль порушень співробітників (виявлення і перегляд порушень робочого режиму, запобігання витокам інформації); 6) моніторинг динаміки ефективності роботи (контроль змін продуктивності праці, аналіз активності співробітників в залежності від часу, дня тижня, сезону, а також виявлення спадів і підйомів рівня мотивації персоналу); 7) віддалений доступ (віддалене управління комп'ютерами: передача файлів, контроль клавіатури, миші й буфера обміну); 8) кейлоггер (контроль натиску клавіш: це дозволяє побачити, що працівник набирає на клавіатурі в цей час);

9) контроль віддалених співробітників (контроль робочого часу персоналу на аутсорс: тайм-трекер зафіксує, скільки годин відпрацював фрілансер, що є важливим при нарахуванні зарплати); 10) контроль комп'ютерних класів (програма для контролю комп'ютерів у школах: онлайн-моніторинг комп'ютерів дозволяє в реальному часі спостерігати, чим зайняті учні за комп'ютерами, а також оперативно виявляє, виконують вони завдання чи грають в онлайн-ігри) [246].

Сучасне трудове законодавство України не містить нормативних вказівок або рекомендацій щодо поведінки працівників в інтернет-середовищі. Кожен працедавець повинен самостійно визначати правила такої поведінки для найманого персоналу. Як правило, йдеться про певне звуження меж свободи доступу до Інтернету особи, яка є найманим працівником, у порівнянні з її можливостями як приватної особи. Зрозуміло, що необхідно розмежовувати використання можливостей технічних приладів на робочому місці й поза ним (вільний від роботи час). Проте проблема виглядає складнішою у контексті того, що виконання трудових обов'язків може накладати певні обмеження і на суто приватну сферу спілкування в інтернет-середовищі. Ми вважаємо, що корпоративні вимоги включені до змісту трудової угоди (контракту), можуть вимагати від працівника дотримання певних правил й обмежень у приватному онлайн-спілкуванні. Це може стосуватись організаційної структури діяльності підприємства, рішень, прийнятих керівництвом, суб'єктивної оцінки поведінки контрагентів, клієнтів, колег тощо.

На окрему увагу заслуговують питання, пов'язані з діяльністю аптек, а також діяльністю лабораторно-діагностичних центрів. Наприклад, сучасний інтернет-користувач може отримати інформацію про наявність лікарського препарату в аптеках населеного пункту, де він мешкає, здійснити замовлення або доставку такого препарату або обладнання. Здійснити останнє інтернет-користувач може за допомогою сервісу «Ліки онлайн» [159].

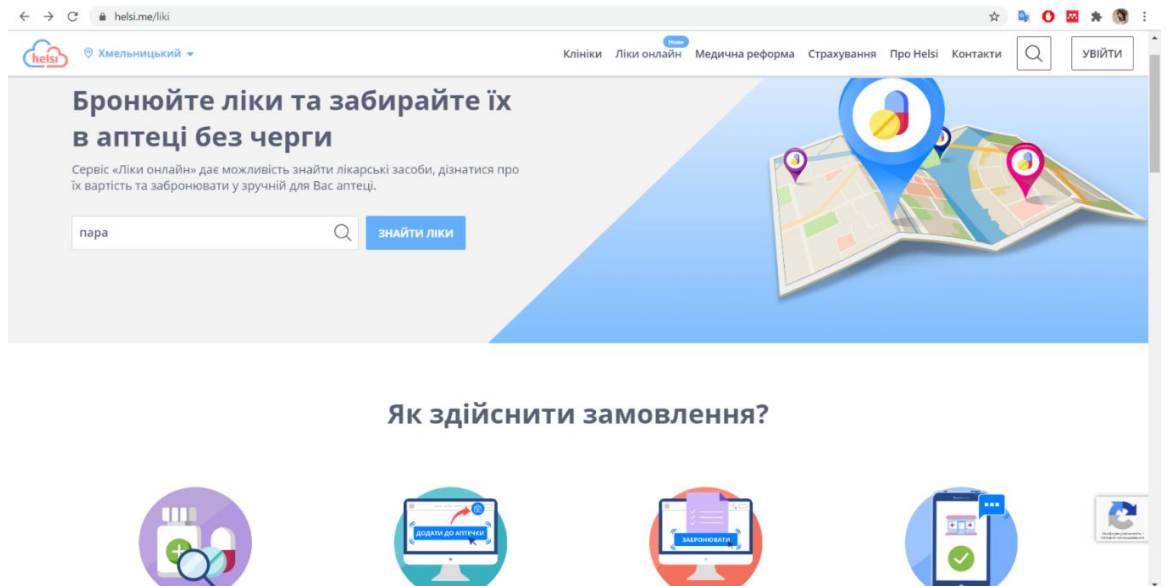

Рис. 2.1. – Print Screen (знімок з екрану) офіційної веб-сторінки сервісу пошуку ліків [165]

Особливою сферою реалізації права інтернет-користувача на особисту свободу є визначення меж доступу до інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту з боку малолітніх і неповнолітніх інтернет-користувачів і відповідні можливості контролю та обмеження їх доступу з боку батьків й інших законних представників, установ, у яких тимчасово перебувають малолітні або неповнолітні особи. Сімейне законодавство України чітко визначає критерії здійснення виховання, які відображено у змісті ст. 150 СК України. Зокрема, йдеться про обов'язок батьків виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ч. 1 ст. 150 СК України) й дотримання вимоги піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (ч. 2 ст. 150 СК України) [160].

У контексті прав інтернет-користувачів мова йде про кореспондуючі права батьків на здійснення виховання їхніх дітей та у частині прав доступу до інтернет-середовища. У цьому розрізі важливим є питання застосування «батьківського контролю». Терміном батьківський контроль у інтернет-середовищі прийнято позначати сукупність певних програмних і технічних засобів, які виконують «функцію фільтру» у процесі доступу дитини до інтернет-середовища. Ці програмні засоби працюють на основі інформаційної вибірки й блокування

небажаного контенту, що певним чином убезпечує неповнолітнього від доступу до небажаної інформації. Розглянемо приклад на основі браузера Google Chrome, який, зокрема, пропонує розширення Adult Blocker – веб-фільтр (плагін), який обмежує доступ дітей і підлітків до певних сайтів. Плагін аналізує контент сайтів на наявність небажаних слів, словосполучень і відповідно блокує їх. Adult Blocker дає змогу приховати від дитини сам факт встановлення цього розширення й не дозволяє їй/йому зайти у налаштування та вимкнути плагін [254].

Подібні веб-фільтри можна побачити у таких браузерах: у Mozilla Firefox – Glubble for Families і Pro Con Latte [1]. Зокрема, Glubble for Families дає змогу штучно створити безпечний інтернет-світ, де дозволяє створити приватну сімейну сторінку і надає можливість контролювати й підтримувати діяльність дітей в Інтернеті [253]. У свою чергу Pro Con Latte за своєю дією протилежний: він відкриває всю мережу Інтернет. На відміну від Adult Blocker, він не додає автоматично сайти в «чорний список», це треба робити вручну, лише фільтрує сторінки, використовуючи список недоречних слів і замінює їх зірочками (***) [255].

Окремо від браузерів існують й інші програми для батьківського контролю, які розповсюджуються на всі види технічних пристроїв, що надають доступ до Інтернету. Наприклад, Child Web Guardian Pro, програми Teentor, Time Boss, Кибер Мама або вбудовані в операційну систему сервіси, а також спеціалізовані безпечні пошуковики (пошукові системи Kiddle, Safe Search Kids за підтримки компанії Google) тощо [105; 256].

Право на особисту недоторканність. Невід’ємним елементом правових можливостей інтернет-користувача є право на забезпечення його особистої недоторканності. У доктрині цивільного права загальноприйнятим є широке розуміння особистої недоторканності як фізичної, так психічної та психологічної. На цьому наголошують у своїх дослідженнях Р. Стефанчук, Л. Красицька, О. О. Пунда та інші науковці. Таким чином, особиста недоторканність не пов’язана лише із соматичною недоторканністю фізичної особи. Це дає можливість нам поширити розуміння особистої недоторканності й до сфери

інтернет-відносин. Інтернет-користувача, який перебуває у взаємозв'язку з численними відносинами в Інтернеті, наділено правом на особисту недоторканність, як і будь-якого іншого учасника цивільних відносин. Проблема забезпечення здійснення цього права органічно пов'язана зі здійсненням права на особисту свободу інтернет-користувача.

Особиста недоторканність в інтернет-середовищі полягає в тому, що інтернет-користувач має бути наділений правовою можливістю захисту його особистості від негативного впливу на його психічну й моральну цілісність. Такий захист полягає у зверненні до можливостей, закладених в інтерфейс кожної із веб-сторінок/соціальних мереж з повідомленнями/скаргами/блокуванням про виявлені факти порушень і з метою застосування певних засобів контролю. Одним із засобів контролю змісту і його розповсюдження є «блокування» окремих повідомлень, акаунтів, веб-сторінок тощо. Наприклад, у соціальній мережі Instagram передбачено можливість «блокування» інтернет-користувача, якщо він залишає небажані повідомлення, та, відповідно, – завершення з ним будь-якого спілкування. Останній не зможе продовжити відстежувати інтернет-користувача й узагалі знайти його профіль [11]. У випадку явного порушення норм моралі, що супроводжується міжособистісним конфліктом, мережа Instagram пропонує для своїх інтернет-користувачів надання можливості оскарження. Інтернет-користувач отримує доступ до таких варіантів подання скарги: скарга на публікацію, скарга на профіль, скарга на контент у веб-версії Instagram. Також мережа Instagram передбачає оскарження залишених неприйнятних коментарів від інших інтернет-користувачів [11].

У випадку із додатком-месенджером Viber, якщо ми розглянемо приклад із чатом (від 2-х осіб і більше), політика конфіденційності передбачає для адміністратора чату право самостійно видаляти, приховувати й застосовувати інші заходи впливу стосовно особи, яка порушила правила розміщення інформації (або повідомлення) неприйнятної й образливого характеру [97].

Яскравим прикладом здійснення такого права є ситуація із видаленням 88 дописів (постів) президента США Дональда Трампа, його виборчої кампанії та

віце-президента Майка Пенса, які було розміщено у соціальній мережі Facebook. У дописах президента було зображено червоний перевернутий трикутник – символ, який нацисти використовували для ідентифікації політичних в'язнів із текстом, у якому закликають інтернет-користувачів Facebook підписати петицію проти антифа (слабко організованого антифашистського руху). Натомість прес-секретар компанії Facebook заявила, що політика Facebook забороняє використовувати символ ненависті без контексту, який засуджує або обговорює символ. Необхідно наголосити, що раніше Facebook вилучив рекламні кампанії Трампа, включаючи ті, що порушили політику компанії щодо дезінформації щодо перепису уряду [218]. Крім того, у президента Дональда Трампа виникли проблеми при використанні соціальної мережі Twitter, яка позначила пост президента як фейк. Слід підкреслити, що трапилось це вперше в історії. Представник Twitter зазначив, що твіти Трампа містять інформацію, яка потенційно вводять в оману інтернет-користувачів «про процеси голосування у США й були помічені для забезпечення додаткового контексту навколо виборчих бюлетенів» [250].

У результаті ми можемо стверджувати, що для інтернет-середовища не є важливим є соціальний статус інтернет-користувача, що по-справжньому демонструє демократизм цього середовища, адже політика конфіденційності та правила користування мережею Інтернет для всіх інтернет-користувачів є однаковими й обов'язковими. Окремим елементом забезпечення здійснення права інтернет-користувача на особисту свободу є можливість реалізації правомочності закріпленої у ч. 4 ст. 289 ЦК України, яка передбачає право фізичної особи розпорядитися передачею після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. В умовах формування сучасної електронної системи охорони здоров'я та створення відповідних реєстрів є доцільним доповнити положення цієї статті посиланням на електронну форму такої згоди й викласти ч. 4 ст. 289 ЦК України у такій редакції: «Фізична особа має право розпорядитися в *електронній формі* щодо передачі після її смерті

органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам».

Право на донорство. У цьому ж контексті можна вести мову про здійснення права фізичної особи на донорство через розміщення згоди на донорство у відповідному реєстрі донорів інтернет-користувачів, що обумовлює необхідність відповідного доповнення ч. 3 ст. 290 ЦК України. Аналогічним доповненням мають бути можливості для інтернет-користувача оформити згоду бути донором в електронному порядку. Нова редакція цієї норми мала б виглядати таким чином: «Фізична особа може дати письмову або *електронну згоду* на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його».

Право на сім'ю. Інтернет-користувач у сукупності своїх різноманітних соціальних зв'язків є учасником сімейно-правових відносин. Соціальна мобільність, трудова міграція, навчання, певні життєві обставини обумовлюють здійснення ним права на сім'ю, яке визначено ст. 291 ЦК України та ст. 4 СК України. Норми законодавчих актів визначають, що фізична особа має право на сім'ю. Хоча законодавство залишає відкритим питання щодо способів здійснення комунікації між членами сім'ї. Важливість звернення до Інтернету за таким спілкуванням (у випадку неможливості спілкування офлайн) підштовхує до опису цієї можливості у законодавстві.

Вважаємо за необхідне доповнити положення щодо здійснення інтернет-користувачем права на сім'ю саме через підтримку зв'язків із членами своєї сім'ї та родичів через використання цифрових можливостей. Тобто, фізична особа має право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває. Вважаємо за необхідне викласти норми ч. 3 та ч. 4 ст. 291 ЦК України у такому вигляді: «Фізична особа має право на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває, *у тому числі через використання цифрових можливостей та електронних засобів комунікації*». Прикладом такого спілкування можуть бути текстові, голосові, відео-повідомлення, чати тощо. Зазначене обумовлює необхідність внесення доповнень до низки нормативних актів. Наприклад, у СК України можна

передбачити здійснення функції виховання через використання засобів онлайн-спілкування з дитиною. А також доповнити сімейне законодавство, яке визначає порядок виконання кримінальних покарань, надавши засудженим можливість спілкування з членами сім'ї та родичами через засоби мережі Інтернет.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Інтернет-користувач є носієм суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Сама природа Інтернету, пов'язана з постійним обміном даними й інформацією, обумовлює широкі можливості для інтернет-користувача у цій сфері. Джерелами такої інформації є веб-ресурси, офіційні веб-сайти, офіційні акаунти у соціальних мережах виробників продукції, суб'єктів підприємництва, які здійснюють їх реалізацію, ремонт й експлуатацію. Поширеним є розміщення різноманітних інструкцій: до побутової техніки, до вживання лікарських препаратів та інша необхідна інформація. Таким чином, інтернет-користувач здійснює визначене ст. 293 ЦК України право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх збирання та поширення за допомогою можливостей мережі Інтернет.

Право на ім'я. Інтернет-користувач набуває і здійснює свої цивільні права під власним ім'ям. У цьому контексті на інтернет-користувача повною мірою розповсюджуються положення цивільного законодавства, визначені у ст. ст. 294, 295 і 296 ЦК України. Водночас, інтернет-користувач широко використовує можливості інших форм власної ідентифікації у інтернет-відносинах. Мова йде про операції реєстрації шляхом використання вигаданих імен. Доволі часто це використання «ніку» (нікнейму). Нікнейм (англ. nickname) – це «кличка, прізвисько», від давньоанглійського «інше ім'я» [233], а також мережеве ім'я – псевдонім, який використовують інтернет-користувачі, зазвичай в місцях спілкування (у блогах, форумах, чатах, соціальних мережах тощо) [162]. При цьому ім'я інтернет-користувача в інтернет-середовищі може як співпадати з реальним іменем фізичної особи, так і ні.

Таким чином, інтернет-користувач може набувати цивільних прав і здійснювати свої цивільні права через використання *ніку* (інтернет-імені).

Відповідно можна співвіднести положення ч. 1 ст. 296 ЦК України у тому розумінні, що інтернет-користувач має право використовувати свій нік у всіх сферах своєї діяльності через мережу Інтернет (включаючи комерційні відносини, розміщення оголошень, реклами, здійснення інтернет-банкінгу тощо). Так само і положення ч. 2 ст. 296 ЦК України дають можливість визначити немайнове право інтернет-користувача на використання його нікнейму в літературних та інших творах, які розміщені на певних веб-сайтах; це право допускається лише за його згодою, а після його смерті – за згодою його дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер. Використання ніку є подібним до права учасника цивільних відносин на використання псевдоніму (вигаданого імені). Варто пам'ятати, що право на ім'я для інтернет-користувача не повинно порушувати майнові та немайнові права інших інтернет-користувачів.

Вважаємо, що використання при формуванні нікнейму слів, які можуть образити національні, расові, або релігійні почуття інших осіб є неприпустимим, – наприклад, створення та використання таких нікнеймів як: «Adolf Hitler», «Pol Pot», «Pablo Escobar», «Лаврентій Берія» тощо. Тобто, під час здійснення реєстрації в інтернет-мережі та при формуванні ніку необхідно враховувати вимоги добросовісності, розумності й відповідності моральним засадам суспільства. Також при використанні нікнейму інтернет-користувач зобов'язаний дотримуватись вимог законодавства щодо захисту прав інтелектуальної власності та персональних даних.

Право на повагу до гідності та честі та право на недоторканність ділової репутації. Особисте немайнове право на повагу до гідності та честі та право на недоторканність ділової репутації (ст. ст. 297, 299 ЦК України) повною мірою поширюється також на інтернет-користувача у мережі Інтернет. Сьогодні ми можемо вести мову про «ділову репутацію в Інтернеті» як формалізований прояв активності та популярності інтернет-користувачів. Доволі часто така активність стає джерелом доходів інтернет-користувачів і їхня репутація набуває економічного змісту. Йдеться про використання популярності серед підписників у соціальних мережах, в результаті якої відбувається концентрація уваги інтернет-

користувачів навколо певної особи, її контенту, що створює додаткові можливості для платформ, на просторах яких розміщено цей контент.

Структура правовідносин у такому випадку відповідає такій схемі (на прикладі соціальної мережі Instagram): власник акаунта у соціальній мережі популяризує себе з метою концентрації уваги на своїй особистості іншими інтернет-користувачами; наступний етап є безпосередньо пов'язаним із формуванням інформаційної пропозиції для власника акаунта; після формування цільової аудиторії останній вступає у відносини з рекламодавцями, які працюють у цій самій соціальній мережі; далі здійснюються заходи з реклами певної продукції через акаунт на умовах платності у грошовій або натуральній формі, або ж у формі їх поєднання; у найкращому випадку власник акаунта стає «амбасадором» певних брендів.

Тлумачення терміну амбасадор в інтернет-середовищі включає в себе декілька варіантів. Амбасадором (англ. brand-ambassador, бренд-амбасадором, послом марки) прийнято вважати посла бренду, провідного офіційного представника інтересів бренду серед цільової аудиторії [177; 180]. Є зрозумілим, що амбасадор має бути популярним в інтернет-середовищі серед своєї цільової аудиторії. Завданням і функцією амбасадора є представлення та захист інтересів бренду, представником якого він є, популяризація імені бренду, його ідей. Амбасадор по відношенню до бренду має низку прав й обов'язків, обумовлених контрактом. Зокрема, основним правом амбасадора є представлення бренду (зразки продукції якого залишаються, як правило, у користуванні амбасадора) й користування привілеями, обумовленими контрактом. Серед основних обов'язків: участь у програмах просування, публічна діяльність в інтересах бренду, та чи інша участь у численних заходах, організованих від імені бренду [5]. У результаті мова йде про розпорядження діловою репутацією власника акаунта, відповідно він отримує доступ до всіх можливостей захисту його честі, гідності, ділової репутації та породжених ним інтелектуальних прав.

Вельми часто у відносинах в Інтернеті по відношенню до амбасадора вживають термін «інфлуенсер». Однак, єдиного сталого визначення поняття

«інфлуенсер» не існує, і як приклад можна навести таке. Інфлуенсер (англ. influencer) – той, що свідомо чи несвідомо чинить вплив на інших, так званий «лідер думок» [163]. Також поняття інфлуенсера включає в себе особу, за якою стежать на просторах інтернет-середовища. Це поняття часто використовують для описання осіб, здатних впливати на рішення інших осіб завдяки своєму авторитету, знанням, досвіду або вмінню вибудовувати стосунки з аудиторією. Сьогодні чимало інфлуенсерів тією чи іншою мірою впливають на свою цільову аудиторію, що дає їм також змогу отримувати прибуток, наприклад, завдяки рекламі. [195].

Крім цього, інтернет-користувача наділено правомочностями вимагати блокування веб-сторінки або акаунтів у соціальних мережах як засобом захисту його честі й гідності. Найчастіше цю можливість використовують інтернет-користувачі проти ботів і хейтерів. Хейтер (англ. hater – ненависник від hate – ненавидіти) – людина, яка відчуває ненависть або ворожість (приховану або відкриту) до чого-небудь або кого-небудь [164]. Також необхідно пам'ятати, що виявом ділової репутації інтернет-користувача (наукового або науково-педагогічного працівника, представника творчих професій) є його включення до різноманітних рейтингів, що демонструють його професійні якості й досягнення. Наприклад, наукометричні бази даних – такі як: ORCID, Google Akademia, Web of Science, SCOPUS тощо.

Право на мирні зібрання. Реалізація зазначеного вище права органічно пов'язана із здійсненням інтернет-користувачем права на мирні зібрання згідно ст.315 ЦК України, яка створює правові підстави для участі або проведенні інтернет-користувачем, наприклад: онлайн-конференцій, онлайн-зборів, онлайн-фестивалів, онлайн-тренінгів, онлайн-вебінарів, онлайн-курсів, інтернет-зібрань тощо.

Право на індивідуальність. Право на індивідуальність у законодавстві визначено у Цивільному та Сімейному кодексах України. У ч. ч. 1,2 ст. 300 ЦК України йдеться про те, що фізична особа має право на індивідуальність, а також право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної

самобутності, право на вільний вибір форм і способів вияву своєї індивідуальності. У той час у СК України у ст. 51 зазначено, що дружина і чоловік мають рівні права на повагу до своєї *індивідуальності*, своїх звичок й уподобань.

Натомість у теорії цивільного права професор Р. О. Стефанчук визначає структуру поняття «індивідуальність» як: 1) зовнішній вигляд фізичної особи (зовнішність, зріст, фігура, зачіска, колір очей, фізичні дані, одяг, інші елементи, а також сукупність усіх цих елементів); 2) голос фізичної особи (сукупність різноманітних за висотою, силою і тембром звуків, відтворених людиною у формі слів, мелодій, свисту тощо) й мова (система звуків з усіма своїми особливостями, наприклад, невимова окремих звуків, говір, заїкування, слова-паразити, сміх тощо); 3) манера поведінки (стосунки з іншими особами й особливості у ставленні до речей, наявність моральних принципів, звичок та інших особливостей характеру); 4) інтелектуальний, культурний та освітній рівень (уміння спілкуватись, дотепність, кмітливість, хист, використання спеціальної термінології, сленгу, знання та застосування іноземних мов тощо). Зміст зазначеного права покликаний закріпити за фізичною особою власну індивідуальність, а також можливості вільного, на власний розсуд, створення, зміни та використання її [170].

На наше переконання, сукупність усіх вищевказаних елементів може сформувати *незмінне і єдине* сприйняття фізичної особи (інтернет-користувача) як певного індивідуума і може охоплюватись загальним поняттям стилю (іміджу), що є вельми щільно взаємопов'язаним із поняттям ділової репутації. Необхідно підкреслити, що вищезазначені положення окреслюють зміст права на індивідуальність, які повною мірою можуть бути використані і при визначенні права на індивідуальність інтернет-користувача.

Сьогодні існує об'єктивно зумовлена можливість індивідуалізації інтернет-користувача за допомогою фото-, відеозображень, аудіозаписів і текстових повідомлень, які розміщуються у зв'язку з реєстрацією інтернет-користувача у мережі або на певних веб-сторінках, а також індивідуалізувальна інформація, якою він наповнює свій акаунт (сторінку) або сайт. Також до

індивідуалізувальних елементів необхідно віднести цифровий підпис та інші цифрові ключі, доступ до яких отримує інтернет-користувач. Тобто, ми можемо стверджувати, що право інтернет-користувача на індивідуальність може втілюватись через аватарку, нікнейм, онлайн стиль (імідж), текстову інформацію (допис), яка супроводжується фотозображеннями, відеозображеннями, інформацію, яка визначає перелік смаків інтернет-користувача, коментарі інтернет-користувача, розміщені під дописами інших користувачів, цифровий підпис на просторах мережі Інтернет тощо.

Водночас, необхідно пам'ятати про такі обмеження: необхідність дотримання вимог моралі, прав і свобод інших інтернет-користувачів, правил користування тією чи іншою веб-сторінкою, соціальною мережею тощо. Право на індивідуальність інтернет-користувача вимагає дотримання певних правил використання будь-якої інформації, запозиченої зі сторінок іншого інтернет-користувача. Мова йде про необхідність дотримання заборони (або обмеження) на використання зображень інших осіб, у тому числі й тих, які підпадають під охорону авторського права у якості іконок, шпалер, що супроводжується нікнеймом, а також авторського тексту, викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-, відеоматеріалів та іншого.

На практиці йдеться про необхідність дотримання вимог доброчесності в інтернет-просторі (інтернет-доброчесності), подібної, наприклад, до академічної доброчесності у науковому середовищі. *Вважаємо за необхідне нормативно закріпити вимогу про обов'язковість посилання на ті інтернет-джерела, які були використано під час формування певного контенту. Таким чином, має бути безумовна заборона на «привласнення» індивідуальності інших інтернет-користувачів (наприклад, використання в якості аватарки фото іншої особи, або привласнення авторського тексту без відповідного посилання на його автора).* Для реалізації такого припису має бути внесено відповідну вимогу до правил використання певної сторінки в соціальних мережах/веб-сторінках шляхом покладання позитивного обов'язку інтернет-користувача самостійно стежити за дотриманням інтернет-доброчесності, шляхом зазначення відповідних посилань

на запозичені матеріали. У випадку недотримання цієї вимоги буде діяти принцип презумпції вини, що може вплинути на юридичне вирішення ситуації у випадку виникнення спору або наявності скарги. Необхідно розглянути доцільність обмеження використання принт-скрінів, повідомлень й особистої переписки інтернет-користувача з певною особою у повідомленнях для третіх осіб.

Право на особисті папери. З вищезазначеним правом на індивідуальність пов'язані права інтернет-користувача на особисті папери та право на захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- й відеозйомок. Зокрема, цивільне законодавство передбачає у ч. 1 ст. 303 ЦК України, що особисті папери (щоденники, фотографії, документи, особисті архівні матеріали, інші записи тощо) особи є її власністю. Водночас, ми пропонуємо інтерпретувати це право для інтернет-користувача як право на особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) у *цифровому* вигляді. Це дозволяє нам запропонувати нову редакцію ч. 1 ст. 303 ЦК України, доповнивши її словами «у *цифровому* вигляді». З позицій майнової належності інформації, втіленої в особистих паперах, їх копіях, дописах, відеозаписах, фотографіях та іншого, необхідно вести мову про поширення режиму приватної власності на них. Тобто, інтернет-користувач є власником розміщеного ним контенту, якщо його створено цим інтернет-користувачем.

Зазначене потребує нормативного регулювання способів захисту прав інтернет-користувача. Наприклад, одним із поширених способів є накладення на зображення електронного водяного знаку як засобу запобігання копіювання певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами.

Рис. 2.2. – Print Screen (знімок з екрана). «Водяні знаки» на авторському зображенні інтернет-користувача [165]

Будь-яке використання матеріалів, створених (розміщених) інтернет-користувачем, що супроводжуються засобами його ідентифікації, можливе лише з дозволу цього інтернет-користувача. Найбільш вірогідним є окреслення конкретних способів захисту у локальних нормах права, які стосуються певної соціальної мережі. У той же час ст. 304 ЦК України наголошує, що фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі і на випадок своєї смерті. Водночас доцільною виглядає така редакція ст. 304 ЦК України: «Розміщення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може здійснюватися лише при отриманні згоди фізичними особами в усному, письмовому й електронному виглядах на різноманітних інтернет-сервісах». Прикладом таких інтернет-сервісів можуть бути такі: Icloud, електронні каталоги, Google Drive тощо.

У зв'язку з відсутністю нормативного регулювання питання розпорядження особистими паперами у мережі Інтернет пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 305 ЦК України та викласти у такій редакції: «Інтернет-користувач має право на розпорядження щодо передачі особистих паперів у цифровому вигляді шляхом розміщення (опублікування) їх на сайтах електронних бібліотек та архівів». Як

було зазначено вище, інтернет-користувач широко використовує фото- й відеозображення як засіб своєї ідентифікації та наповнює ними зміст інформації, яка його стосується. Поширеним виявом такої діяльності є здійснення онлайн-трансляцій, різноманітних онлайн-марафонів/вебінарів/майстер-класів та іншого (наприклад, пов'язаних із трансформацією тіла за допомогою харчування і тренувань (інтенсиви), за стилем (розбір гардеробу, онлайн-шопінг), освітні (за вивченням іноземних мов, освітні онлайн-трансляції з NASA та інші форми дистанційної освіти), розважальні (онлайн-навчання різних стилів танцю), краси (для візажистів, б'юті-марафони, догляд за шкірою обличчя, тіла), етикету тощо.

Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок. Запис онлайн-трансляцій та їх відтворення іншими інтернет-користувачами є можливим після отримання дозволу особи (інтернет-користувача), яка здійснила ці записи. У цьому випадку є поєднання забезпечення охорони прав особи (осіб), зображених на відео або фото й забезпечення захисту їх прав інтелектуальної власності на результати, втілені у цих фото- відеозаписах. Ми можемо вести мову про те, що інтернет-користувач, який здійснив знімання інших осіб на фото, кіно-, теле- чи відеоплівку або під час онлайн-трансляції та використовує подібні матеріали інших інтернет-користувачів, має дотримуватись вимог ч. 1 ст. 307 ЦК України й вимог законодавства про захист прав інтелектуальної власності.

З позиції охорони права на таємницю особистого життя для інтернет-користувача положення ст. 307 ЦК України мають виглядати таким чином: «Фізична особа (інтернет-користувач), яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або *онлайн-трансляцію*, може вимагати припинення їх показу *в інтернет-мережі* в тій частині, що стосується її особистого життя». Відповідно, при застосуванні ст. 308 ЦК України мова йде про те, що інтернет-користувач, який розміщує контент на сторінках будь-яких веб-сайтів, фактично надає *ліцензію (дозвіл)* на його використання з боку, наприклад, соціальних мереж. Таким чином, «контент» виступає як окремий об'єкт права інтелектуальної власності [182]. Також у ст. 308 ЦК України йдеться про особисте

немайнове право фізичної особи на фотографію, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу, які можуть бути публічно показані, відтворені, розповсюджені лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер. У випадку інтернет-користувача це право виглядає таким чином: фотографія, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в інтернет-мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер.

Повага до людини, яка померла. Юридичного змісту набувають відносини з використання в інтернет-середовищі матеріалів фізичних осіб (інтернет-користувачів), які померли або були оголошені померлими. Мова йде про необхідність правового регулювання доступу родичів до інтернет-ресурсів померлих осіб, про обсяг і повноваження на розпорядження інформацією, яка міститься на таких ресурсах. З переліку особистих немайнових прав йдеться про здійснення права, яке визначено ст. 298 ЦК України. Практичне здійснення цього права в інтернет-середовищі має передбачати обов'язок інтернет-користувача, під час розміщення інформаційного контенту (відеозаписи, фотографії тощо) на дотримання вимог поваги до особи, яка померла. Також необхідно передбачити право для близьких родичів (спадкоємців) на доступ до акаунтів у соціальних мережах померлих осіб з метою з'ясування їх змісту, вирішення долі контенту й самого акаунта. Сучасна проблематика спадкування особистих даних померлих інтернет-користувачів були предметом дослідження Ю. Д. Белової. Ми підтримуємо позицію авторки про необхідність нормативного регулювання у зазначених вище питаннях як невід'ємного елемента правового статусу інтернет-користувача [9].

Право на таємницю кореспонденції. Традиційним способом спілкування між інтернет-користувачами в інтернет-просторі, без сумніву, є листування. Листування відбувається шляхом обміну повідомленнями між інтернет-користувачами. Здійснювати/реалізовувати це право інтернет-користувач має

можливість через електронну пошту (англ. e-mail), повідомлення в чатах або на просторах таких месенджерів як: Facebook Messenger, Telegram, Instagram, WhatsApp, Viber, телефонних розмов (відеодзвінків) та інших видів кореспонденції. При здійсненні листування виникає питання забезпечення таємниці інтернет-кореспонденції.

Ст. 306 ЦК України передбачає особисте немайнове право на забезпечення таємниці кореспонденції. Водночас у ст. 306 ЦК України, на жаль, не йдеться про сучасні обміни кореспонденцією через мережу Інтернет. Центральною нормою, яка визначає забезпечення таємниці кореспонденції в Інтернеті має бути таке правило: усі вищевказані види обміну повідомленнями можуть використовуватися третіми особами, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою інтернет-користувача, який направив їх та адресата, крім випадків, якщо вони були розміщені для публічного доступу. При цьому порядок використання інформації, яка становила зміст перерахованих видів кореспонденції визначається крім ст. 306 ЦК України також у правилах користування окремих сервісів і соціальних мереж (наприклад, політика конфіденційності й умови використання мережі Instagram [182]). У кінцевому підсумку, усі вищезазначені питання, які мають відношення до інформаційних прав інтернет-користувача, пов'язані зі здійсненням особистого немайнового права на інформацію, визначено ст. 302 ЦК України. Інтернет-користувач має право вільно зберігати, збирати, використовувати й поширювати інформацію, яку розміщено в інтернет-просторі. Доступ до інформації реалізується інтернет-користувачем з урахуванням інформаційної політики пошукових сервісів і соціальних мереж існуючими у них обмеженнями й фільтрами, інформація щодо яких міститься, наприклад, у правилах користування соціальною мережею.

Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Інтернет-простір із самого початку був відкритий для результатів літературної, наукової та технічної творчості людини. Поширення Інтернет мережі та збільшення аудиторії (кількості інтернет-користувачів) сьогодні лише сприяє цьому. Інтернет-користувача як будь-якого суб'єкта цивільно-правових відносин

наділено правом на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості згідно з ч. 1 ст. 309 ЦК України. У ч. 2 ст. 309 ЦК України йдеться про те, що фізична особа має право на вільний вибір сфер, змісту й форм (способів, прийомів) творчості.

Якщо ми ведемо мову про творчість у інтернет-просторі, то на окрему увагу заслуговує питання реалізації права на свободу творчості у частині розміщення результатів наукової діяльності, в тому числі через різноманітні репозиторії наукових досліджень – таких як: Orcid, Google Scholar, національні репозиторії наукових текстів тощо. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко характеризує творчість як продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини [18]. Більшість учених під поняттям «творча діяльність», «творчість» розуміють діяльність, яка окреслює процес створення істотно нового, вирішення нестандартних завдань, постановку й розв'язання нових проблем тощо.

Загальновідомим є те, що в інтернет-середовищі поширено безмежну кількість певних програм, пов'язаних із виявами художньої творчості. Однією із таких програм є соціальний фото-сервіс Pinterest [235], який дозволяє інтернет-користувачам додавати в режимі онлайн зображення, поміщати їх у тематичні колекції і ділитися ними з іншими користувачами у вигляді різноманітних ідей [226]. Відповідні зображення можна «приколоти» (англ. *to pin*) до колекцій, які називаються «дошками» (англ. *boards*). Інтернет-користувач, незалежно від віку може створити їх стільки, скільки йому необхідно, і кожній дати назву, наприклад «сім'я», «друзі», «країни» тощо [234]. Віднедавна на сайті Pinterest можна знайти та самому поділитись не лише зображеннями, але й анімованими GIF і відео [215]. Основною метою цього сервісу є «об'єднання інтернет-користувачів задля спільного пошуку креативних ідей», як стверджує Комісія США з цінних паперів і бірж (англ. *U.S. Securities and Exchange Commission, SEC*) [226]. Про які креативні ідеї йдеться? На просторах Pinterest можна знайти ідеї, починаючи від

приготування їжі й пошуку рецептів, планування подорожей, закінчуючи пошуком ідей для декорування будь-якого приміщення.

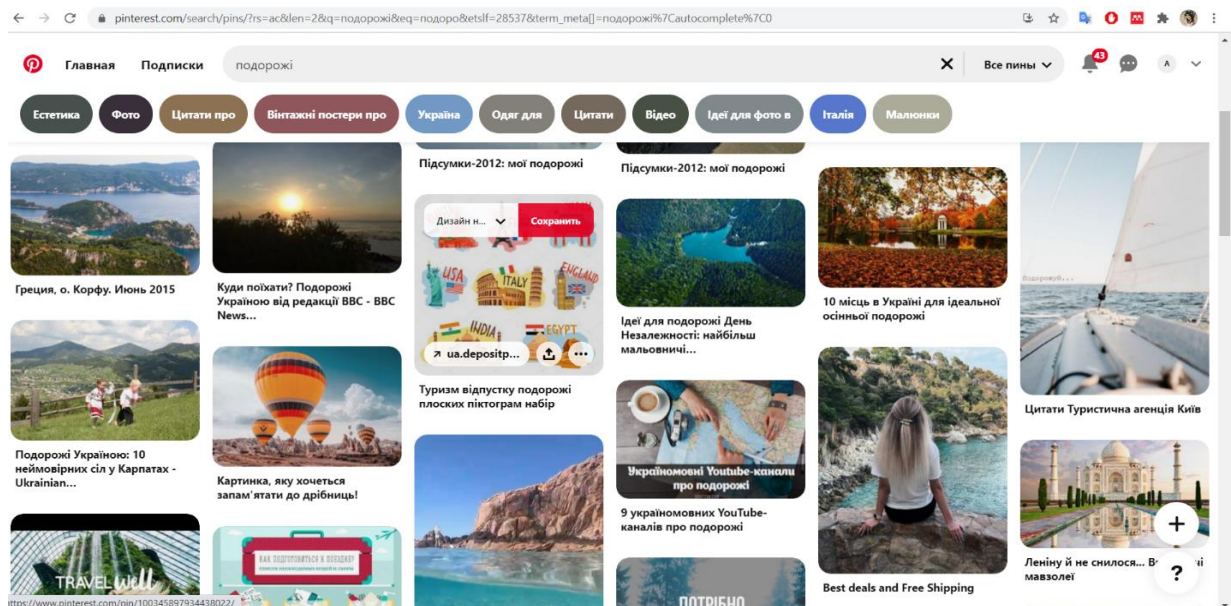

Рис. 2.3. – Print Screen (знімок з екрана) офіційного сайту Pinterest.

Pinterest прагне, щоб його користувачі сприймали сервіс як «місце для натхнення», а не як соціальну мережу. Тому, на відміну від таких соціальних мереж, як Facebook, Instagram, Twitter, WhatsApp і Snapchat, де інтернет-користувачі позбавлені активної можливості здійснення моделювання середовища на власних платформах, фотохостинг Pinterest є суто корисною програмою [226]. Сьогодні фотохостинг Pinterest є платформою для втілення у життя будь-яких виявів творчості, починаючи від малолітніх, закінчуючи повнолітніми інтернет-користувачами.

Іншим, не менш відомим і визначним місцем для вияву творчих ідей на просторах мережі Інтернет, є YouTube. YouTube вважається найбільшим і глобальним відеоархівом. Щодня сервіс набирає мільйони відвідувань і переглядів інтернет-користувачами завдяки постійному наповненню новими відеофайлами. Сервіс транслює, зберігає різного роду відеоролики і надає доступ до них. Інтернет-користувачі мають можливість вибору, які тематичні відео дивитися, як їх оцінювати, залишати коментарі, розміщувати й редагувати на

ресурсі власні відеофайли. YouTube переповнено інформацією під різні види запитів: музичні кліпи, художні фільми, відеоблоги, серіали, новини, навчальні відео, майстер-класи, відеоогляди, трейлери і багато іншого контенту [257].

За допомогою відеоархіву YouTube малолітні й неповнолітні можуть реалізовувати право на художню творчість. Наприклад, вони, незалежно від віку, можуть створити на YouTube відео-блог і вести його на теренах цього сервісу; будь-який інтернет-користувач ресурсу може придумати й створити власний інтернет-канал, у рамках якого можна буде викладати відео-контент, розрахований на свою цільову аудиторію тощо. Таким чином, Pinterest, Youtube та подібні до них сервіси перетворюються на середовище реалізації прав дітей як інтернет-користувачів на творчість. При цьому, багато дослідників наголошують на проблемах прав інтелектуальної власності у подібних інтернет-середовищах. Адже, досить часто способом забезпечення прав інтелектуальної власності є суто довірчі відносини.

До сфери реалізації права на свободу наукової творчості ми пропонуємо віднести поширені сьогодні онлайн-конференції, онлайн вебінари, онлайн майстер-класи/тренінги/курси з підвищення кваліфікації тощо. Особливого поширення подібні форми обміну науковою інформацією набули в умовах обмежень, викликаних карантинними заходами глобальної пандемії Covid-19. Сучасні виклики і загрози світового масштабу підштовхують інтернет-користувачів до активізації обміну науковою та технічною інформацією, об'єднанню їх зусиль у вирішенні певних наукових проблем. У цілому, здійснення інтернет-користувачами права на свободу літературної, наукової і технічної творчості потребує окремого наукового дослідження.

Право на недоторканність житла. До особистих немайнових прав фізичної особи (інтернет-користувача) можна зарахувати право на недоторканність житла. Ми вбачаємо здійснення цього права для інтернет-користувача через використання різноманітних інтернет-сервісів. Зокрема, розумний будинок (розумний дім, англ. smart home/digital house/intelligent building) – це високотехнологічна система, яка може об'єднати всі комунікації будинку і

керувати ним одним натисканням кнопки (наприклад, активування освітлення, опалення, сигналізації, відеонагляду, якими можна керувати за допомогою функцій цього будинку [155]. Прикладом ефективного засобу реалізації цього права є сервіс «Розумний будинок Xiaomi», який включає в себе систему домашніх пристроїв, здатних виконувати дії і вирішувати певні повсякденні завдання без участі людини за допомогою інтернет-мережі [157], а також яскравим прикладом є вітчизняний сервіс «Розумний будинок Greenhub» [156].

Право на вибір роду занять. До числа особистих немайнових прав інтернет-користувача відносимо право на вибір і зміну роду занять за допомогою можливостей Інтернету відповідно до ст. 312 ЦК України. Інтернет-середовище породжує нові можливості для здійснення професійної реалізації. Тому з виникненням Всесвітньої мережі з'явилася низка нових перспективних професій онлайн. Якщо вести мову, наприклад, про власників бізнесу, то вони вже оцінили переваги віртуальної реальності й активно використовують її у своїй діяльності [209].

Медичний маркетолог, молекулярний дієтолог, рециклінг-еколог, спеціаліст із навігації на території Арктики й дизайнер віртуальних світів. Усі зазначені слова – це не терміни із футуристичного блокбастеру, а цілком реальні професії уже найближчого майбутнього. Швидкість змін у світі зростає шаленими темпами, а складність професійних завдань неупинно збільшується. На початку 2000-х ми не чули про такі професії як хедхантер, менеджер соціальних мереж, SEO-оптимізатор тощо. Проте зараз це – одні із найбільш необхідних фахівців, без яких не «живе» жоден бізнес [8]. Як підсумок підкреслимо, що світ сьогодні змушує вчитися на льоту й опановувати нові спеціальності, – чим швидше, тим краще [3].

Ми впевнено можемо говорити про те, що активне використання можливостей Інтернету сприяє формуванню «нових» професій (наприклад, блогери/інфлуенсери, влогери, SMM спеціалісти, лікар-фахівець з лікування від цифрової залежності) та перетворилось на середовище практичної реалізації професійної діяльності для «традиційних професій» (наприклад, юридичні

онлайн-консультації, консультації спеціалістів із продажу товарів і послуг онлайн, проведення інтерв'ю HR фахівцями в режимі онлайн, дистанційне виконання трудових обов'язків викладачами, науковцями, журналістами тощо).

Якщо більш детально розглянути сфери нових професій, то до них можна віднести, наприклад:

- у *біотехнологіях* (урбаніст-еколог, архітектор живих систем, системний біотехнолог, біофармаколог, ГМО-агроном, СІТІ-фермер);

- у *медицині* (ІТ-медик, архітектор медичного обладнання, біоетик (фахівець із нормативно-правових й етичних аспектів), генетичний консультант, клінічний біоінформатик, медичний маркетолог, R&D менеджер охорони здоров'я (фахівець із комунікацій), молекулярний дієтолог, оператор медичних роботів, ІТ-генетик, спеціаліст із кіберпротезування, спеціаліст із кристалографії (фахівець із використання кристалів у медицині), проєктант життя медичних закладів (професіонал із розробки життєвого циклу лікарень), експерт із персоніфікованої медицини (фахівець, що досліджує генетичну карту пацієнта та розробляє індивідуальні програми його супроводу, а також пропонує відповідні страхові медичні продукти), мережевий лікар (лікар, що ставитиме діагнози онлайн);

- в *енергетиці* (менеджер із модернізації, розробник систем мікрогенерації, метеоенергетик, проєктант систем рекуперації, фахівець із локальних систем енергопостачання, дизайнер портативних пристроїв (одяг, взуття тощо), проєктант енергонакопичувальних пристроїв);

- у *транспортній сфері* (оператор автоматизованих транспортних систем, інженер із безпеки транспортних мереж, оператор крос-логістики, проєктувальник інтермодальних транспортних вузлів (розробляє системи пересадки з одного транспортного засобу на інший), технік інтермодальних транспортних систем, будівник «розумних» доріг, проєктувальник композитних конструкцій для транспортних засобів, проєктувальник високошвидкісних залізничних колій, архітектор інтелектуальних систем управління);

- у сфері *водного транспорту та авіації* (портовий еколог, системний інженер морської інфраструктури, фахівець із навігації в умовах Арктики,

проектувальник інтерфейсів безпілотної авіації, інженер із виробництва малої авіації, аналітик експлуатаційних даних, проектувальник дерижаблів, проектувальник інфраструктури для повітряного плавання, розробник інтелектуальних систем управління динамічною диспетчеризацією, космобіолог, менеджер космотуризму);

– у галузі *освіти* (вже зараз є затребуваними модератор, розробник освітніх траєкторій, тьютор, організатор проєктного навчання, координатор освітніх онлайн-платформ, ментор стартапів, ігромасер, ігровикладач, тренер із майнд-фітнесу).

Нові професії також є затребуваними у сфері *нанотехнологій та ІТ* (мережевий юрист, дизайнер віртуальних світів, ІТ проповідник і цифровий лінгвіст), у сфері *видобутку корисних копалин, будівництва* (фахівець енергонульових будинків, прораб-вотчер, проектувальник 3Д-друку), у *робототехніці та машинобудуванні, фінансовому секторі* (розробник персональних пенсійних планів, оцінювальник інтелектуальної власності), в *екології, менеджменті* (тайм-брокер, трендвотчер, віртуальний адвокат) і в *соціальній сфері* (медіатор соціальних конфліктів, робітник із адаптації людей з обмеженими можливостями через Інтернет) [8]. У звіті Dell Technologies Research зазначено, що в проміжку між 2020-2030 роками буде створено до 85% нових спеціальностей [3]. Тому необхідно зауважити, що гостро назріла необхідність практичного здійснення цього особистого немайнового права, яка потребує істотних змін до законодавства про працю.

Право на свободу пересування. До особистих немайнових прав інтернет-користувача можна віднести право на свободу пересування, визначене ст. 313 ЦК України. Виявами цього особистого немайнового права є можливості інтернет-користувача стосовно використання онлайн-бронювання та купівлі квитків на різноманітні засоби транспорту (наприклад, через офіційні веб-сайти Укрзалізниці, авіакомпанії МАУ та інших авіакомпаній, інші послуги онлайн, які можна здійснити через Приватбанк тощо), використання сервісів геолокації, можливості використання автомобілів з автоматичною системою управління,

заснованою на елементах штучного інтелекту (наприклад, автомобілі компанії Tesla).

Питання контролю дистанційного руху було більш детально розглянуто нами у попередньому розділі. Щодо практичної можливості реалізації права на свободу пересування можна використати наукове прогнозування, що дозволяє оцінити перспективи появи нових технічних засобів у найближчий період часу. У кінцевому підсумку йдеться про постійне вдосконалення систем штучного інтелекту, інтегрованих до різноманітних видів транспорту.

Право на свободу об'єднання. До особистих немайнових прав інтернет-користувача належить право на об'єднання. Це право, передбачене ст. 314 ЦК України, реалізується шляхом участі в різноманітних неформальних об'єднаннях. Мова йде про участь, наприклад, у групах соціальних мереж, наукових, літературних і мистецьких інтернет-об'єднаннях, командах у кіберспорті тощо. Особливо перспективним виглядає напрямок правового регулювання у кіберспорті. Поняття «кіберспорт» було сформовано нещодавно. Кіберспорт – вид спорту/спортивна дисципліна (індивідуальна або командна), участь у якій відбувається за допомогою засобів електронних комунікацій [227].

Отже, інтернет-користувача, як учасника цивільно-правових відносин наділено всіма правомочностями, які визначають загальний правовий статус учасника подібних відносин. Водночас, результати проведеного нами аналізу дозволили виділити особливості здійснення інтернет-користувачем окремих особистих немайнових прав. Ці особливості простежуються у процесі здійснення як особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, так і особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття людини. Згадані особливості обумовлено природою інтернет-відносин. Вони відображають специфіку людської комунікації в інтернет-середовищі. Разом зі зростанням можливостей задоволення різноманітних інтересів інтернет-користувачів пропорційно збільшуються загрози, що вимагають формування окремого механізму забезпечення охорони й захисту особистих немайнових прав останніх.

2.3. Цивільно-правовий захист прав інтернет-користувачів

Досліджуючи питання стосовно поняття «захисту» у цивільному праві, необхідно згадати про гарантії дотримання прав людини, закріплені як в національних, так і в міжнародних нормативно-правових актах. Так, у ч. 5 ст. 55 Конституції України зазначено, «Кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами», а ст. 59 наголошує, що «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно». Такий підхід є виявом принципу верховенства права, реалізація якого не обмежується лише законодавчими приписами, а конструюється й за допомогою інших соціальних регуляторів, норм моралі, через традиції, звичаї тощо. При цьому значний масив закріплених нормативно-правових положень відносно гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина мають суто галузевий характер. Наприклад, відповідно до ст. 20 ЦК України право на захист особа здійснює на свій розсуд.

Загально визнаним є те, що потреба у захисті прав виникає у випадку їх порушення або оспорювання [86]. О. С. Яворська зауважила, що захист прав – це реакція на факт їх порушення. Автори навчального посібника «Інтелектуальна власність» за ред. П. М. Цибульова підсумовують, що право на захист з'являється у власника прав інтелектуальної власності лише в момент порушення або оспорювання його охоронюваних законом інтересів і реалізовується в рамках охоронних цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому [47, с. 214].

Відповідно, метою захисту права, наприклад, права власності у випадку порушення, невизнання або його оспорювання є відновлення чи визнання такого права шляхом застосування примусових заходів державними органами або шляхом самозахисту. Згідно із приписами ЦК України, захист права здійснюється судом, Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної республіки Крим або органами місцевого самоврядування та самозахистом.

Захист прийнято розуміти як комплекс державно-примусових заходів, спрямованих на визнання та відновлення прав виключно у випадках їх порушення. Відповідно до міжнародних стандартів, поняття «захист прав» включає передбачену законодавством діяльність уповноважених державою відповідних органів влади щодо визнання, відновлення прав й усунення перешкод, що заважають реалізації прав і законних інтересів суб'єктів права. Таким чином, можемо стверджувати, що захист права – це використання передбачених законом інструментів (можливостей) для визнання невизнаного, поновлення свого порушеного чи присудження оспорюваного права.

Згідно із ч. 1 ст. 16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті ЦК України способами захисту цивільних прав є:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади автономної республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Згадані вище способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Разом з тим, зазначений перелік способів захисту цивільних прав чи інтересів не є вичерпним. Відповідно до абз. 2 п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК суд може захистити цивільне право або інтерес в інший спосіб, що встановлено договором або законом. Крім загальних способів, ЦК України й інші акти цивільного законодавства закріплюють окремі

спеціальні способи захисту, до яких може звертатись особа за наявності відповідних підстав та умов. Зокрема, до способів захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації є право на відповідь і спростування недостовірної інформації (ч. 1 ст. 277 ЦК України), а відповідно до ч. 1 ст. 278 ЦК України, якщо особисте немайнове право фізичної особи порушено у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації.

Окрім цього, ЦК України й інші акти цивільного законодавства встановлюють широкий перелік спеціальних способів майнових й особистих немайнових прав, а особа, законний інтерес або право якої порушено, може звернутись до способу захисту, який прямо передбачений нормою матеріального права або може скористатися можливістю вибору між декількома способами захисту, якщо це не заборонено законом. Загалом же у будь-якій ситуації застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення. Не менш важливим є і питання засобів доказування та окреслення кола юридичних фактів, що підлягають доведенню у суді при захисті майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів, з огляду на специфіку їх реалізації та захисту.

Інтернет є універсальним і всезагальним інформаційним середовищем, що давно проникло практично до всіх сфер суспільних відносин – від взаємодії з органами державної влади й місцевого самоврядування до інтернет-торгівлі й комунікацій. При цьому обсяги порушень прав, що можуть здійснюватися через мережу Інтернет, є суттєвими, особливо гостро постають питання захисту прав споживачів та охорони прав інтелектуальної власності. Наведені виклики зумовлюють особливості застосування загальних і деяких спеціальних способів захисту стосовно порушених, оспорюваних або невизнаних прав інтернет-користувачів. Ключовою характерною рисою є саме використання цього інформаційно-комунікаційного простору як майданчика набуття і здійснення цивільних прав, посередника між контрагентами й загалом фізичними і

юридичними особами, що зумовлює наявність додаткових передумов для належного захисту майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів, належного доведення їх наявності, належності певній особі й самого факту порушення з дотриманням загального процесуального порядку.

Згідно з переліком способів захисту цивільних прав та інтересів, першість надано **визнанню права**. Одразу потрібно зауважити, що легального визначення визнанню права в національному цивільному законодавстві не надано. У цивілістиці також не вироблено єдиного розуміння вказаного способу захисту [205]. Такий стан справ зумовлено тим, що сфера застосування і предмет визнання права є доволі широкими, тому виробити універсальне визначення цього способу захисту вбачається вельми складним завданням. Наведені в юридичних джерелах його визначення є далекими від досконалості, а відтак у повному обсязі не враховують особливостей цього способу захисту [193, с. 85]. Зокрема, свого часу Д. Н. Латипов, беручи до уваги судову практику касаційної інстанції [104], визнання права розглядав як спосіб судового захисту, що являє собою відображення в судовому акті права, яке виникло на законній підставі й наявність якого не визнано ким-небудь із учасників правовідносин [71, с. 51].

Сучасний погляд на аналізований у цьому дослідженні спосіб захисту цивільних прав та інтересів залишається незмінним. Адже, приміром, Р. В. Падун під поняттям «визнання права» так само розуміє судовий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, який обов'язково потребує відображення в судовому акті, що підтверджує наявність існуючого суб'єктивного права, яке не визнають інші учасники цивільних правовідносин [88, с. 3]. Вважаємо, що сутність визнання права найбільш повно відображено науковцем Ю. Д. Притикою, на думку якого цей спосіб захисту застосовується у випадку спору між суб'єктами цивільних прав з приводу наявності або відсутності правовідносин і, відповідно, наявності чи відсутності цивільних прав та обов'язків [109, с. 29].

Викладену позицію Ю. Д. Притики з цього питання поділяє і Л. М. Николайчук [83, с. 121]. О. П. Печений за результатами проведеного ним аналізу відповідної юридичної літератури з окресленого питання [24; 64]

виокремив основні ознаки визнання права як способу захисту. Зокрема, при визнанні права предметом судового захисту є не право, а охоронюваний законом інтерес особи у відновленні визначеності суб'єктивного права, що захищається судом, який констатує належність спірного права цій особі [64]. Вказаний спосіб захисту застосовується, якщо наявність суб'єктивного права у конкретної особи піддається сумніву, саме право оспорується, заперечується або існує загроза таких дій [24, с. 547]. Інтерпретуючи наведені положення, вчений зазначив, що визнання права зумовлене його відсутністю, спірністю, невизнанням, іншими перешкодами – усе це поєднано з правомірним інтересом відповідної особи їх усунути. Невизначеність у відносинах, які потребують визнання, може бути обумовлена неможливістю документального чи іншого визначеного у чинному законодавстві підтвердження суб'єктивного права [193, с. 285-286]. Зазначена правова невизначеність стає особливо актуальною в інтернет-просторі, коли належність особі права, поруч із ризиками його оспорування чи присвоєння іншою особою, нерідко є складними питаннями, потребуючи додаткового підтвердження або розміщення спеціальної інформації з цього приводу, наприклад, у окремих розділах чи сторінках веб-сайту.

Позов про визнання права подається у випадках, коли належне певній особі право не визнається, оспорується іншою особою або немає документів, що засвідчують приналежність їй права. Тобто, як зазначено у науково-практичних коментарях, метою подання цього позову є усунення невизначеності в суб'єктивному праві, належному особі, а також створення сприятливих умов для здійснення суб'єктивного права особою. Зазначений спосіб захисту за загальним правилом не пов'язаний з безпосереднім порушенням права особи [57].

З цього приводу В. М. Гордон вказував на те, що позов про визнання застосовується на випадок потенційного порушення права і, за своєю сутністю, «є вимогою до держави в особі суду щодо підтвердження того, що існує у цивільних правовідносинах» [19, с. 309]. У зв'язку з цим можливо стверджувати про абсолютний характер цивільних правовідносин, які складаються в результаті задоволення позову про визнання певного права, адже таке визнання матиме

значення для необмеженого кола осіб – як потенційних контрагентів у інтернет-торгівлі, так і інтернет-користувачів, що використовують ті ж веб-майданчики.

Якщо мова йде про інтернет-простір, то стосовно правових ситуацій, де застосовується такий спосіб захисту як визнання права онлайн, можливо навести кілька прикладів. Зокрема, ухвалою Франківського районного суду м. Львова від 21 вересня 2018 року у справі № 465/5352/18 [186] задоволено клопотання позивача про витребування від реєстратора доменного імені відомостей про реєстранта доменного імені й від хостинг-провайдера веб-сайту даних про отримувача послуг хостингу щодо розміщення програмного забезпечення веб-сайту на спеціалізованому веб-сервері й забезпечення доступу до нього з мережі Інтернет, оскільки зазначена інформація є необхідною для залучення співвідповідача й у зв'язку з неможливістю отримання такої інформації в досудовому порядку. В іншому випадку ухвалою Приморського районного суду м. Одеси від 26 лютого 2019 року у справі № 522/17791/16-ц [184] задоволено клопотання позивача про витребування у реєстратора доменного імені <http://izvestia.kiev.ua> даних про реєстранта цього доменного імені й даних про володільця облікового запису, що використовується для розміщення веб-сайту <http://izvestia.kiev.ua> у мережі Інтернет, оскільки суд вважає, що відомості, які представник позивача просить витребувати, стосуються предмету спору й є необхідними суду для з'ясування всіх обставин справи.

Таким чином, застосування визнання права як способу захисту прав інтернет-користувачів може спрямовуватись і на встановлення важливих для справи, що розглядається, відомостей, а саме визначення належного відповідача або особи, уповноваженої розпоряджатись веб-ресурсом, з приводу розміщених на якому даних і виник початковий спір. Враховуючи означену вище невизначеність стосовно конкретних правоволодільців веб-сторінок, веб-порталів або окремої інформації, об'єктів прав інтелектуальної власності, на них розміщених, саме звернення до визнання права гарантуватиме ясність у правовідносинах між провайдерами, адміністраторами та інтернет-користувачами.

З позицій останніх суб'єктів визнання права може мати двосторонній ефект, а тому серед підстав застосування визнання права як способу захисту можливо виокремити:

1) невизнання прав особи (інтернет-користувача) на інформацію, об'єкти прав інтелектуальної власності, в тому числі комп'ютерні програми, зображення, аудіовізуальні твори тощо, які розміщено на веб-ресурсі та права на які належать такій особі, їх подальше порушення у зв'язку з нездійсненням виплат за використання і поширення та інші порушення майнових й особистих немайнових прав інтернет-користувачів;

2) неможливість або ускладнення для інтернет-користувача звернутися до власника веб-ресурсу або уповноваженої ним особи як належного відповідача у випадку порушення майнових або особистих немайнових прав користувача, у тому числі пов'язаних із захистом честі, гідності й ділової репутації, порушенням права на зображення, прав інтелектуальної власності тощо.

У першому з випадків визнання права здебільшого вичерпуватиме матеріально-правову вимогу позивача, за винятком ситуацій, де відбувається подальше порушення прав або є необхідність відшкодування завданої шкоди чи звернення до інших способів захисту цивільних прав і інтересів, у другому ж мета буде суто процесуальною, дозволяючи встановити належного відповідача й направити до нього свої вимоги. Отже, правова природа визнання права як загального способу захисту прав інтернет-користувачів визначається у світлі підтвердження наявності чи встановлення відсутності прав різних суб'єктів правовідносин у мережі Інтернет, що є справедливим і стосовно встановлених між ними обов'язків.

Також визнання права як загальний спосіб захисту може використовуватись не лише для захисту прав інтернет-користувачів, що реалізуються виключно в інтернет-мережі, але й тих, хто знаходить у ній своє додаткове вираження і підтвердження. Наприклад, позов про визнання права може застосовуватись при невнесенні або неправильному внесенні відомостей про право власності й інші майнові права особи до відповідних державних реєстрів у електронній формі, що

ускладнює здійснення такою особою правочинів і повноцінного розпорядження належного йому майна, зокрема нерухомого. Крім цього, визнання права є дієвим способом захисту особистих немайнових прав у мережі Інтернет, особливо тих, що стосуються засобів індивідуалізації користувача, розміщеної ним на веб-ресурсах особистої та конфіденційної інформації, об'єктів прав інтелектуальної власності тощо. Для цього слід зважати й на перелік особливих форм фіксації засобів доказування, наприклад, веб-протоколів.

Другим способом захисту є *визнання правочину недійсним*. Відповідно до ст. 205 ЦК України, правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. У контексті нашої теми дослідження мова буде йти лише про договір у письмовій (електронній формі). Адже, якщо ми говоримо про таких суб'єктів цивільних прав як інтернет-користувач, очевидним є те, що такі суб'єкти за природою відповідних правовідносин укладають договори лише в письмовій формі онлайн.

Говорячи на тему визнання правочину недійсним, перш за все, необхідно вказати як поділяються правочини за ступенем недійсності. Існують нікчемні й оспорювані правочини. Нікчемні – абсолютно недійсні правочини за законом згідно з ч. 2 ст. 215 ЦК України. Оспорювані – такі, що можуть бути недійсними лише за певних умов, відповідно до ч. 3 ст. 215 ЦК України. У ст. ст. 208, 220, 221, 223, 224, 226, 228 ЦК України зазначено, що нікчемними вважаються правочини, які вчинені: без додержання обов'язкової письмової форми (для яких встановлено законом виключно письмову форму); без додержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення; малолітньою особою за межами своєї цивільної дієздатності; особою, цивільна дієздатність якої є обмеженою за межами її цивільної дієздатності; недієздатною фізичною особою; без дозволу органів опіки й піклування, а також правочини, які своєю суттю порушують публічний порядок. Необхідно зазначити, що при цьому рішення суду щодо недійсності цих правочинів не вимагається.

У ст. ст. 222, 223, 229, 233, 234, 235 ЦК України зазначено, що оспорюваними вважаються правочини: що вчинені неповнолітньою особою за межами своєї цивільної дієздатності; що вчинені фізичною особою, що є обмеженою у дієздатності, без згоди піклувальника; що вчинені під впливом помилок; що вчинені під впливом тяжкої обставини; фіктивні; удавані. Ці правочини не є недійсними за правилом, але допускається можливість визнання їх такими в судовому порядку на вимогу однієї зі сторін або заінтересованих осіб. Для визнання правочинів (або їх частин) дійсними або недійсними кожна особа може звернутися до суду. *Нікчемний правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом. Оспорюваний правочин може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду. Таке розуміння визнання правочину недійсним, як способу захисту, є усталеним у судовій практиці.*

Оспорюваний або будь-який інший правочин, що визнано судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення. Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України, підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) певних вимог, які встановлено ст. 203 ЦК України, саме на момент вчинення правочину, тобто не може бути визнаний недійсним правочин, який не вчинено. Зокрема, не є укладеними правочини, в яких немає встановлених законодавством умов, необхідних для їх укладення (немає згоди за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепту стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо).

У разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість того, що одержано. Якщо у зв'язку зі вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків і моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

Також зазначимо, що підстави визнання недійсності договору (контракту) може бути визначено й іншими законами. Так, окремі спеціальні закони містять норми, що належать до різних галузей права (наприклад, земельного, податкового, антимонопольного, іншого). Як зазначено в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 року № 9 [137], цивільні відносини щодо недійсності правочинів регулюються, крім ЦК, також Земельним і Сімейним кодексами, Законами України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 року № 161-XIV, «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII та іншими актами законодавства. Тому, розглядаючи справи про визнання правочинів недійсними, суди залежно від предмета й підстав позову мають застосовувати норми матеріального права, якими регулюються відповідні відносини. Отже, якщо відповідний кодекс чи закон містить норми, які установлюють умови недійсності правочину, їх застосовують для визнання відповідної угоди (договору, контракту) недійсною [55].

Перелік правових наслідків недотримання окремих вимог щодо укладення правочинів наведено у параграфі 2 глави 16 ЦК України (ст. ст. 218–235), а саме щодо: письмової форми правочину; вимог закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину; вимог закону про нотаріальне посвідчення договору, правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; правочину фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності; правочину без дозволу органу опіки й піклування; правочину дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; правочину недієздатною фізичною особою; юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти; вчинення правочину, який порушує публічний порядок, вчинений з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства; правочину, який вчинено під впливом помилки; вчинення правочину під впливом обману; правочину, який вчинено під впливом насильства; правочину, який вчинено у результаті зловмисної домовленості

представника однієї сторони з іншою стороною; правочину, який вчинено під впливом тяжкої обставини; внаслідок фіктивного правочину; внаслідок удаваного правочину.

Враховуючи сказане й засновуючись на положеннях ст. 215 та ст. 216 ЦК України, слід погодитись із підходом, висловленим у наукових джерелах, де зазначено, що визнання правочину недійсним як спосіб захисту включає такі види вимог, звернених до суду:

- 1) про визнання нікчемного (оспорюваного) правочину недійсним;
- 2) про визнання нікчемного правочину дійсним;
- 3) про застосування наслідків нікчемності (оспорюваності) недійсного правочину.

До засобів цивільно-правової відповідальності, пов'язаних із учиненням і виконанням недійсного правочину відносять вимоги:

- 1) про відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку із учиненням недійсного правочину;
- 2) про відшкодування завданих збитків (та/або моральної шкоди) у подвійному розмірі [46, с. 247].

При цьому слід ураховувати, що не кожна електронна правова угода потребує створення окремого електронного договору у вигляді окремого електронного документа. Електронний договір можна укласти у спрощеній формі, а можна класично – у вигляді окремого документа. Важливо, щоб електронний договір включав усі істотні умови для відповідного виду договору, інакше він може бути визнаний неукладеним або недійсним у зв'язку з недодержанням письмової форми через пряму вказівку закону. З огляду на ч. 1 ст. 638 ЦК України, договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

У науковій літературі пропонується розподілити предмет доказування в справах про визнання правочинів недійсними на загальний та спеціальний. До першого з них відносять:

1) факт укладення правочину (для розмежування недійсних і неукладених правочинів);

2) наявність дефектів елементів правочину (невідповідність його змісту, форми й суб'єктного складу вимогам закону, а також невідповідність волі волевиявленню);

3) сутність і вартість отриманого сторонами за правочином (*тобто предмет договору й умови його виконання*);

4) розмір завданої шкоди тощо.

Спеціальні ж визначаються залежно від конкретної підстави визнання правочину недійсним [181, с. 953-954]. Вважаємо, що загальний предмет доказування у справах про визнання недійсними правочинів, укладених у мережі Інтернет, буде відповідати загальноприйнятим у цивільному праві й практиці підходам, з тією відмінністю, що підтвердження факту укладення такого правочину, предмету договору й умов його виконання, дефектів волі, змісту або форми правочину тощо безпосередньо залежатиме від механізмів і способів інтернет-комунікації, використовуваних сторонами для укладення і подальшого виконання правочину, вимагаючи переходу доказової бази у інформаційно-мережеву площину. Наслідком цього буде тяжіння до використання електронних доказів у цій категорії справ – електронних документів, веб-сайтів й окремих веб-сторінок, текстових, мультимедійних повідомлень, метаданих і баз даних тощо.

Загалом же, специфіка застосування визнання правочину недійсним як способу захисту у справах про відновлення порушених прав інтернет-користувачів може відображатись багатоаспектно, торкаючись насамперед особливостей доказування у цій категорії справ, пов'язаного із фактами нікчемності або оспорюваності правочину, укладеного за допомогою мережі Інтернет – як на окремих веб-сторінках, так і через встановлювані контрагентами застосунки. Тут значення набуватимуть будь-які задокументовані в електронній формі або збережені за допомогою різних інтернет-протоколів дані, що підтверджуватимуть факт вчинення нікчемного (недійсного) правочину, а також вказуватимуть на наявність підстав для визнання останнього нікчемним або

недійсним. Така інформація може зберігатись на веб-сторінках або у застосунках безпосередньо, наприклад, шляхом відбору інформації про вік особи, яка вчиняє правочин для перевірки обсягу її дієздатності, або опосередковано через отримання даних від пристрою особи, аналізу історії її інтернет-активності, інших учинених дій тощо.

Нерідко сам спосіб укладення правочину на інтернет-майданчиках може свідчити про його нікчемність або можливість подальшого оспорювання, зокрема у випадках нав'язування послуги, поширення спам-повідомлень, введення споживача (як інтернет-користувача) в оману, поширення погроз і таке інше. У цих випадках позивачеві, що звертається до суду з вимогою про визнання правочину недійсним, слід зберегти й проаналізувати на предмет відповідності закону якомога більший масив інформації стосовно конкретної угоди: отримані електронні листи, веб-посилання, будь-які супровідні електронні документи, встановити особу контрагента (у майбутньому – відповідача) тощо. Визнаючи правочин, укладений за допомогою мережі Інтернет, недійсним, суд виходитиме із загальної процесуальної та матеріально-правової логіки, але повинен зважати на специфіку використовуваних і наведених вище засобів доказування.

Значний потенціал має застосування визнання правочину недійсним при захисті корпоративних майнових прав, що в сучасних умовах нерідко реалізуються за допомогою інтернет-застосунків або сервісів, зокрема у випадку недотримання статутних вимог щодо прийняття рішень компанією, розподілу прибутку тощо, при порушенні прав акціонерів (вкладників) на інформування про управлінські рішення, збори, їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет. Зловживання при укладенні правочинів або схиланні до їх укладення можуть відбуватися й при отриманні інтернет-користувачами послуг інтернет-банкінгу, користуванні онлайн-кабінетами, здійсненні замовлень і розрахунків за договорами у мережі Інтернет. Важливого значення тут набувають і питання доказування: гарантування можливості відслідкувати надання згоди користувачем із приводу всіх істотних умов договорів, учинюваних у мережі Інтернет, що стосується і придбання товарів у інтернет-магазинах, де часто виявляються

досліджувані нами раніше проблеми уникнення виконання обов'язків перед покупцями, своєчасного розгляду й реагування на претензії та вимоги споживачів, реалізації через Інтернет контрабандного й контрафактного товару, який містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу, що може безпосередньо вплинути на дійсність відповідного правочину через введення споживача (інтернет-користувача) в оману, маніпуляцію його волею тощо.

Третій із загальних способів захисту цивільних прав – *припинення дії, яка порушує право*, пов'язаний зі вчиненням іншою особою незаконних дій, спрямованих на порушення права, належного особі. Зокрема, цей позов може подаватися у випадках, коли інша особа чинить перешкоди у здійсненні власником повноважень користування та розпорядження належним йому майном (негаторний позов – ст. 391 ЦК України); у разі неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності (ст.ст. 424, 432 ЦК України) [57].

У контексті прав інтернет-користувачів, припинення дії, яка порушує право, посідає важливе місце у загальному захисному механізмі, слугуючи способом захисту, що тісно пов'язаний із визнанням права й відшкодуванням завданих внаслідок його порушення збитків, включно з моральною шкодою. Часто постає ситуація, коли особа звертається до порушника або одразу до суду з приводу належності їй права, що не визнається або ігнорується провайдерами, адміністраторами веб-ресурсів та іншими суб'єктами, вимагаючи припинення таких дій та стягнення відшкодування.

Застосування припинення дії, яка порушує право, є ефективним у випадку тривалого порушення прав інтернет-користувачів, оскільки безпосередньо призводитиме до запобігання не лише припиненню дій, що порушують ці права, але й заборони їх повторного вчинення – як з точки зору об'єктивного складника (порушення цих же прав інтернет-користувачів), так і суб'єктивного складника (цією ж особою (особами) у майбутньому). Тут ефективним буде застосування припинення дії, яка порушує особисті немайнові права інтернет-користувачів: неправомірне блокування доступу до особистих аккаунтів і функціоналу веб-

ресурсу, можливостей публікації або споживання інформації та даних, що на ньому розміщені, і є загальнодоступними, включно з даними, що безпосередньо належать або були самостійно розміщені особою, або доступ до яких є гарантованим для кожного громадянина (наприклад, інформація про стан довкілля), створення перешкод для комунікації з членами сім'ї, завдання шкоди честі, гідності чи діловій репутації особи шляхом булінгу, поширення неправдивої, компрометувальної інформації тощо.

Четвертий спосіб захисту – *відновлення становища, яке існувало до порушення права*, пов'язаний із застосуванням заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи у тому стані, в якому воно існувало до його порушення, що може виражатись у вимогах щодо усунення перешкод у здійсненні права власності; щодо застосування наслідків недійсного правочину; щодо заборони використання твору без дозволу автора; повернення власнику його майна з чужого незаконного володіння (ст. 387 ЦК України), виселення особи, що самоправно зайняла житлове приміщення (ст. 116 ЖК України) тощо. Такий спосіб захисту порушеного права, як визнання незаконним акту суб'єкта владних повноважень, відповідно до правового висновку Верховного Суду України, втіленого у постанові від 12 червня 2007 року (справа № 21-173во07) [103], не є універсальним і його застосування можливе у двох випадках: коли може бути відновлено те становище, що існувало до видання акту, або коли за відсутності цієї можливості вимогу про визнання незаконним акту суб'єкта владних повноважень поєднано з вимогою про відшкодування майнової та моральної шкоди.

Відновлення становища, яке існувало до прийняття спірного рішення, якщо право власності на майно набуто іншою особою (ніж суб'єкт владних повноважень), є неможливим. Якщо відновлення становища, яке існувало до прийняття спірного рішення є неможливим і вимоги про скасування рішення суб'єкта владних повноважень не поєднано з вимогами про відшкодування майнової та моральної шкоди, у задоволенні позову необхідно відмовити.

Стосовно прав інтернет-користувачів неможливість відновлення становища може бути пов'язана зі знищенням без можливості відновлення первинних джерел розміщення інформації – веб-ресурсів або окремих інтернет-сторінок, некоректним вилученням із наступним пошкодженням фізичних носіїв даних (серверів, жорстких дисків), спричиненням іншої майнової шкоди, коли повернення в попередній стан є фактично неможливим.

Вважаємо, що для захисту прав інтернет-користувачів поновлення становища, яке існувало до порушення, може виражатись у відновленні доступу до інтернет-ресурсів або поновленні прав, належних особі на відповідному інтернет-майданчику, включно з доступом до такого ресурсу як такого: можливістю використовувати власний акаунт, вчиняти дії комерційного й особистого некомерційного спрямування; відновлення видалених адміністратором або провайдером інтеракцій цього користувача з іншими суб'єктами, що виникли на цьому майданчику; припинення дій, які створюють перешкоди для користувача у використанні всіх комунікаційних і споживацьких можливостей веб-сайту; подальша компенсація (відшкодування) завданої у зв'язку з цим майнової та особистої немайнової шкоди. Окрему категорію становлять справи, пов'язані із незаконним блокуванням веб-ресурсів за рішеннями органів державної влади, органів місцевого самоврядування або суду, що поруч з наведеними загальними правами може пов'язуватись і з реалізацією права на свободу інформації та її поширення, свободу ведення підприємницької діяльності, на свободу висловлювань і переконань тощо. Безпосередня пов'язаність цих свобод та інтернет-простору в сучасних умовах є безсумнівною.

Нерідко питання відновлення попереднього становища пов'язують із поширенням у мережі конфіденційної інформації, відомостей, що можуть завдавати шкоди честі, гідності особи. Так, 19 червня 2013 року Центральний районний суд м. Сімферополя частково задовольнив вимоги першого віцепрем'єра Криму Павла Бурлакова до інтернет-видання «Аргументы недели Крым» і журналістки, члена Незалежної медіапрофспілки України Ганни Андрієвської. Згідно з рішенням суду відповідач у справі – ДП «Аргументы недели Крым»

зобов'язаний видалити з сайту інтернет-видання статтю «Гуртожиток як прихисток для кримських VIPів. Історія Павла Бурлакова» і знищити наявні у журналістки матеріали, які містять конфіденційну інформацію про першого віцепрем'єра. Вимоги позивача в частині публікації вибачень на місці статті щодо фіктивної реєстрації пана Бурлакова в гуртожитку суд відхилив.

Не погодившись із зазначеним рішенням суду, позивачі подали апеляційну скаргу, в якій просили рішення суду в частині задоволення позову скасувати й прийняти в цій частині нове – про відмову в задоволенні позову, посилаючись на неповне з'ясування обставин, що мають суттєве значення для вирішення спору, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Зокрема, було зазначено, що суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що відповідачі порушили право на особисте життя позивача, поширили конфіденційну інформацію, чим завдали йому моральної шкоди. Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що автором оспорюваної інформації в мережі Інтернет є журналістка Г. Андрієвська, власником веб-сайту, на якому було розміщено зазначену інформацію, є ДП «Аргументы недели Крым», а інформація, яку викладено у статті, є конфіденційною інформацією про фізичну особу позивача. Дослідивши матеріали справи, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим прийняв рішення про задоволення апеляційної скарги, скасування рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову й ухвалення в цій частині нового рішення, яким у позові відмовити [150].

Ще один, п'ятий спосіб захисту – *примусове виконання обов'язку в натурі* застосовують у випадках, коли відповідач був зобов'язаний учинити певні дії по відношенню до позивача, але відмовився або уникає можливості виконати свій обов'язок. Таким чином, обов'язковим є чинник наявності зобов'язальних правовідносин між сторонами, що можуть бути у відносинах за договором підряду, купівлі-продажу, поставки тощо.

Примусове виконання обов'язку в натурі є широко застосовуваним на практиці способом судового захисту. Такий спосіб захисту дозволяє кредиторам у

зобов'язаннях забезпечити повне або часткове отримання результату, заради якого укладався договір, і застосовують його в тому випадку, коли контрагент був зобов'язаний учинити дії, але відмовився або ухиляється від їх виконання [171]. При прийнятті судового рішення про присудження до виконання обов'язку у натурі суд може зіткнутися з юридичною чи фактичною неможливістю виконання цього обов'язку, враховуючи, зокрема, положення Закону України «Про виконавче провадження» чи з огляду на обставини справи [93, с. 453]. Також примус до виконання обов'язку у натурі не може бути покладено в основу судового рішення у разі, якщо його не можна виконати з незалежних від боржника причин.

Зокрема, як зазначає В. Д. Андрійцьо, у випадку втрати боржником ліцензії на проведення робіт або надання передбачених договором послуг «неможливе винесення судового рішення про зобов'язання боржника виконати певні роботи або надати послуги, навіть у тому випадку, коли на боржника обов'язок виконати роботи або надати послуги покладено законодавством», адже «застосування такого способу захисту цивільних прав як примусове виконання обов'язку в натурі є неможливим, якщо боржник з незалежних від нього причин втрачає можливість виконання таких робіт або надання послуг» [7, с. 74].

Але у такому випадку існує проблема виявлення обставин, що унеможливають виконання зобов'язання загалом у зв'язку із неможливістю такого виконання. Зокрема, названу В. Д. Андрійцьо обставину існування «незалежних від боржника причин», коли він «втрачає можливість виконання зобов'язання», не може бути кваліфіковано як припинення виконання без вирішення питання про припинення зобов'язання загалом. У справах про захист прав інтернет-користувачів наявність зобов'язальних відносин, а отже й можливість застосування примусового виконання обов'язку в натурі як способу захисту, є доволі поширеною, адже охоплює всі види комерційних транзакцій, у яких користувач є споживачем певних послуг або замовником товарів через інтернет-майданчики, а тому відповідач може бути зобов'язаний судом надати таку послугу, відновити до неї доступ в обсязі або на умовах, погоджених із

користувачем (споживачем), навіть якщо таке погодження відбувається на умовах договору приєднання, надіслати покупцю товар у кількості й асортименті, представленому та замовленому на веб-ресурсі, а також включати ситуації, пов'язані із особистими немайновими правами користувачів – від обмеження поширення конфіденційної інформації до її повного видалення зі сторінок ресурсу. Частими є й складні правові ситуації збирання даних про користувачів та їх продажу стороннім контрагентам, що за правилами ресурсів і згідно з нормами чинного законодавства в цій сфері є забороненим, а тому користувач вправі звернути до адміністратора або власника веб-сайту вимогу про виконання обов'язку в натурі – видалення інформації, розміщення якої є далі небажаним для користувача, виключення можливостей її поширення, що нерідко передбачається відповідними користувацькими угодами.

Також, попри свою матеріально-речову спрямованість і застосування здебільшого для захисту прав та інтересів сторін у зобов'язальних відносинах, примусове виконання обов'язку в натурі може використовуватись як спосіб захисту й при захисті прав інтелектуальної власності й конфіденційної інформації інтернет-користувачів, коли безпосередніх зобов'язальних правовідносин між сторонами немає, але українське законодавство та власні правила інтернет-майданчиків зобов'язують адміністраторів веб-ресурсів вчиняти певні дії.

Зміна правовідношення та припинення правовідношення як спосіб захисту пов'язують із потребою у зміні чи припиненні існуючих правовідносин. Припинення правовідношення застосовують, як правило, у разі невиконання або неналежного виконання боржником своїх обов'язків або неправомірного використання кредитором свого права. Зміна правовідношення, як зауважив І. О. Ромащенко, полягає у зміні його суб'єкта, об'єкта чи змісту, а припинення правовідношення – у припиненні всіх прав та обов'язків сторін правовідношення. Крім того, додатковими критеріями відмежування зміни від припинення правовідношення у зобов'язаннях є предмет і спосіб виконання: якщо зміна є настільки суттєвою, що стосується предмета чи способу виконання зобов'язання, а це невідворотно позначається на об'єкті та змісті такого правовідношення, то,

відповідно, здійснюється припинення попереднього правовідношення та виникнення нового [158, с. 66-67]. З цього приводу висловлювався Верховний Суд України, яким у постанові від 18 вересня 2013 року у справі № 6-75цс13 [102] зазначено, що оцінка порушення договору як істотного здійснюється судом відповідно до критеріїв, які встановлено вказаною нормою. Вирішуючи питання про оцінку істотності порушення стороною договору, суди мають встановити не лише наявність істотного порушення договору, але й наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною, яку може бути виражено у вигляді реальних збитків та (або) упущеної вигоди; її розмір, який не дає змогу потерпілій стороні отримати очікуване під час укладення договору, а також установити, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що насправді вона змогла отримати.

Логічним є висновок, що *повернення сторін правовідношення у попередній стан – це невластивий для зміни й припинення правовідношення правовий наслідок*. У свою чергу, розірвання договору призводить до припинення зобов'язального правовідношення сторін договору (ст. 651 ЦК України) і, відповідно, також спрямоване на майбутнє, тобто відповідно до ст. 651 ЦК України не має зворотної сили. Панькевич Р. підкреслив, що лише істотне порушення умов договору може бути підставою для його зміни чи розірвання судом на вимогу держави або територіальної громади [90, с. 38].

При цьому, у випадку істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, що регулюється ст. 652 ЦК України, договір може бути змінено або розірвано за згодою сторін, а якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність із обставинами, що істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірвано, а з підстав, установлених частиною четвертою цієї статті, змінено, – за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

1) на момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміну обставин зумовлено причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості й обачності, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Ці ж вимоги поширюються і на випадки зміни й припинення правовідносин, де однією зі сторін є інтернет-користувач.

Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Застосування цього способу захисту визначено положенням ст. 22 ЦК України і проводиться як у договірних зобов'язаннях (ст. 611 ЦК України), так і в позадоговірних зобов'язаннях (гл. 82 ЦК України), якщо порушенням цивільного права особи їй завдано майнову шкоду, що призвело до збитків. Зокрема, підстави для відшкодування завданих збитків передбачено за порушення таких договірних зобов'язань як: договір купівлі-продажу (ст. 661, ст.ст. 678, 700 ЦК України), договір дарування (ст. 721 ЦК України), договір найму (ст.ст. 766, 768, 776, 780 ЦК України), договір підряду (ст.ст. 848-850, 852, 858 ЦК України) тощо.

Відповідно до ст. 22 ЦК України, до збитків належать втрати, яких зазнала особа у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода). На вимогу особи, якій завдано шкоди, й відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодовано і в інший спосіб, зокрема – у натурі (переданням речі того ж роду й тієї ж якості, полагодженням пошкодженої речі).

У випадках порушення зобов'язання правовим наслідком цього може бути, як відповідальність, і сплата неустойки (штрафу, пені), якщо це передбачено договором або актом цивільного законодавства. Загальні положення щодо підстав

відповідальності за завдану майнову шкоду визначено у ст. 1166 ЦК України. Є чимало випадків, коли такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів було застосовано без додержання норм законодавства із цих питань [6].

Підставою для застосування цього способу захисту є наявність заподіяної особі майнової шкоди. Більш детально підстави для застосування цього способу захисту регламентують ст. ст. 22, 623, 624 і глава 82 «Загальні положення про відшкодування шкоди» ЦК України. Причому цей спосіб захисту може застосовуватися не лише за порушення позадоговірних (деліктних) зобов'язань, а й договірних, на що було вказано вище.

Згідно із ч. ч. 1-2 ст. 16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу. Способами захисту прав та інтересів можуть бути, зокрема, відшкодування збитків й інші способи відшкодування майнової шкоди. При цьому ст. 22 ЦК України встановлено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками ж, у свою чергу, є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Відповідно до ч. 4 вказаної статті на вимогу особи, якій завдано шкоди, й відповідно до обставин справи майнову шкоду може бути відшкодовано і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду й тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо) [30].

Аналізуючи наведені норми в їх сукупності, а також саму назву ст. 22 ЦК України – «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди» – можна дійти висновку, що, по-перше, відшкодування збитків – це один із способів відшкодування майнової шкоди; по-друге, підставою для відшкодування збитків і шкоди є порушення цивільного права особи. При цьому, як права, що впливає із договору (право на отримання товару, результату виконаної роботи тощо), так і абсолютного права особи – тобто права, якому

протистоїть обов'язок усіх і кожного утримуватися від дій, які порушують це право (право власності, право господарського віддання тощо). Іншими словами, як при порушенні права, встановленого правочином, так і при порушенні права, наданого й гарантованого законом (абсолютне право), особа має підстави вимагати відшкодування збитків, завданих таким порушенням [30].

У питанні відшкодування збитків, завданих у зв'язку з порушенням прав інтернет-користувачів, діють ті ж принципи й напрацьована судова практика. Вбачається, що суттєвою особливістю є проблеми доказування у цих справах, де перед особою постає часто непросте завдання – довести причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача – власника/адміністратора веб-ресурсу або провайдера й завданою інтернет-користувачеві шкодою.

На нашу думку, до чинників, які впливатимуть на встановлення такого зв'язку, а також загалом на доведення користувачами інтернету факту завдання їм матеріальної шкоди слід віднести: 1) відомості, що вказують на загальну технічну чи операційну можливість завдання шкоди, її розрахунок, включно з витратами на поновлення прав і відшкодування упущеної вигоди; 2) прямі або опосередковані дані про дохід, отриманий відповідачем і не отриманий у зв'язку з порушенням їх прав позивачем; 3) тривалість порушення, а саме конкретний проміжок часу, протягом якого конкретні права інтернет-користувачів порушувались, за умов отримання відповідачами матеріальної вигоди або не отримання її користувачами. Необхідно врахувати й обсяг правопорушення, чи стосувалось воно інших конкретних інтернет-користувачів, чи було деперсоналізованим, наміри порушника тощо. З огляду на специфіку комунікацій і правовідносин, що реалізуються у мережі Інтернет, будь-які електронні докази ставатимуть у нагоді, включно з відомостями, що надсилають контролювальним органам або зберігаються на серверах інтернет-компаній, інтернет-магазинів.

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Поняття моральної (немайнової) шкоди і порядок її відшкодування визначено у ст. 23 ЦК України. Підставами для відшкодування моральної шкоди можуть бути порушення майнових (ст.ст. 386, 396 ЦК України), особистих немайнових (ст. 280

ЦК України) прав особи, а також зобов'язань у випадках, передбачених договором або законом (ст. 611 ЦК України), прийняття неправомірних рішень, а також дії чи бездіяльність органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (ст. 1167 ЦК України), заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті особи (ст. 1168 ЦК України) тощо. Моральну шкоду, завдану неправомірними діями чи бездіяльністю, повинна відшкодувати особа, яка її завдала, за наявності її вини. Незалежно від наявності вини відшкодовується шкода у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1176 ЦК України.

Найпоширенішими випадками, коли вирішується питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, є: 1) поширення, у тому числі через засоби масової інформації, відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, порочать честь, гідність, ділову репутацію; 2) відшкодування шкоди, завданої майну та здоров'ю; 3) порушення прав споживачів; 4) порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; 5) прийняття незаконних рішень, а також дії чи бездіяльність органу дізнання, судового слідства, прокуратури або суду; 6) вчинення корупційного діяння; 7) скоєння злочину; 8) пошкодження майна; 9) завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки. При застосуванні способу захисту права, передбаченого п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України, помилки, в основному, полягали в поширенні його на випадки, для яких законом відшкодування моральної шкоди не передбачено (на договори оренди, інвестиції, позики, кредиту, банківського вкладу), або у відмові в застосуванні відшкодування моральної шкоди, яке передбачено законом (наприклад, завданої прийняттям нормативно-правового акту).

Критерії визначення розміру відшкодування моральної шкоди, передбачені ч. 3 ст. 23 ЦК України, є не достатньо чіткими, у зв'язку з чим у подібних випадках суди визначають розмір відшкодування по-різному, наприклад, у зв'язку зі смертю фізичної особи в одних випадках – у сумі 500.000 грн., 100.000 грн., а в інших – у рази менший.

Убачається за доцільне нормативно встановити методику визначення розміру відшкодування моральної шкоди, з приводу чого існують деякі наукові розробки [75; 206] й позиції судів України, поруч з іншими проблемними питаннями. Зокрема, відповідно до абз. 1 п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [136].

У питанні предмету доказування постановою Пленуму Вищого Господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [118], закріплено, що суд повинен встановити, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями їх заподіяно, в якій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з яких підстав він у цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору. Відповідно доведення цих обставин покладається на сторону, що на них посилається в обґрунтування своїх позовних вимог.

Визначаючи розмір і форми відшкодування моральної шкоди, потрібно також урахувувати функції, які повинно виконувати таке відшкодування (сатисфакція, компенсаційна функція). Якби чинники не впливали в кожному конкретному випадку на розмір відшкодування, очевидним є те, що цей розмір повинен бути максимально адекватним завданій шкоді. Доказами можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюють завдяки показанням свідків, висновкам експертів, письмовим доказам (наприклад, медичними довідками, висновками).

Звернемось також до аналізу судової практики. Зокрема, у червні 2014 року позивач звернувся до суду з вимогою про захист честі, гідності й ділової репутації та відшкодування моральної шкоди. Позивач посилався на те, що він є публічною особою, головою громадської ради при Управлінні Служби Безпеки України в Чернівецькій області, очолює громадську організацію «Європейський Рух», є ветераном органів внутрішніх справ, обирався депутатом Чернівецької міської ради і Чернівецької обласної ради. За його словами, на інтернет-ресурсі «YouTube», веб-сайті газети «Час» та інтернет-порталі «BukNews»: всі новини Буковини» без попередньої перевірки було розміщено відео прес-конференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, у якому останній робить заяви на його адресу, які є неправдивими, образливими, принижують його честь і шкодять діловій репутації.

Позивач також скаржився на коментарі до статей, розміщених на інтернет-сайті «БукІнфо» – Буковинської інформаційної незалежної агенції та інтернет-порталі «BukNews». Позивач наполягав, що повідомлення, які містилися в коментарях, були втручанням в його особисте життя та ґрунтувалися на перекручуванні фактів. Крім того, 13 червня 2014 року на другому антикорупційному форумі 2014 на Буковині, який відбувся в Чернівецькому національному університеті, один з доповідачів з трибуни повідомив, що позивач є непорядною людиною та корупціонером, і відносно нього відкрито дві кримінальні справи.

Позивач вважає, що наведена вище інформація є негативною, такою, що не відповідає дійсності та принижує його честь, гідність і ділову репутацію. Відповідачами у справі були власники веб-сайтів «chas.cv.ua», «buknews.com.ua», «bukinfo.com.ua», «bukmaidan.com», на яких поширено нібито недостовірну інформацію про позивача. У позовних вимогах позивач просив зобов'язати відповідачів видалити відповідну інформацію та коментарі з мережі Інтернет, спростувати неправдиву інформацію, стягнути компенсацію за завдану моральну шкоду.

Рішенням Першотравневого районного суду м. Чернівці від 12 грудня 2014 року в задоволенні позову відмовлено. 24 лютого 2015 року Апеляційний суд Чернівецької області прийняв ухвалу, якою апеляційну скаргу була відхилено, а рішення суду першої інстанції залишено без змін. Суд постановив, що з матеріалів справи вбачається, що позивач є громадським діячем. Крім того, у своїх позовних заявах позивач неодноразово наголошував, що він є публічною особою. А тому доводи апеляційної скарги про те, що позов було пред'явлено не як публічною особою, а як звичайним громадянином України, спростовуються вищенаведеними доказами.

Результати аналізу повідомлень, що були висловлені й поширені відповідачами, на думку колегії суддів, засвідчують, що в оспорених висловлюваннях і публікаціях виявилися законні наміри висловити свої погляди стосовно позивача як громадського діяча, гостро і критично сформулювати свою думку щодо політичного портрета цього публічного діяча з питань, які мають політичний і громадський інтерес. Доводи позивача про те, що поширеними відомостями про притягнення його до кримінальної відповідальності відповідачі порушують при цьому презумпцію невинуватості, не дають підстав для спростування таких відомостей. Було встановлено, що відповідачі в мережі Інтернет на веб-сайтах «Час», «*BukNews*», «*YouTube*» відтворили відео прес-конференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, а тому з огляду на ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII не несуть відповідальності за достовірність інформації. З цих же підстав не може наставати відповідальність за відображення в мережі Інтернет на веб-сайті «*BukNews*» відео доповідача на Другому антикорупційному форумі 2014 на Буковині. Висловлювання у статтях були кваліфіковані судом як оціночні судження, в яких відповідач висловлює свої погляди стосовно позивача як громадського діяча. Зважаючи на ст. 47-1 Закону України «Про інформацію», відповідач не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

Що стосується коментарів до статей, розміщених в Інтернеті на сайті «БукІнфо» та інтернет-порталі «*BukNews*», зокрема, про діяльність позивача в органах внутрішніх справ і підстави звільнення, то при вирішенні цього питання колегія суддів враховувала, що вказані сайти не є інформаційними агенціями і тому не несуть відповідальності, передбаченої Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію». Також колегія суддів керувалася рішенням Європейського суду з прав людини від 5 травня 2011 року у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України».

Суд встановив, що відповідачі в мережі Інтернет розміщували статті, які сприяли обговоренню політичних процесів, які відбувалися в Чернівецькій області і які становили значний інтерес для громадськості. Під цими статтями читачі під вигаданими іменами залишили коментарі, які, на думку позивача, є образливими й наклепницькими. У судовому засіданні апеляційної інстанції було обговорено правила розміщення коментарів на сайтах та встановлено, що адміністратор сайту не має технічної можливості щосекунди контролювати коментарі, які надходять. Суд постановив, що керівники (адміністратори) сайтів не можуть нести відповідальність за коментарі, залишені читачами, якщо позивач не вжив кроків для врегулювання спору в досудовому порядку, не намагався з'ясувати осіб, які залишили коментарі, й не довів умисного розповсюдження неправдивої інформації. Проаналізувавши всю інформацію, яку було поширено відповідачами і яку оспорював позивач, колегія суддів звернула увагу на те, що дійсно стиль викладення вищезазначених повідомлень у мережі Інтернет є доволі нетерпимим до позивача, жорстким і таким, що може викликати обурення, почуття образи, але позивач не довів того, що інформацію було поширено відповідачами «з явним злим умислом», а не з метою сформуванню суспільну думку про позивача [183].

Відшкодування моральної шкоди, завданої з використанням ресурсів мережі Інтернет, може охоплювати й широке коло інших можливих сценаріїв, залучаючи додаткові правомочності інтернет-користувачів у цій сфері. Мова йде про інтернет-булінг, залякування та погрози, схиляння до девіантної поведінки

або завдання шкоди собі чи інших особам, охоронюваним інтересам суспільства й держави, напад на ділову репутацію компаній, поширення конфіденційної інформації про особу, даних, що становлять банківську, лікарську або інші види таємниці, порушення немайнових прав інтелектуальної власності та ін. Проблематика захисту особистих немайнових прав у мережі Інтернет і можливостей відшкодування завданої у результаті цього шкоди є складною та постійно еволюціонує, охоплюючи все нові випадки, багато з яких не отримали не лише нормативної регламентації, але й сталої судової практики чи будь-якого консенсусу серед юристів-практиків.

Останній спосіб захисту цивільних прав, передбачений ст. 16 ЦК України – ***визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування їх посадових і службових осіб*** – характеризується чітко визначеним суб'єктом – заподіювачем шкоди, якими є відповідні державні органи чи їх посадові й службові особи. Підставою для подачі такого позову слугують прийняття незаконних рішень, незаконні дії чи бездіяльність зазначених органів, що призвело до заподіяння шкоди особі. Причому, відповідно до ст. ст. 1173-1175 ЦК України така шкода відшкодовується незалежно від вини цих органів (осіб).

У таких справах суд, по-перше, встановлює невідповідність рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування вимогам закону чи іншим правовим актам, наприклад, рішення прийняте органом, який не мав на те законних повноважень; по-друге, суд встановлює, чи порушуються суб'єктивні цивільні права й охоронювані законом інтереси фізичної або юридичної особи цим рішенням, дією чи бездіяльністю.

Науковці висловили слушну думку про те, що цей спосіб захисту прав за своїми правовими наслідками є тотожним визнанню права, оскільки не змінює правовідносин. Нормативні й індивідуальні акти, які не відповідають актам вищої юридичної сили, не можуть установлювати права й обов'язки (крім окремих випадків), тому положення про оспорювання актів як спосіб захисту цивільних прав потрібно розмістити слідом за положенням про визнання права. Відповідно

до ст. 19 Конституції України, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Таким чином, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування їх посадових і службових осіб у контексті захисту прав інтернет-користувачів є ефективним способом захисту, що не лише спрямований на безпосереднє визнання незаконності рішень, але й на усунення їх негативних наслідків, гарантування дотримання законних прав і інтересів осіб, що користуються мережею Інтернет, забезпечення недоторканності цих прав і умов їх реалізації від свавільних рішень органів державної влади й місцевого самоврядування. Вдалим прикладом може слугувати практика застосування антидискримінаційного законодавства, де помітні позитивні зрушення.

Зокрема, Апеляційний суд Львівської області у своєму рішенні від 2 жовтня 2013 року застосував ці законодавчі гарантії у справі проти державного підприємства «Укрзалізниця», сайт якого (<http://booking.uz.gov.ua/>) унеможлиблював придбання в мережі Інтернет проїзних документів для людей з вадами зору взагалі й придбання їх за пільговими документами зокрема. Задовольняючи скаргу, посилаючись на положення Конвенції про права інвалідів, яку ратифікувала Україна Законом «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» від 16 грудня 2009 року № 1767-V, суд зобов'язав ДП «Укрзалізниця» усунути недоліки на своєму сайті, зокрема забезпечити можливість придбання пільгових квитків для інвалідів й оформити сайт придбання квитків з урахуванням потреб осіб із вадами зору, а саме таким чином, щоб текстом було підписано статус місць (вільне чи зайняте), щоб програмне забезпечення для незрячого могло відображати цю інформацію вголос спеціальним звуковим синтезатором [151].

У межах цього підрозділу також доречно розглянути проблему зловживання інтернет-провайдерами, іншими суб'єктами надання послуг у мережі Інтернет своїми правами як потенційне джерело порушення прав та інтересів інтернет-

користувачів, що є більш вразливою стороною відповідних правовідносин. Одним із виявів такого зловживання правом є нав'язування інтернет-користувачеві непотрібних цифрових послуг, наприклад, за допомогою спам-розсилок, введення його в оману рекламними, маркетинговими й іншими повідомленнями. Згідно з Будапештською конвенцією про кіберзлочинність, [58] інтернет-користувачі повинні бути захищені від втручання в комп'ютерні дані, зокрема, від використання шкідливих кодів (наприклад, вірусів і троянських програм) і надсилання великих обсягів електронних листів отримувачеві з метою блокування комунікаційних функцій системи, тобто спаму.

Крім того, п. 1 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» забороняє нечесну підприємницьку практику. Такою діяльністю, зокрема, вважається діяльність, яка вводить споживача в оману або є агресивною (містить елементи примусу, докучання, впливає або може вплинути на свободу вибору або поведінку споживача щодо придбання продукції).

Більше того, відповідно до ч. 5 ст. 19 цього Закону, забороняються агресивні форми підприємницької практики, такі як: здійснення постійних телефонних, факсимільних, електронних або інших повідомлень без згоди споживача, зокрема, смс-спам чи спам за допомогою повідомлень, які надсилаються електронною поштою.

В Україні, на підставі двох Указів Президента України від 15 травня 2017 року й від 14 травня 2018 року було введено в дію відповідні рішення Ради національної безпеки й оборони та заблоковано 240 веб-сайтів. Офіційний вид санкції по відношенню до сайтів було сформульовано як «блокування інтернет-провайдерами доступу до інтернет-ресурсів, у тому числі до їх субдоменів». Зазначені санкції застосовано на 3 роки. Коаліцією «За вільний Інтернет» було підготовлено й опубліковано юридичний аналіз, у якому зазначено, що санкція як спосіб обмеження прав і свобод людини не відповідає конституційним стандартам і вимогам, а також є виявом необмеженої дискреції державної влади. Крім того, таке блокування не відповідає критерію «необхідності в демократичному суспільстві», є непропорційним визначеній законній меті.

У Єдиному державному реєстрі судових рішень у червні 2019 року оприлюднено два рішення у справах, що стосуються порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації. Про це йдеться в Моніторингу порушень цифрових прав в Україні, що проводить ГО «Платформа прав людини». Обидві справи пов'язані із поширенням інтернет-користувачами соціальної мережі Facebook фотографій бюлетеня із результатами голосування. За одним із таких фактів відкрито кримінальне провадження, у зв'язку з чим матеріали справи про адміністративне правопорушення було повернуто органам поліції, а в іншій справі особу визнано винною в порушенні приписів ч. 1 ст. 212-10 КУпАП й накладено штраф 850 гривень. Отже, судова практика із зазначеного питання є неоднозначною. Нещодавно на прохання видання Liga.Tech компанія Vodafone Ukraine розповіла, як мобільні оператори складають поведінкові портрети клієнтів за їхніми «цифровими слідами» й як монетизують ці дані.

За словами представників компанії, дані мобільних операторів про захворювання клієнта й регулярність його візитів до лікаря є корисними для страхових компаній, які можуть запропонувати їм медичне страхування або продовжити, якщо останнє вже оформлено. Оператори можуть визначати поширення епідемій, аналізуючи зростання кількості й географію відвідувань медичних установ. Мобільні оператори також можуть надавати банкам послугу так званого кредитного скорингу – оцінки кредитоспроможності того чи іншого клієнта.

Далі пропонуємо розглянути справу про надання надмірного й непропорційного доступу до інформації про споживача послуг із доступу до Інтернету на підставі рішення суду. Так, ухвалою Галицького районного суду м. Львова у квітні 2019 року за позовом Української антипіратської Асоціації України було надано тимчасовий доступ до речей і документів, а саме всієї наявної інформації за вказаною IP адресою на паперових і цифрових носіях. Йшлося про веб-ресурси: «kinomooviz.ru», «zonatv.xyz», «hitkino.net», які є пов'язаними між собою незаконними онлайн-кінотеатрами.

Рада з прав людини ООН у своїй Резолюції 2016 року публічно засудила країни, які навмисно обмежують доступ до інтернет-мережі для своїх громадян. Резолюція відображає також чітку позицію організації – «люди повинні бути однаково захищені в офлайн і онлайн», включно з тими рішеннями, де особливий акцент зроблено на свободу слова. Це право згадано в таких міжнародних документах як «Загальна декларація прав людини» та «Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод» [2].

Отже, зловживання з боку інтернет-провайдерів, власників й адміністраторів веб-ресурсів своїми правами та можливостями, а саме практично необмеженим доступом до інтернет-користувачів під час використання останніми відповідних веб-ресурсів, виражається не лише у надсиланні користувачам спам-повідомлень і маніпуляції їх увагою і рішеннями, але й у безпосередньому веденні нечесної та агресивної підприємницької діяльності, введенні споживачів і користувачів в оману. Вважаємо, що наявних нормативних механізмів недопущення таких підприємницьких практик, враховуючи стрімкий розвиток сучасних мережевих технологій, недостатньо, що зумовлює потребу в подальшому врегулюванні особливостей захисту прав інтернет-користувачів від подібних зловживань.

Окрім загальних способів захисту, універсальних для будь-яких прав, свобод і законних інтересів, на увагу заслуговує дослідження специфіки звернення до деяких спеціальних способів, що можуть застосовуватись при захисті прав інтернет-користувачів і стосуються захисту прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 432 ЦК України, суд у випадках і в порядку, встановлених законом, може постановити рішення про: 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот із порушенням права

інтелектуальної власності, та знищення таких товарів; 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів і знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь; 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи й інших обставин, що мають істотне значення; б) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Вбачається, що перший з наведених у статті способів, а саме застосування негайних заходів щодо запобігання порушення прав інтелектуальної власності є особливо ефективним у випадку захисту прав у мережі Інтернет, враховуючи швидкість поширення інформації та практично необмежені можливості її розповсюдження, включно з такими об'єктами авторського права як комп'ютерні програми, бази даних, аудіовізуальні та музичні твори, та об'єктами суміжних прав.

Наприклад, в ухвалі Солом'янського районного суду м. Києва від 16 січня 2021 року у справі № 760/603/21 [185] суд задовольнив заяву Товариства з обмеженою відповідальністю «СТІКС-УКРАЇНА» про забезпечення позову в частині вжиття негайних заходів у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «СТІКС-УКРАЇНА» до Товариства з обмеженою відповідальністю «ХОСТІНГ УКРАЇНА», Товариства з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН», ОСОБА_1 про припинення порушення прав інтелектуальної власності, пославшись на п. 2 ч. 1 ст. 432 ЦК України, заборонив Товариству з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН» або будь-якій іншій особі вносити зміни до бази даних доменного імені «ІНФОРМАЦІЯ_1 » та зобов'язав Товариство з обмеженою відповідальністю «СЕРВІС ОНЛАЙН» встановити у Реєстрі доменних імен режими «clientHold» і «serverHold» для доменного імені «ІНФОРМАЦІЯ_1», про що внести відповідний запис до бази даних. У резолютивній частині ухвали окремо вказано, що вона

підлягає негайному виконанню. Крім цього, практика свідчить, що в мережі Інтернет, а особливо в соціальних мережах найчастіше відбувається порушення не лише авторських прав, але й прав на торговельні марки, комерційні позначення. Не меншого значення при застосуванні цього способу захисту набуває питання оперативного збереження доказів порушення прав інтелектуальної власності на різноманітних веб-ресурсах, їх належної фіксації на електронних носіях.

Щодо захисту прав інтелектуальної власності інтернет-користувачів за допомогою аналізованого способу, слід зважати на виникнення авторських прав у користувачів соцмереж та інших інтернет-сервісів при створенні засобів індивідуалізації: логотипів, аватарів, а також розміщення для загального доступу власних літературних, аудіовізуальних творів, об'єктів суміжних прав. У випадку неправомірного використання останніх третіми особами без дозволу, особливо, коли вони використовуються для комерційних цілей, у володільця сторінки виникає право на захист і звернення в суд в такому випадку із вимогою про застосування негайних заходів буде досить ефективним способом захисту. Інше питання, що для ефективного застосування слід звертатись із такою вимогою в порядку, передбаченому для вчинення заходів забезпечення позову, й у суду є 2 дні для постановлення ухвали згідно з ч. 1 ст. 153 ЦПК України. Крім цього, варто поєднувати цей спеціальний спосіб захисту із загальними та звертатись із позовом про стягнення майнових збитків, моральної шкоди, припинення дій, які порушують право.

Зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності, можливе у випадках придбання в інтернет-магазині чи інших веб-майданчиках товарів, створених або розповсюджуваних із порушенням авторських або суміжних прав, прав промислової власності на торговельні марки й зазначення. Це ж стосується і способів захисту у вигляді вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів, вилучення і знищення знарядь і матеріалів, які використовувались переважно для виготовлення таких

товарів, що у випадку незаконної діяльності інтернет-магазинів може набувати катастрофічних обсягів, потребуючи негайного реагування і масштабних дій. У зв'язку з цим ефективним буде вжиття відповідних заходів також у рамках процесуальних дій із забезпечення позову.

Застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності є ефективним способом захисту авторських, суміжних та інших прав, порушених з використанням мережі Інтернет у випадку неможливості або ускладненості визначення реального розміру збитків, завданих такими порушеннями, однак усі інші елементи складу правопорушення – вина, причинно-наслідковий зв'язок і завдана шкода є належним чином доведеними у суді.

Аналогічним є спосіб захисту, передбачений у п. г ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», хоча й замість «одноразового грошового стягнення» мова йде про виплату компенсації. З приводу підстав та умов стягнення такої компенсації Пленум Верховного Суду України у постанові «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5 [124] зазначив, що «при вирішенні відповідних спорів судам слід мати на увазі, що компенсація підлягає виплаті у разі доведення факту порушення майнових прав суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а не розміру заподіяних збитків.

Таким чином, для задоволення вимоги про виплату компенсації достатньо наявності доказів учинення особою дій, що визнано порушенням авторського права і (або) суміжних прав. Для визначення суми такої компенсації, яка є адекватною порушенню, суд має дослідити: факт порушення майнових прав і яке саме порушення допущено; об'єктивні критерії, що можуть свідчити про орієнтовний розмір шкоди, завданої неправомірним кожним окремим використанням об'єкта авторського права і (або) суміжних прав; тривалість й обсяг порушень (одноразове чи багаторазове використання спірних об'єктів); розмір доходу, отриманого унаслідок правопорушення; кількість осіб, право яких порушено; наміри відповідача; можливість відновлення попереднього стану й

необхідні для цього зусилля тощо. При цьому слід враховувати загальні засади цивільного законодавства, встановлені ст. 3 ЦК України, зокрема справедливість, добросовісність і розумність. Відповідні мотиви визначення розміру компенсації повинні бути наведені в судовому рішенні».

Окреслені вище позиції зберігають актуальність і в сучасній судовій практиці. Так, у рішенні Дарницького районного суду м. Києва від 5 лютого 2019 року у справі № 753/3492/18 [153] суд застосував положення ч. 2 ст. 432 ЦК України й п. г ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», з посиланням на вищевикладені висновки Верховного Суду України, й постановив, що, зважаючи на встановлені спірні правовідносини, факт порушеного відповідачем авторського права позивача на літературний твір і його оригінальну назву «ІНФОРМАЦІЯ_1» (відповідач на сайті з відповідним посиланням/адресою здійснював неправомірне використання оригінальної назви твору «ІНФОРМАЦІЯ_1» шляхом маркування вказаною назвою стенд-підставки для ліплення під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_1» та здійснював розповсюдження такого товару через мережу Інтернет), винність дій, розмір шкоди, суд вважає за необхідне відновити порушені права позивача шляхом стягнення з відповідача компенсації у розмірі 10 (десяти) мінімальних заробітних плат станом на 01 січня 2018 року, що складає 37 230 грн. 00 коп.

Варто звернути увагу й на механізми захисту авторських та суміжних прав з використанням мережі Інтернет, що закріплюються у ст. 51-1 та ст. 51-2 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Відповідно до ст. 51-1 згаданого Закону закріплюється механізм припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, який засновано на можливості правоволодільця (заявника) звернутися до власника або адміністратора веб-ресурсу, на якому здійснюється розміщення чи використання відповідної захищеної законом електронної (цифрової) інформації, із заявою про припинення такого порушення. У Законі окремо зазначено, що аналізований механізм (порядок), застосовується до відносин, пов'язаних із використанням аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм, відеограм,

фонограм, передач (програм) організацій мовлення. Вважаємо, що цей перелік не слід вважати вичерпним і враховувати можливість розширення об'єктів інтелектуальної власності, що можуть бути захищені відповідним чином.

Далі Закон встановлює обов'язкові складники, що повинна містити заява про припинення порушення, включаючи не лише повні відомості про заявника й вид і назву об'єктів авторських або суміжних прав, але й обґрунтовану заявником інформацію про належність йому відповідних майнових прав інтелектуальної власності із вказанням правової підстави та строку їх дії, саму вимогу про унеможливлення доступу до електронної інформації на такому веб-ресурсі, а також спеціальні відомості, які кореспондують способу вчинення порушення – із використанням мережі Інтернет: гіперпосилання на відповідну інформацію та веб-сайт або веб-сторінку, повні відомості про провайдера (постачальника послуг хостингу), який надає послуги з доступу й розміщення інформації на веб-сайті.

Важливим чинником є оперативність реагування власника веб-сайту на таку заяву, за умов її вмотивованості – він зобов'язаний невідкладно, не пізніше 48 годин з моменту отримання заяви про припинення порушення, зобов'язаний унеможливити доступ до електронної (цифрової) інформації, щодо якої подано заяву, й надати заявнику і постачальнику послуг хостингу інформацію про вжиті заходи (ч. 3 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Наступною нормою, с. 52-2 аналізованого Закону закріплено зобов'язання постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, яке охоплює дії щодо закріплення у договорах про надання послуг провайдерів умов і правил, спрямованих на заборону замовникам послуг вчинення дій, пов'язаних із розміщенням електронної (цифрової) інформації з порушенням прав інтелектуальної власності третіх осіб, надання інтернет-користувачами (а саме вони в розумінні цієї статті постають замовниками послуг) достовірних відомостей про себе, невідкладного інформування провайдерів про їх зміну.

Зауважимо, що це положення є поширеною практикою та реалізується на абсолютній більшості великих веб-ресурсів, особливо у соцмережах, що прямо

збирають і використовують, у тому числі в комерційних цілях, особисту інформацію про користувачів, здійснюють розміщення і забезпечують доступ до об'єктів їх авторських та суміжних прав. При цьому стаття встановлює загальне правило, що за умови дотримання вимог ст. 52-1 цього Закону постачальник послуг хостингу не несе відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, ці спеціальні способи захисту, пов'язані з розміщенням і поширенням на веб-ресурсах інформації, яка може бути захищена авторським або суміжними правами, а також спеціальні способи захисту, втілені у ст. 432 ЦК України, є ефективними за умови застосування поруч із загальними способами захисту у контексті забезпечення позову, зокрема вимогами про визнання права, припинення або зміни правовідношення, визнання правочину недійсним тощо. У протилежному випадку, якщо правоволоділець звертається виключно до цих спеціальних способів захисту, зважаючи на строки розгляду справи в судах, питання належного та швидкого захисту прав інтелектуальної власності інтернет-користувачів практично унеможлиблюється.

Слід зазначити, що особливо складною є ситуація в судах з підсудністю в м. Києві, де справи призначають до першого слухання через 6-10 місяців з моменту, коли справу зареєстровано в канцелярії суду. Тому реалізація цих способів через інститут забезпечення позову є більш ефективним механізмом з огляду на встановлені законом скорочені строки розгляду заяви й прийняття судом рішення на її основі.

Іншою проблемою в реалізації способів захисту, закріплених у ст. 52-1 і ст. 52-2 Закону України «Про авторське право і суміжні права» є низький показник реального реагування хостингових компаній на такі звернення, навіть у випадках, коли до заяв, згідно з вимогами Закону, додаються належні докази про наявність у заявника всіх прав на торговельні марки, логотипи, географічні зазначення, об'єкти авторського права й суміжних прав.

Вбачається за доцільне повернутись до практики нормативного регулювання захисту прав інтелектуальної власності, чинної у 2004 році, коли

господарським судам було надано право застосовувати відповідні забезпечення. При цьому, з урахуванням особливостей використання об'єктів інтелектуальної власності у мережі Інтернет, такі судові обмеження повинні супроводжуватись основним позовом заявника про порушення його права, а не втілюватись в окремих судових заборонах, що діятимуть до часу їх скасування.

Таким чином, звернення до досліджених спеціальних способів захисту прав інтелектуальної власності, порушених, невизнаних або оспорюваних з використанням мережі Інтернет, характеризується ускладненістю цих правовідносин фактом необмежених можливостей незаконного використання і розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, що вказує на особливу ефективність таких способів захисту як застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів, вилучення контрафактних примірників, знарядь і матеріалів, які використано для їх виготовлення з цивільного обороту, застосування разового грошового стягнення.

При цьому чинне нормативне регулювання та актуальна судова практика вказують на виокремлення припинень порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет у окрему матеріально-правову і процесуально-доказову категорію, що зумовлено особливостями механізмів захисту прав інтелектуальної власності у сучасних інформаційно-телекомунікаційних мережах.

Висновки до Розділу 2

1. Розширення підстав, способів і форм набуття та здійснення майнових прав за допомогою мережі Інтернет як з фактичної, так і з юридичної точок зору, є динамічним процесом, що постійно ускладнюється і урізноманітнюється. Це насамперед стосується вироблення численних нових форм укладення електронних правочинів, їх фіксації у вигляді електронних документів, ідентифікації особи

контрагента, способів підтвердження належності їй певних майнових прав, гарантування належного набуття, відчуження і здійснення прав.

2. Ключові особливості реалізації майнових прав інтернет-користувачами слід пов'язувати із наслідками вчинення відповідних правочинів у конкретному, специфічному й новітньому для людського суспільства середовищі – інтернет-мережі, що відображається на всіх етапах – від пошуку контрагента, вчинення правочину й фіксації його змісту в електронній формі, до здійснення майнових прав за допомогою веб-сервісів, їх захисту юрисдикційним і неюрисдикційним способами з особливими вимогами стосовно доказування та ін. Вбачається, що формально-юридичне зрівняння майнових прав і пов'язаних із ними правочинів, що виникають і вчиняються за допомогою мережі Інтернет із тими, що вже звично реалізуються особами у «фізичному світі», є важливою гарантією не лише належного здійснення і захисту таких прав, але й еволюційного розвитку науки і практики цивільного права, майнових правовідносин у сучасному суспільстві як таких.

3. У контексті речових прав зміни, привнесені цифровізацією, торкнулись можливості власників нерухомого майна мати доступ до додаткових способів здійснювати блокування в Єдиних державних реєстрах нерухомого майна, вчиняти будь-які правочини з відчуження нерухомості, а всі зміни в реєстрі одразу ж відслідковуються за допомогою інформування власника через смс-повідомлення. Також цифровізація вже давно торкнулась самої доступності відповідних реєстрів, роботи з удосконалення можливостей користування якими постійно ведуть у розвинених демократичних державах. Більше того, ідеї електронного урядування (*e-government*) втілюють і у зміні усталених підходів до обороту державного й комунального майна.

4. Специфіка виникнення зобов'язальних речових прав за допомогою мережі Інтернет на сьогодні переважно пов'язана із формою відповідних правочинів і широким поширенням сутнісно нових електронних договорів. При цьому вже традиційні договірні конструкції, використовувані у господарській діяльності, також повсюдно вчиняються в електронній формі, якій надано такої ж

юридичної сили й доказових гарантій, як і паперовій. Зазначені новітні електронні договори охоплюють надання віддалених послуг інтернет-банкінгу, підтримки роботи онлайн-кабінетів компаній різної спрямованості й виду діяльності, забезпечення цілодобового функціонування інтернет-магазинів, торгівлі активами у мережі Інтернет тощо.

5. Власникам (володільцям) корпоративних прав сьогодні створено низку механізмів реалізації своїх майнових прав через мережу Інтернет. І у випадку, якщо статутними документами не передбачено інше, власники корпоративних прав мають такі права: 1) право на інформування власників корпоративних прав про управлінські рішення, збори, їх зміст (порядок денний) за допомогою мережі Інтернет; 2) право на впровадження механізмів проведення зборів у віддаленому режимі й голосування (прийняття рішень) онлайн; 3) право на інформування власників корпоративних прав про результати діяльності компанії та її фінансові результати за звітний період шляхом розміщення інформації на інтернет-сайті компанії або ж за допомогою адресної розсилки електронних листів власникам корпоративних прав.

6. Майнові права інтернет-користувачів реалізуються у традиційних для цивільного права площинах речових, зобов'язальних, корпоративних і виключних прав. Всесвітня мережа створює додаткові можливості для реалізації та захисту цих прав, що у випадку речових прав досягається шляхом забезпечення доступу як приватних осіб до інформації про власні об'єкти права власності, так і громадськості стосовно державного й комунального майна. Реалізація зобов'язальних речових прав залишається тісно пов'язаною з відповідним зобов'язальним правовідношенням, проте форми останніх, використовувані новітні договірні конструкції, надавані на їх основі послуги й створені цілком нові «речі» і права на них (що було розглянуто на прикладі криптографічних токенів) свідчить про стрімкий розвиток цієї категорії речових прав, способів їх набуття і здійснення. Потенціал використання інтернет-мережі та її конкретні можливості призвели до виникнення нових корпоративних прав, тісно пов'язаних із правами й

інтересами вкладників і акціонерів у частині поінформованості та збереження власних вкладів, загального благополуччя і векторів розвитку компанії.

7. Кваліфікований електронний підпис (КЕП) є сучасною та контрольованою з боку авторизованих сертифікаційних центрів формою засвідчення документів, що дозволяє не лише ідентифікувати особу, але й надати документам, в тому числі правочинам, юридичної сили шляхом встановлення джерела походження інформації та підтвердження цілісності даних, розміщених у електронній формі.

8. Попри значну поширеність інтернет-магазинів як явища в сучасному цивільному обороті, на практиці існує низка проблем, які досі не врегульовано на рівні законодавства. До найбільш поширених проблем слід віднести: (1) приховування власників (бенефіціарів) майна (товарів), яке реалізується через певний інтернет-магазин; (2) ухилення від виконання податкових зобов'язань; (3) уникнення виконання обов'язків перед покупцями (щодо товару в цілому, його якості, асортименту, кількості та інше), своєчасний розгляд і реагування на претензії та вимоги споживачів; (4) реалізація через Інтернет контрабандного й контрафактного товару, який містить об'єкти інтелектуальної власності, використання яких здійснюється без дозволу.

9. До найбільш типових проблемних ситуацій в інтернет-торгівлі належать: (1) подання неповної інформації щодо товару, послуги або взагалі не подання такої інформації; (2) відсутність інформації щодо виробника товару, наявності його сертифікації, забезпеченість гарантією обслуговування; (3) не співпадіння опису товару в електронному каталозі, розміщеному на сайті інтернет-магазину, використаного для його об'єктивізації зображення, фактичному стану товару, наданому в розпорядження покупця; (4) використання «чужих» фотографій, ілюстрацій для характеристики товару; (5) відсутність інформації про споживчі властивості товарів (розміщена інструкція із застосування, склад, опис (наприклад, якщо мова йде про косметику), адресу й контактні дані виробника (продавця), ціну товару, спосіб його оплати, умови доставки; щодо здійснення

політики конфіденційності інтернет-магазином; захисту прав інтелектуальної власності.

10. Сучасні мережеві виклики зумовлюють особливості застосування загальних та деяких спеціальних способів захисту стосовно порушених, оспорюваних або невизнаних прав Інтернет-користувачів. Ключовою характерною рисою виступає саме використання цього інформаційно-комунікаційного простору як майданчика набуття і здійснення цивільних прав, посередника між контрагентами і загалом фізичними та юридичними особами, що зумовлює наявність додаткових передумов для належного захисту майнових і особистих немайнових прав Інтернет-користувачів, належного доведення їх наявності, належності певній особі та самого факту порушення з дотриманням загального процесуального порядку.

11. У справах про захист прав інтернет-користувачів наявність зобов'язальних відносин, а отже й можливість застосування примусового виконання обов'язку в натурі як способу захисту, є достатньо поширеною, охоплюючи всі види комерційних транзакцій, в яких користувач виступає споживачем певних послуг або замовником товарів через інтернет-майданчики, а тому відповідач може бути зобов'язаний судом надати таку послугу, відновити до неї доступ у обсягу або на умовах, погоджених з користувачем (споживачем), навіть якщо таке погодження відбувається на умовах договору приєднання, надіслати покупцю товар у кількості та асортименті, представленому та замовленому на веб-ресурсі, а також включати ситуації, пов'язані із особистими немайновими правами користувачів – від обмеження поширення конфіденційної інформації до її повного видалення зі сторінок ресурсу.

12. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства, а саме:

– доповнити ч. 1 ст. 303 ЦК України після слів «особисті папери» словами *«у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді.»*;

– доповнити ст. 304 ЦК України частиною 2 і 3 такого змісту:

«2. Фізична особа, якій належать особисті папери у цифровому вигляді, може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках та архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може здійснюватися лише при отриманні згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі»;

– перше речення ч. 2 ст. 307 ЦК України викласти у такій редакції: *«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на онлайн-трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в тому числі в мережі Інтернет, у тій частині, що стосується її особистого життя»;*

– викласти ч. 2 ст. 153 СК України у такій редакції: *«Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань, мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів, приєднаних до мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.».*

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження особливостей цивільноправової охорони і захисту особистих немайнових та майнових прав інтернет-користувачів, а також розроблено науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання відносин з використанням мережі Інтернет.

1) Інтернет як правове явище доречно на сьогодні розглядати як транснаціональне позадержавне інформаційно-комунікаційне електронне середовище (простір), у межах якого відбувається взаємодія учасників та виникають відповідні суспільні відносини, в тому числі пов'язані із вчиненням дій та/або (бездіяльністю), які породжують юридичні наслідки та є підставою виникнення, зміни і припинення різних за правовою природою правовідносин;

2) За своєю правовою природою майнові права, що набуваються, реалізуються та відчужуються інтернет-користувачами, характеризуються тими ж основними ознаками, що притаманні майновим правам як таким у цивільному праві. Вони є оборотоздатними, мають грошове вираження, не є нерозривно пов'язаними із особою правоволодільця, набуваються на підставі правочинів та інших юридичних фактів, а також надають особі власника той ж обсяг і перелік правомочностей із володіння, користування та розпорядження майновими правами. До додаткових ознак майнових прав, розпорядження якими здійснюють користувачі із використанням мережі Інтернет, можливо віднести: (1) здійснення за допомогою електронних засобів комунікації та цифрової комерції, фіксації форми вчинення правочинів щодо таких об'єктів у електронній формі; (2) наявність спеціальних засобів фіксації волевиявлення особи на вчинення тих чи інших правочинів, пов'язаних із розпорядженням майновими правами (за допомогою електронних ключів, кваліфікованих електронних ключів, засобів ідентифікації особи, у тому числі двохфакторної ідентифікації (аутифікації) тощо); (3) чинність електронних форм документів з розпорядження майновими правами поряд із вчиненими на матеріальних носіях;

3) Електронний цифровий актив можливо розглядати як специфічний вид майна, з усіма притаманними останньому родовими ознаками (оборотоздатністю, грошовою формою вираження, знеособленістю тощо), який характеризується збереженням й обертанням виключно в електронній формі, за допомогою розподілених реєстрів у мережі Інтернет, побудованих на основі технології блокчейн, що забезпечує конфіденційність здійснюваних з цифровим активом транзакцій;

4) Значна кількість даних, що належать або можуть бути віднесені в певних юрисдикціях до об'єктів прав інтелектуальної власності, безпосередньо розміщують інтернет-користувачі на загальнодоступних веб-майданчиках, що не завжди гарантують збереження і належне подальше використання таких об'єктів. Попри запровадження на деяких веб-ресурсах механізмів захисту такої інтелектуальної власності від незаконного використання, більшість об'єктів залишаються абсолютно незахищеними, потребуючи подальшого вдосконалення нормативного регулювання і вивчення проблематики;

5) На сьогодні назріла необхідність практичного запровадження і технічної реалізації прав власника електронної поштової скриньки забороняти здійснення розсилки повідомлень на його електронну адресу, а також права забороняти надсилання систематичних інформаційних повідомлень (спаму) у тому числі тих, які містять пропозицію щодо укладення договору. Зважаючи на природу спам-повідомлень і механізми їх поширення, такі права можливо закріпити у користувацькій угоді між користувачем і сервісом електронної пошти;

6) Результати аналізу наявної спеціалізованої літератури й судової практики з цього приводу, а також особистий досвід автора дозволяють сформулювати такі рекомендації стосовно забезпечення дійсності правочинів, укладених в електронній формі: (1) сторонам цивільно-правових договорів у випадку укладення електронного договору слід чітко вказувати в тексті договору, що вони вчиняють саме електронний договір; (2) у випадку відсутності такої вказівки до правочину мають застосовуватись загальні вимоги цивільного права щодо дійсності правочинів і відсутність оригіналу підпису однієї зі сторін робить такий

правочин оспорюваним; (3) існує необхідність зазначення у договорі на цей випадок положень щодо: 1) чинності сканкопій договору до моменту обміну оригіналами; 2) зазначення даних електронних адрес (корпоративних – у випадку, коли стороною є компанія) за допомогою яких відбувається обмін такими сканкопіями; 3) вказівка на те, чи є обмін оригіналами обов'язковим (презумпція наявності оригіналу, складеного на паперових носіях);

7) У інтернет-користувачів при здійсненні ними особистих немайнових прав в інтернет-середовищі виникає низка додаткових правомочностей. До них слід віднести право на: (1) визначення меж (встановлення обмежень) доступу до інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту малолітніми й неповнолітніми інтернет-користувачами та кореспондувальне право на здійснення контролю за режимом використання інтернет-середовища й розміщеного у ньому контенту законними представниками, установами, в яких тимчасово перебувають малолітні або неповнолітні особи, у тому числі за використання засобів, інструментів батьківського контролю; (2) захист від булінгу та схиляння до девіантної поведінки; (3) достовірну й повну інформацію про стан його здоров'я, розміщену в електронних базах даних; (4) інформацію про здоров'я дитини або підопічного, розміщену в електронних базах даних (право законних представників); (5) використання електронних засобів, у тому числі надання безкоштовного доступу Інтернету через безпроводну WI-FI мережу у випадку, коли фізична особа перебуває в особливих умовах медичного закладу (обсервація), якщо такий доступ не протипоказаний за станом здоров'я; (6) онлайн консиліум або відеоконференцію із застосуванням віддалених засобів зв'язку у разі необхідності отримання консультації від більш досвідчених (вузьких) фахівців у порядку, передбаченому режимом роботи спеціалізованих закладів, де такі фахівці працюють; (7) вільне розміщення контенту в інтернет-мережі, а саме розміщення інформації та баз даних, розміщення повідомлень у текстовій, графічній, аудіовізуальній формі, розміщення посилань для інших інтернет-користувачів (ретвіт, репост), розміщення посилань на інші веб-сайти тощо, якщо такий контент не порушує прав та інтересів інших користувачів; (8)

споживання інформаційних ресурсів, їх стягнення (завантаження), копіювання, матеріалізацію через друк на принтері, 3D принтері та інші; (9) розпорядження документами, складеними в електронній формі і які стосуються передачі родичами померлого члена сім'ї його органів та інших анатомічних матеріалів і їх компонентів, або його тіла загалом науковим, медичним або навчальним закладам за відсутності волі заборони на це померлого або ж наявність інших нормативних санітарних, карантинних чи інших обмежень; (10) надання письмової або електронної згоди на донорство інтернет-користувачем його органів та інших анатомічних матеріалів і їх компонентів на випадок своєї смерті або встановлення заборони на такі дії; (11) підтримку зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами за допомогою електронних засобів комунікації з використанням мережі Інтернет; (12) достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх збирання, використання та поширення за допомогою можливостей мережі Інтернет; (13) використання його нікнейму в літературних та інших творах, які розміщені на певних веб-сайтах, використання якого допускається лише за згодою самої особи, а після її смерті – за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер; (14) охорону й захист ділової репутації в мережі Інтернет як формалізований вияв активності й популярності інтернет-користувачів; (15) особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) у цифровому вигляді та їх недоторканність; (16) використання паролів, кодів доступу, Face ID, Touch ID, інших сканерів відбитків та електронних застосунків (у т.ч. банківських і корпоративних карток, електронних ключів, персональних ID карт тощо) та інших засобів авторизації на електронних цифрових пристроях, програмному забезпеченні, застосунках, інших сервісах, у тому числі електронній пошті, веб-сервісах, онлайн кабінетах тощо; (17) доступ близьких родичів (спадкоємців) до матеріалів, які знаходяться на електронних цифрових пристроях померлих осіб, їх веб сторінках (акаунтах), у соціальних мережах з метою з'ясування їх змісту, вирішення долі контенту й самого акаунта; (18) вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, яку розміщено в інтернет-просторі;

(19) право інтернет-користувача на використання функціоналу різноманітних інтернет-сервісів (у т.ч. розумний дім, системи відеоспостереження, охоронна сигналізація, системи контролю робочого часу, онлайн банкінг); (20) оприлюднення інтернет-користувачем інформації про своє місцезнаходження за допомогою сервісів геолокації, штучного інтелекту або інших застосунків, що використовуються електронними цифровими пристроями, автомобілями, системами «розумний дім» тощо або ж на заборону поширення таких відомостей;

8) Специфіка охорони й захисту особистих немайнових прав інтернет-користувачів полягає у комбінуванні як традиційних способів захисту, так і нових правових можливостей породжених практикою інтернет-відносин. До їх числа доцільно включити неюрисдикційні способи захисту, які полягають у: (1) запровадженні спеціальних умов застосування корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет; (2) забезпеченні права особи на виключне використання зображень іконок, шпалер, що супроводжуються нікнеймом, а також авторського тексту, викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-відео матеріалів тощо; (3) дотриманні вимог доброчесності в інтернет-просторі (інтернет-доброчесності, яка охоплює обов'язок посилання на ті інтернет-джерела, які були використані під час формування певного контенту, у тому числі в соціальних мережах (безумовна заборона на «привласнення» елементів індивідуалізації інших інтернет-користувачів); (4) застосування накладення на зображення електронного водяного знаку як засобу запобігання копіювання певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами; (5) дотримання вимоги про те, що фотографії, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в інтернет-мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів і сестер;

9) Загальний предмет доказування у справах про визнання недійсними правочинів, укладених у мережі Інтернет, буде відповідати загальноприйнятим у цивільному праві і практиці підходам, з тією відмінністю, що підтвердження

факту укладення такого правочину, предмету договору та умов його виконання, дефектів волі, змісту або форми правочину тощо, безпосередньо залежатиме від механізмів і способів інтернет-комунікації, використовуваних сторонами для укладення і подальшого виконання правочину, вимагаючи переходу доказової бази у інформаційно-мережеву площину. Наслідком цього буде тяжіння до використання електронних доказів у цій категорії справ – електронних документів, веб-сайтів та окремих веб-сторінок, текстових, мультимедійних повідомлень, метаданих і баз даних тощо;

10) Запропоновано внести зміни до чинного законодавства, а саме:

– доповнити ч. 1 ст. 303 ЦК України після слів «особисті папери» словами «у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді»;

– доповнити ст. 304 ЦК України частиною 2 і 3 такого змісту:

«2. Фізична особа, якій належать особисті папери у цифровому вигляді, може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках та архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може здійснюватись лише при отриманні згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі»;

– перше речення ч. 2 ст. 307 ЦК України викласти у такій редакції:
«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на онлайн-трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в тому числі в мережі Інтернет, у тій частині, що стосується її особистого життя»;

– викласти ч. 2 ст. 153 СК України у такій редакції: *«Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань, мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів, приєднаних до мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 14 інструментів батьківського контролю в он-лайн: додатки, браузері, програми. Світлана Чернецька. 13.07.2016 р. URL: <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/17001/2016-07-13-14-instrumentiv-batkivskogo-kontrolyu-v-onlaini-dodatki-brauzeri-programi/>.
2. 5 випадків коли Ви не здогадувалися, що ваші цифрові права порушуються. Платформа прав людини. URL: <https://www.ppl.org.ua/5-vipadkiv-koli-vi-ne-zdogadualisya-shho-vashi-cifrovi-prava-porushuyutsya.html>.
3. 5 затребуваних професій в наступні 10 років. 2 грудня 2019 р. URL: <https://www.robo.house/uk/profes%D1%96%D1%97-majbutnogo/>.
4. Алексеев С. С. Общая теория права. М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2. 359 с.
5. Амбассадор. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_a/ambassador/.
6. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu.html.
7. Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку у натурі в зобов'язаннях з виконання робіт та надання послуг. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 2. С. 70–74.
8. Балацанова О. Професії майбутнього: які спеціалісти будуть затребувані післязавтра. 19 лютого 2019 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/19/235691/>.
9. Белова Ю. Д. Персональні дані як об'єкт спадкових правовідносин. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2018. С. 25-28.
10. Блажівська Н. Є. Електронний правочин у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.

11. Блокировка пользователей в Instagram. URL: https://help.instagram.com/426700567389543?helpref=page_content.
12. Блокування Smart TV: в LG розповіли, що робити зі старими телевізорами. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/28/666686>.
13. Булатецкий Ю. Е. Правовое обеспечение электронной торговли. Коммерческое (торговое) право. М. : ИД «ФБК-ПРЕСС», 2002. С. 880–934.
14. Булеца С. Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03.Одеса, 2003. 22 с.
15. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: Наука, 1979. 229 с.
16. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
17. Голубева Н. Ю. Співвідношення зобов'язальних та речових правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 19. С. 13-17.
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 326 с.
19. Гордон В. М. Иски о признании. Ярославль: Тип. Губ. правл., 1906. 370 с.
20. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ: НБУВ, 2005. 300 с.
21. Городов О. А. Информационное право. М.: Проспект, 2009. 256 с.
22. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15>.
23. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
24. Гражданское право: учебник: в 3 т. / под ред. А.П. Сергеева. М.: ТК Велби, 2009. Т. 1. 1006 с.

25. Грибанов Д. В. Правовое регулирование кибернетического пространства как совокупности информационных отношений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2003. 227 с.
26. Гулевата Т. ООН: Более половины жителей Земли пользуется интернетом. URL: <https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/5221218-oon-bolee-polovinyi-zhiteley-zemli-polzuetsya-internetom.html>.
27. Давидова Н. О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2005. 14 с.
28. Дашян М. С. Юридическое содержание понятия «Интернет» в российском законодательстве. *Современное право*. 2003. № 4. С. 21–24.
29. Декларація про свободу комунікацій в Інтернет. Страсбург, 28 травня 2003 року (затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів). URL: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>.
30. Деліктні збитки: стягнути не можна відмовити. 23.03.2010 р. Ліга:Закон. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/21739_delktn-zbitki-styagnuti-ne-mozhna-vidmoviti
31. Дерев'яно О. Інтернет-магазини косметики підозрюють в ухиленні від податків. URL: https://ua-news.liga.net/economics/news/internet-magazini-kosmetiki-pidozryuyut-v-uhilenni-vid-podatkov?_cf_chl_jschl_tk_=ce52c2061a2eace282da6f84a7c43d831129608d-1603988115-0-.
32. Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету: Постанова КМУ від 21.10.2005 р. № 851. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-2015-%D0%BF>
33. Деякі питання цифрового розвитку: Розпорядження КМУ від 30.01.2019 р. № 56. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>.

34. Директива 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій (Директива про секретність та електронні комунікації).

URL:

<https://nkrzi.gov.ua/images/upload/58/19/6f96b8148ef15842f70cba3dd98f055b.pdf>.

35. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: монографія / за ред. М. Я. Швеця. К.: НДЦПІ АПрН України, 2007. 218 с.

36. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>.

37. Єфремова К. В. Об'єкти Інтернет-правовідносин. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : кол. монографія за ред. С. В. Глібко, К. В. Єфремова. Харків, 2016. Розд. 1, підр. 1.2. С. 36-51.

38. Ємельянчик С. О. Інтернет як цивільне правовідношення та особливості доступу до мережі. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 4. С. 68–72.

39. Єфімов О. Електронний договір в е-комерції: стислий юридичний аналіз. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2681:elektronnij-dogovir-v-e-kommertsiji&catid=8&Itemid=350.

40. Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2002. 23 с.

41. Жилінкова І. В. Правове регулювання інтернет-відносин. *Право України*. 2003. № 5. С. 124–128.

42. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

43. Загурський Я. М. Регулювання і саморегулювання мережі Інтернет. *Інформаційне суспільство*. 2000. № 4. С. 54–59.
44. Захист прав від Інтернет-порушень: судова практика. URL: <https://web-fix.org/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/%D0%B7%D0%>.
45. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_50.html.
46. Іванова С. М. Правова природа вимог про визнання недійсним правочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 247–252.
47. Інтелектуальна власність / за заг. ред. П. М. Цибульова. К. : УкрІНТЕЛ, 2006. 276 с.
48. Інформація для кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/elektr_zvit/inf_akcen/centr.htm.
49. Історія виникнення Інтернету. URL: <http://buklib.net/books/23144/>.
50. Історія мережі Інтернет. URL: http://studopedia.com.ua/1_44707_Istoriya-merezhi-Internet.html.
51. Калда проти Естонії: ЄСПЛ висловився щодо права в'язнів на доступ до Інтернету. 15.08.2016 р. URL: <https://cedem.org.ua/news/kalda-proty-estoniyi-yespl-vyslovyvsya-shhodo-prava-v-yazniv-na-dostup-do-internetu/>
52. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
53. Кирилюк А. В. Об'єкти віртуальної власності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Одеса : Гельветика, 2018. С. 544–548.
54. Кібенко О. Діджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava>.

55. Козка О. Підстави та правові наслідки визнання правочину недійсним. 18.04.2019 р. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-pravovye-soveti-67-osnovaniya-i-pravovye-posledstviya-priznaniya-sdelki-nedejstvitelnoj>.
56. Козье Д. Электронная коммерция. М. Издательско-торговый дом «Русская редакция», 1999. 288 с.
57. Коментар до Цивільного кодексу України. Ст. 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/377-16.html>.
58. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
59. Копылов В. А. Интернет и право. *Теоретические проблемы информационного права*. 2001. № 9. С. 8–16.
60. Копылов В. А. Информационное право. М., 2008. С. 130–140.
61. Копылов В. А. Информационное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2002. 512 с.
62. Користувач / Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ, Ірпінь: Перун, 2005.
63. Красицька Л. В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 1999. 197 с.
64. Крашенинников Е. А., Мотовиловкер Е. Я. Установительное притязание как средство защиты охраняемого законом интереса. Проблемы защиты охраняемых законом интересов. Ярославль, 1980.
65. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

66. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
67. Крутова А. С. *Методологія та організація бухгалтерського обліку в сфері електронної торгівлі.* автореф. дис ... доктора економічних наук:08.00.09. Київ, 2011. 18 с.
68. Кудь А. А. Обоснование понятия «цифровой актив»: экономико-правовой аспект. *Archives of International Journal of Education and Science.* 2019. URL: <https://www.bitbon.space/ru/what-is-a-digital-asset>.
69. Кукіна З. О. Окремі аспекти правового регулювання Інтернету, як засобу масової інформації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* 2012. Випуск 108 (Частина I). С. 243–251.
70. Лаптев В. А. Цифровые активы как объекты гражданских прав. *Вестник Нижегородской академии МВД России.* 2018. № 2 (42). С. 199–204.
71. Латыпов Д. Н. Признание права как способ защиты гражданских прав :дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Пермь, 2010. 173 с.
72. Левченко И. П. *Индивидуальный социально-правовой статус личности: монография.* Москва, 2005. 81 с.
73. Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 3. С. 145–149.
74. Малеина М. Н. *Человек и медицина в современном праве: Учеб. и практ. пособие.* Москва: БЕК, 1995. 260 с.
75. Мальцева Т. В. Проблема визначення розмірів компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок порушення особистих немайнових прав фізичної особи. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2004. № 27. С. 118–126.
76. Марцеляк О. В. *Институт омбудсмана: теория і практика: монографія.* Харків, 2004. 450 с.

77. Міхно О. І. До питання про визначення майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки*. 2015. С. 44–47.
78. Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. Київ: Знання, 2003. 278 с.
79. Модельный закон об основах регулирования Интернета от 16.05.2011 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_o14.
80. Мороз В., Матичак Т., Бабак А., Сазонов В. Як підсилити інформаційну безпеку в Інтернеті під час конфлікту. Київ : Видавництво «К.І.С.»., 2017. 44 с.
81. Нагорський В. Їжа по інтернету: як українські продуктові мережі розвивають онлайн-продажі. URL: <https://rau.ua/uk/novyni/produktovye-seti-onlajn-prodazhi/>.
82. Найман Н. Юридична сила e-contracts. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/10/yuridichna-sila-e-contracts/>.
83. Николайчук Л. М. Способи захисту цивільних прав та інтересів. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав / за ред. В. В. Луця. Київ, 2013. Вип. 8. С. 120–123.
84. Новицький А. М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31). С. 52–57.
85. Новости без границ. URL. <http://kordon.org.ua/>.
86. Обущак О. О. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти прав інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. № 36. С. 75–86.
87. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва, 1999. 984 с.
88. Падун Р. В. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 18 с.

89. Пазюк А. В. К вопросу о необходимости определения термина «Интернет» в международном праве. *Leges et Vita (Закон и Жизнь)*. 2014. № 1/3. С. 108–112.

90. Панькевич Р. Зміна та припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів держави і територіальних громад: порівняльно-правовий аналіз. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 36-41.

91. Парламент Туреччини прийняв закон про посилення контролю за соцмережами. 29.07.2020 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/29/7112639/>.

92. Перші цифрові послуги «Держава в смартфоні» скоро запрацюють: Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату КМУ від 23.10.2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershi-cifrovi-poslugi-derzhava-v-smartfoni-skoro-zaprasyuyut>.

93. Петров В. С. Окремі проблеми застосування положень законодавства про примус до виконання обов'язку у натурі. Правове життя сучасної України: Матер. Міжнар. наук.- практ. конф., присв. ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. / відп. ред. М. Дрьомін. О.: Юрид. літ., 2014. Т. 1. С. 453–456.

94. Петровский С. В. Интернет-услуги в российском праве. М.: Агенство «Издательский сервис», 2003. 272 с.

95. Пленюк М. Д. Поняття та ознаки юридичних фактів у доктрині цивільного права. *Приватне право і підприємництво*. 2017. Вип. 17. С. 121–126

96. Пленюк М. Д., Коструба А. В. Юридичні факти в доктрині приватного права України : монографія. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 288 с.

97. Политика конфиденциальности приложения-мессенджера Viber. URL: <https://www.viber.com/ru/terms/viber-privacy-policy/>.

98. Поліщук О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача за законодавством країн-учасниць СНД: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1-2. С. 285–289.

99. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>.

100. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 червня 2020 року у справі № 389/2297/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90169065>.

101. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 10 грудня 2019 року у справі № 925/329/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86305123>.

102. Постанова Верховного Суду України від 18.09.2013 р. у справі № 6-75цс13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34064402>.

103. Постанова Колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 12.06.2007 р. у справі № 21-173во07. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3399562>.

104. Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа от 22 мая 1998 года № Ф08-749/97 Справочная правовая система «Консультант Плюс».

105. Пошуковик для дітей Kiddle. URL: <https://basicgroup.ua/%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-kiddle/>.

106. Правила інформаційної та кібернетичної безпеки в зоні проведення АТО. 02.08.2016 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/pravila-informacijnoi-ta-kibernetichnoi-bezpeki-v-zoni-provedennya-ato.html>.

107. Принципи делегування та адміністрування доменів верхнього рівня кодів країн від 23.02.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_364.

108. Присяжнюк О. А. До питання про необхідність правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 142–146.

109. Притика Ю. Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді. Київ: Ін Юре, 2006. 633 с.

110. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.

111. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.

112. Про адміністрування домену «.UA»: Розпорядження КМУ від 22.07.2003 р. № 447-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/447-2003-%D1%80>.

113. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.

114. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

115. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень: проект Закону України від 24.03.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66328.

116. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII.

Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.

117. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

118. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 17.10.2012 р. № 12. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.

119. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

120. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

121. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

122. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року. *Європейський Союз.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_016-14.

123. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

124. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>.

125. Про затвердження Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань: наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2016 р. № 1657/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16#Text>.

126. Про затвердження порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет: наказ Міністерство Юстиції України від 19.10.2017 р. № 3233/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n70>.

127. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

128. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

129. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

130. «Прозора» нерухомість. Що пропонує держава? URL: https://biz.ligazakon.net/news/190830_prozora-nerukhomst-shcho-proponu-derzhava.

131. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

132. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

133. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України

№ 96/2016. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

134. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 133/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017>.

135. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

136. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

137. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.

138. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження КМУ від 20.09.2017 р. № 649-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>.

139. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 08.11.2017 р. № 797-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n13>.

140. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

141. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>.
142. Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації»: Розпорядження КМУ від 08.07.2020 р. № 595. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2020-%D0%BF#Text>.
143. Программное обеспечение Crocotime. URL: <https://crocotime.com/ru/>.
144. Программное обеспечение SkypeTime. URL: <https://skypetime.ru/>.
145. Программное обеспечение StaffCop. URL: <https://www.staffcop.ru/>.
146. Программное обеспечение Timeinformer. URL: <https://searchinform.ru/products/timeinformer/>.
147. Программное обеспечение Yaware.TimeTracker. URL: <https://yaware.ru/>.
148. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Київ: Атіка, 2004. 464 с.
149. Рассолов И. М. Интернет – право. М.: Юнити, 2004. 143 с.
150. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 27.02.2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37480483>.
151. Рішення Апеляційного суду Львівської області від 02.10.2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34204864>.
152. Рішення Господарського суду м. Києва від 18.06.2020 р. у справі № 910/2474/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90282141>.
153. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 05.02.2019 р. у справі № 753/3492/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79713106>
154. Ровный В. В. О категории «правовой модус» и ее содержание. *Государство и право.* 1998. № 4. С. 86–88.

155. «Розумний будинок». Як сучасні технології створюють комфорт та допомагають зекономити. 1 березня 2017 р. URL: http://tvoemisto.tv/news/shtuchnyy_intelekt_tvogo_zhytla_chy_biznesu_tehnologii_yak_i_stvoryuyut_komfort_ta_ekonomlyat_groshi_84193.html.
156. Розумний будинок Greenhub. URL: <https://greenhub.com.ua/smarthome>.
157. Розумний будинок Xiaomi. URL: <https://www.xiaomi.ua/mi-smart-home/>.
158. Ромащенко І. О. Співвідношення понять «зміна правовідношення», «припинення правовідношення», «зміна права» та «припинення права» у цивільному праві. Право і громадянське суспільство. 2015. № 1. С. 62–70.
159. Сервіс «Ліки он-лайн». URL: <https://helsi.me/>.
160. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
161. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
162. Словарь компьютерных терминов. URL: <https://web.archive.org/web/20130108115546/http://www.wordzone.ru/glossary/glossary/3662.html>.
163. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/influenser>.
164. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/kheiter>.
165. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/pryntskrin>.
166. Соцмережі стали на 21% популярнішими за 2016 рік – дослідження. 27 січня 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20200118102221/https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/18292/2017-01-27-sotsmerezhi-stali-na-21-populyarnishimi-za-2016-rik-doslidzhennya/>.

167. Спасибо-Фатеева І. Актуальні питання форми правочинів (теоретико-практичний аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 8. С 31–35.
168. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія. Київ: КНТ, 2008. 625 с.
169. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 541 с.
170. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 26 с.
171. Строкань О., Пономаренко К. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту: окремі питання практики застосування. 15.06.2020 р. URL: <https://mitrax.com.ua/uk/media/primusove-vikonannya-obovyazku-v-naturi-yak-sposib-zahistu-okremi-pitannya-praktiki-zastosuvannya/>.
172. Суб'єкти приватноправових відносин : монографія / А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, І. В. Чеховська та ін. ; за заг. ред. А. М. Новицького. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 360 с.
173. Сучасний тлумачний словник української мови: За заг. ред. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
174. Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. СПб., 1999. С. 65–76.
175. Талимончик В. П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. СПб., 1999. 18 с.
176. Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури правовідносин. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 175–189.
177. Тлумачний словник української мови. URL: <https://classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-explanatory-term-3448.htm#%D0%90%D0%9C%D0%91%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%9>

E%D0%A0__%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.

178. Толстой Ю. К. К теории правовотношений. Ленинград: Из-во Ленинградского Ун-та. 1959. 88 с.

179. Угода № _ про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку. URL: https://cdn.kyivstar.ua/sites/default/files/sme/mobile/coordinator/contract.pdf?_ga=2.110977415.362674594.1574859647-79519768.1574859647&_gac=1.213752038.1574859647.Cj0KCQiA2vjuBRCqARIsAJL5a-KFKrb-y4kWmTO0A5J7iP2Ov9gZkf-b1RgbwXpNZQfNIHElZU-SC6oaAn_WEALw_wcB.

180. Український тлумачний словник. URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/2918/%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%80.

181. Умецька Г. О. Предмет доказування в справах про визнання правочинів недійсними. *Форум права*. 2012. № 4. С. 950–958.

182. Умови використання мережі Instagram. URL: [https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc\[0\]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc\[1\]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8](https://www.facebook.com/help/instagram/581066165581870/?helpref=hc_fnav&bc[0]=%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%20Instagram&bc[1]=%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8).

183. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 24.02.2015 р. у справі № 725/2-3447/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917606>.

184. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 26.02.2019 р. у справі № 522/17791/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80110039>.

185. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 16.01.2021 р. у справі № 760/603/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94230367>.

186. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 21.09.2018 р. у справі № 465/5352/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76602654>.

187. Форманюк В. Поняття правового статусу фізичної особи. *Методологія теорії і практики юриспруденції*. 2014. С. 23–26.

188. Хавронюк М. І. Конституція України. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. 384 с.

189. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. 348 с.

190. Харитонов Є.О. Харитонova О.І. «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. Університетські наукові записки. 2017. № 63. С. 27–38.

191. Харитонов Є., Харитонova О. Проблеми визначення та характеристики засад статусу фізичної особи у цивільному законодавстві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 106–117.

192. Харченко Г. Поділ речових прав у доктрині цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 73–78.

193. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов / под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харків : Право, 2014. 672 с.

194. Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 4. С. 16–20.

195. Хто такі й скільки заробляють українські інфлюенсери в Instagram. 30.06.2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29475770.html#:~:text=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8E%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B8%20>

[%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB.,%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D1%8E.](#)

196. Цивільне і сімейне право України: навч.-практ. посіб. / Харитонов Є., Калітенко О., Зубар В. [та ін.] ; за ред. Є. Харитонова, А. Дрішлюка. Х.: ТОВ «Одіссей», 2013. 640 с.

197. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

198. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

199. Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 230 с.

200. Чижов А. Неприємний дух українського інтернет-ринку косметики та парфумерії. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/business/2019-10-23/nepriyatnyiy-duh-ukrainskogo-internet-ryinka-kosmetiki-i-parfyumerii/28668>.

201. Чучковська А. В. Правове регулювання господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2004. 20 с.

202. Шаблієнко А. Суб'єкти правовідносин у сфері електронної комерції. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2015. № 1. С. 84–90.

203. Шалева О. І. Електронна комерція. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

204. Шалева О. І. Стан, проблеми та перспективи розвитку Інтернет-торгівлі продуктами харчування в Україні. *Економіка і суспільство.* 2017. № 13. С. 796–804.

205. Штанько А. Ефективність визнання права як способу захисту майнових цивільних прав та інтересів. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4 (4). С. 200–211.
206. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004. 320 с.
207. Юридический энциклопедический словарь. «Советская энциклопедия». Москва, 1987. 528 с.
208. Юридичний словник. Київ. 1974. 742 с.
209. Які професії потрібні в інтернет-сфері. URL: <https://itstolytsa.ua/uk/blog-ua/156-rizne/2126-yaki-profesiji-potribni-v-internet-sferi>
210. Якушев М. В. Интернет и право: новые проблемы, подходы, решения. *Третья Всероссийская конференция «Право и Интернет: теория и практика»*, 28-29 ноября 2000 г. М., 2000. С. 132–133.
211. Янчук Ю. В. Інформаційні відносини в мережі Інтернет: теоретико-правовий аспект. *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»* 2017. № 5. Частина 2. С. 151–155.
212. American Gaming Association. State of the States: The AGA Survey of Casino Entertainment. 2008. URL: http://www.americangaming.org/assets/files/aga_2008_sos.pdf
213. Case of Kalda v. Estonia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-160270%22%7D>.
214. Children's Access to and Use of the Internet. *The Condition of Education*. 2019. P. 1–10. URL: https://nces.ed.gov/programs/coe/pdf/coe_cch.pdf.
215. Clark K. New Pinterest features encourage brands and creators to upload more videos. July 10, 2019. URL. <https://techcrunch.com/2019/07/10/pinterest-video/>.
216. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950. *United Nations Treaty Collection*. United Nations Organization. URL:

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20213/volume-213-I-2889-English.pdf/>.

217. Convention on Information and Legal Co-operation concerning «Information Society Services» adopted in 4th October, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/180>.

218. Culliford E. Facebook takes down Trump ads over 'organized hate' policy. URL: <https://www.reuters.com/article/us-facebook-trump/facebook-takes-down-trump-ads-over-organized-hate-policy-idUSKBN23P3AH>.

219. Digital Millennium Copyright Act. URL: <https://www.aclu.org/other/text-digital-millennium-copyright-act-dmca>.

220. Digital rights, essential in the Internet age. URL: <https://www.iberdrola.com/innovation/what-are-digital-rights>.

221. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC.

222. Directive (EU) 2016/681 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the use of passenger name record (PNR) data for the prevention, detection, investigation and prosecution of terrorist offences and serious crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0681&from=EN>.

223. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031>

224. Doctor Online завжди з вами. URL: <https://kyivstar.ua/uk/doctor-online>.

225. «DoctorOnline»: тепер консультації лікарів у мобільному додатку безкоштовні. 18.03.2020. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/doctor-online-teper-konsultaciyi-likariv-u-mobilnomu-dodatku-bezkoshtovni>.
226. Gershgorn D. Pinterest is distancing itself from social networks as it goes public. March 23, 2019. URL: <https://qz.com/1579086/pinterest-is-distancing-itself-from-social-networks-as-it-goes-public/>.
227. Hamari J., Sjöblom M. What is eSports and why do people watch it? 3 April 2017. URL: <https://ww.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IntR-04-2016-0085/full/html>.
228. H-Net Discussion Networks. Sprint announces a commercial data internet service. 31 July 1992. URL: <https://web.archive.org/web/20160305153637/http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=vx&list=edtech&month=9207&week=&msg=An61j4s0%2BR1UHNUZOGGfw&user=&pw=>.
229. Hutt R. What are your digital rights? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/>.
230. Kalakota R., Whinston. A. B. Electronic Commerce: a manager's guide. Mass: Addison Wesley, 1997. 431 p.
231. Nofziger H. Platform, not gender, drives gamer differences. URL: <http://www.gamesindustry.biz/articles/2014-10-30-platform-not-gender-drives-gamer-differences-eedar>.
232. Okinawa Charter on the Global Information Society adopted at the Group of Eight (G-8) Summit on 22nd July, 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>.
233. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/nickname>.
234. Pinterest. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/pinterest/>.
235. Pinterest. URL: <https://www.pinterest.com/>.

236. Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, no. 17849/91, §§ 29-31, ECHR A332. Retrieved from URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58056>.

237. Prevention from bullying at school. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school>.

238. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14.

239. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804d5b31.

240. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. General Data Protection Regulation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.

241. Remove your personal information from Google. URL: <https://support.google.com/websearch/troubleshooter/3111061?hl=en>.

242. Saghinadze and Others v. Georgia, no. 18768/05, § 103, ECHR (2010). HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98885>.

243. Siddiqui S. Cyber bullying or bullying via email, Facebook, and other online forums. URL: <https://www.soundvision.com/article/statistics-on-bullying-in-the-united-states>.

244. Singer G., Pruulmann–Vengerfeldt P., Norbistrath U., Lewandowski D. The relationship between Internet user type and performance when carrying out simple vs. complex search tasks. URL: <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/3960/3245>.

245. Software ManicTime. URL: <https://www.manictime.com/>.

246. SoftwareKickidler. URL: <https://www.kickidler.com/>.

247. Swindells C., Henderson K. Legal regulation of electronic commerce. *Journal of Information, Law and Technology*. 1998. № 3. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1998_3/swindells.
248. Tactical Reality Dictionary: Cultural Intelligence and Social Control. Vienna: Selene, and New York: Autonomedia, 2002. 131 p.
249. Tkachenko V., Kwilinski A., Korystin O., Svyrydiuk N., Tkachenko I. Assessment of information technologies influence on financial security of economy. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. № 8 (3). P. 375–385.
250. Twitter labels Trump's false claims with warning for first time. June 2020. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/may/26/trump-twitter-fact-check-warning-label>.
251. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts adopted on 23rd November, 2005. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications.
252. Universal Declaration of Human Rights : proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. URL : <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
253. Webfilter Glubble for Families. URL: <https://addons.mozilla.org/en-US/firefox/addon/glubble-fox-family/>.
254. Webfilter Adult Blocker. URL: <https://chrome.google.com/webstore/detail/adult-blocker-porn-adult/onjjgbgnpbedmhbdokhkhnhflbfkcejm?hl=ru>.
255. Web filter Pro Con Latte. URL: <https://proconlatte.en.softonic.com/?ex=MOB-615.0>.
256. Webfilter Safe Search Kids. URL: <https://www.safesearchkids.com/>.
257. YouTube. URL: <https://www.activetraffic.ru/wiki/youtube/>.
258. Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues. *International Journal of Electronic Commerce*. 1996. Vol. 1. Issue 1. P. 3–23.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

- 1) Долінська А. М. Використання можливостей соціальних інтернет-мереж для реалізації майнових та немайнових прав інтернет-користувачів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 116–119.
- 2) Долінська А. М. Інтернет-користувач: поняття та види (цивільно-правовий аспект). *Університетські наукові записки*. 2019. № 3 (71). Том 18. С. 238–250.
- 3) Долінська А. М. Цивільно-правовий статус інтернет-користувача. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2019. Випуск 4. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/309/310>
- 4) Долінська А. М. Право на свободу інтернет-користувачів, як фізичних осіб. *Visegrad journal on Human rights*. 2020. № 4. С. 30–35.
- 5) Долінська А. М. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття інтернет-користувача, як фізичної особи. *Юридична Україна*. 2020. № 9. С. 58–67.
- 6) Долінська А. М. Державне регулювання відносин у сфері прав на доменні імена. *Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 22–23 вересня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. С. 67–69.
- 7) Долінська А. М. Сучасна актуалізація теоретичних аспектів охорони прав інтернет-користувачів. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. Частина перша. С. 115–117.
- 8) Долінська А. М. Суб'єкти інтернет-відносин. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної*

науково-практичної конференції (Львів, 14–15 грудня 2018 р.) Львів, 2018. Частина перша. С. 54–55.

9) Долінська А. М. Джерела правового регулювання інтернет-відносин. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання»* (Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 260–262.

10) Долінська А. М. Право на особисту недоторканість інтернет-користувача. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 179–181.

*Додаток Б***ПРОЄКТ****ЗАКОН УКРАЇНИ****«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів реалізації прав та інтересів, пов'язаних із використанням мережі Інтернет»**

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Цивільному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 40, ст. 356 із такими змінами):

1) частину першу статті 303 після слів «особисті папери» доповнити словами «у тому числі, які зберігаються у цифровому вигляді».

2) статтю 304 доповнити частинами другою та третьою такого змісту:

«2. Фізична особа, якій належать особисті папери у цифровому вигляді, може розпорядитись ними також шляхом розміщення (опублікування) їх в електронних бібліотеках й архівах.

3. Поширення (опублікування) в мережі Інтернет особистих паперів може здійснюватися лише після отримання згоди фізичної особи (її спадкоємців) в усній, письмовій (електронній) формі».

3) перше речення частини другої статті 307 викласти у такій редакції:

«Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку або на онлайн-трансляцію, може вимагати припинення їх публічного показу, в тому числі в мережі Інтернет, у тій частині, яка стосується її особистого життя».

2. У Сімейному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 21, ст. 135 із такими змінами):

1) частину другу статті 153 викласти у такій редакції:

«2. Мати, батько, які перебувають в установах виконання покарань, мають право на безперешкодне спілкування з дитиною за допомогою засобів, приєднаних до мережі Інтернет, у порядку, визначеному законодавством».

II. Прикінцеві та перехідні положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

**Голова Верховної Ради
України**

Д. О. РАЗУМКОВ